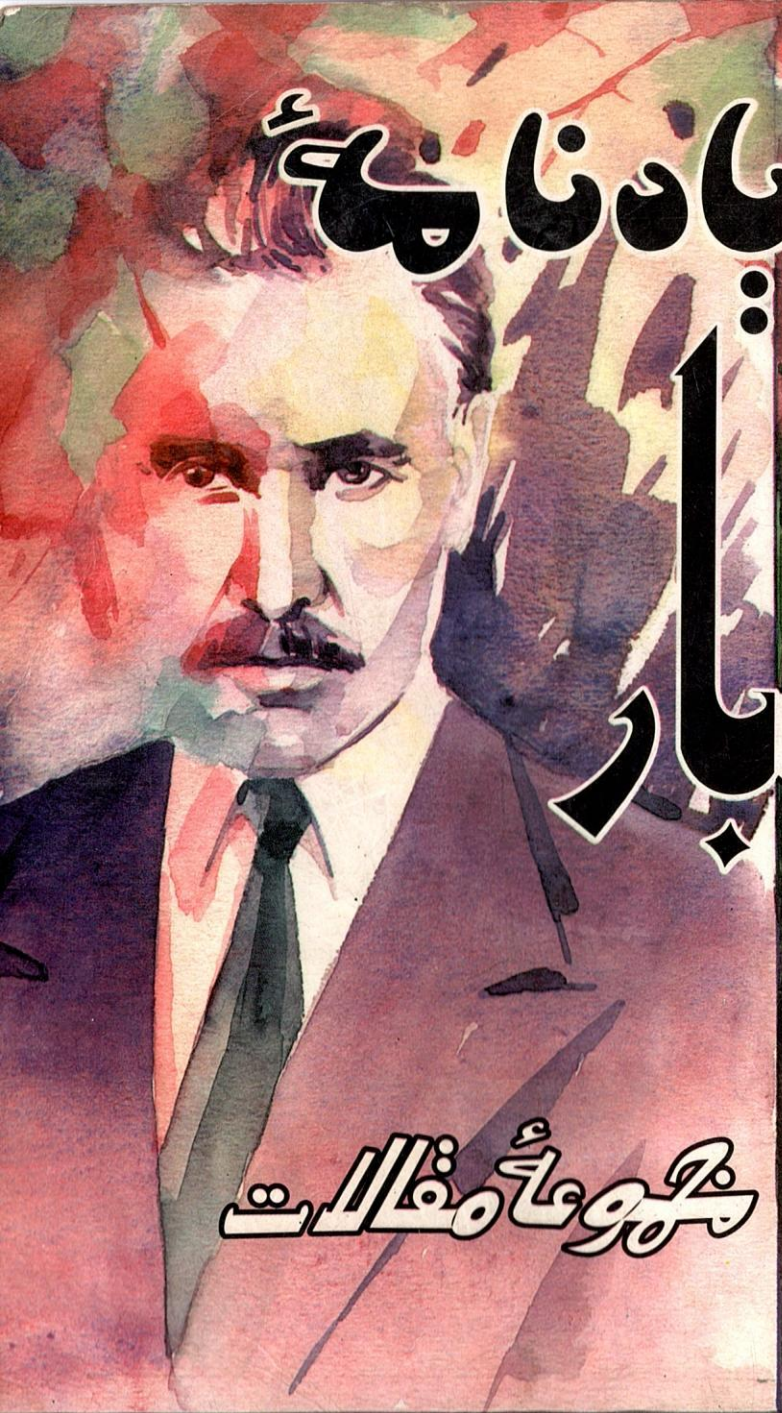

بادناغ

غبار

جموعه مقالات

به کوشش: پویا قاریابی

جموعه مقالات

جموعه مقالات

به کوشش: پویا قاریابی

باری، اگر تاریخ نویسان گذشته ما، ما را به درون کاخ ها و کوشک ها میخوانند، غبار ما را به کوخ ها و زندان ها میکشاند تا ستمی را که بر رعیت و بردانشیان و دگر اندیشان رفته است، بر ملا سازد.

استاد لطیف ناظمی

غبار حافظه توانا و نگاه دقیق وریز بینی دارد. قدیمترین تصویری که او به دست ما میدهد، تصویری است غم انگیز که در پایان جلد نخست «افغانستان در مسیر تاریخ» دیده میشود.

رهنورد زریاب

پیکان قلم دادگر و خلندۀ غبار در بیشتر آثارش چه در جریده پیکارگر و ترقیخواه «وطن» و چه در تاریخ حجیم و سترگش «افغانستان در مسیر تاریخ» سینه سیاه دیو استبداد را نشانه رفته است.

داکتر اکرم عثمان

شادروان میر غلام محمد غبار، عاشق آزادی، دموکراسی، آزادیخواهان و مردم سرزمین خویش بود.

داکتر سرور مولایی

بنیاد نشراتی پرنیان

G.P.O Box # 411 Peshawar-Pakistan

Email: naser_hotaki@yahoo.com

تلفون: ۸۱۶۰۹۷

یاد نامہ میر غلام محمد غبار

مجموعہ مقالات

بہ کوشش: پویا فاریابی

مشخصات یادنامه:

نام: یادنامه غبار

به کوشش: پویا فاریابی

ناشر: کمیته کار کنفرانس غبار

طرح روی جلد: استاد رهرو عمرزاد

دیزاین و کمپوز: عبدالناصر هوتکی

تیراژ: ۵۰۰

چاپ اول: ۲۰۰۱ میلادی برابر با ۱۳۸۰ خورشیدی

حق چاپ مجدد برای کمیته کار کنفرانس محفوظ است

بنیاد نشراتی پرنیان

G.P.O Box # 411 Peshawar-Pakistan

Emails: naser_hotaki@yahoo.com

تلفون: ۸۱۶۰۹۷

یاد نامه میر غلام محمد غبار

مجموعه مقالات

نخستین کنفرانس بین المللی به مناسبت بزرگداشت

یکصد و سومین سالروز تولد

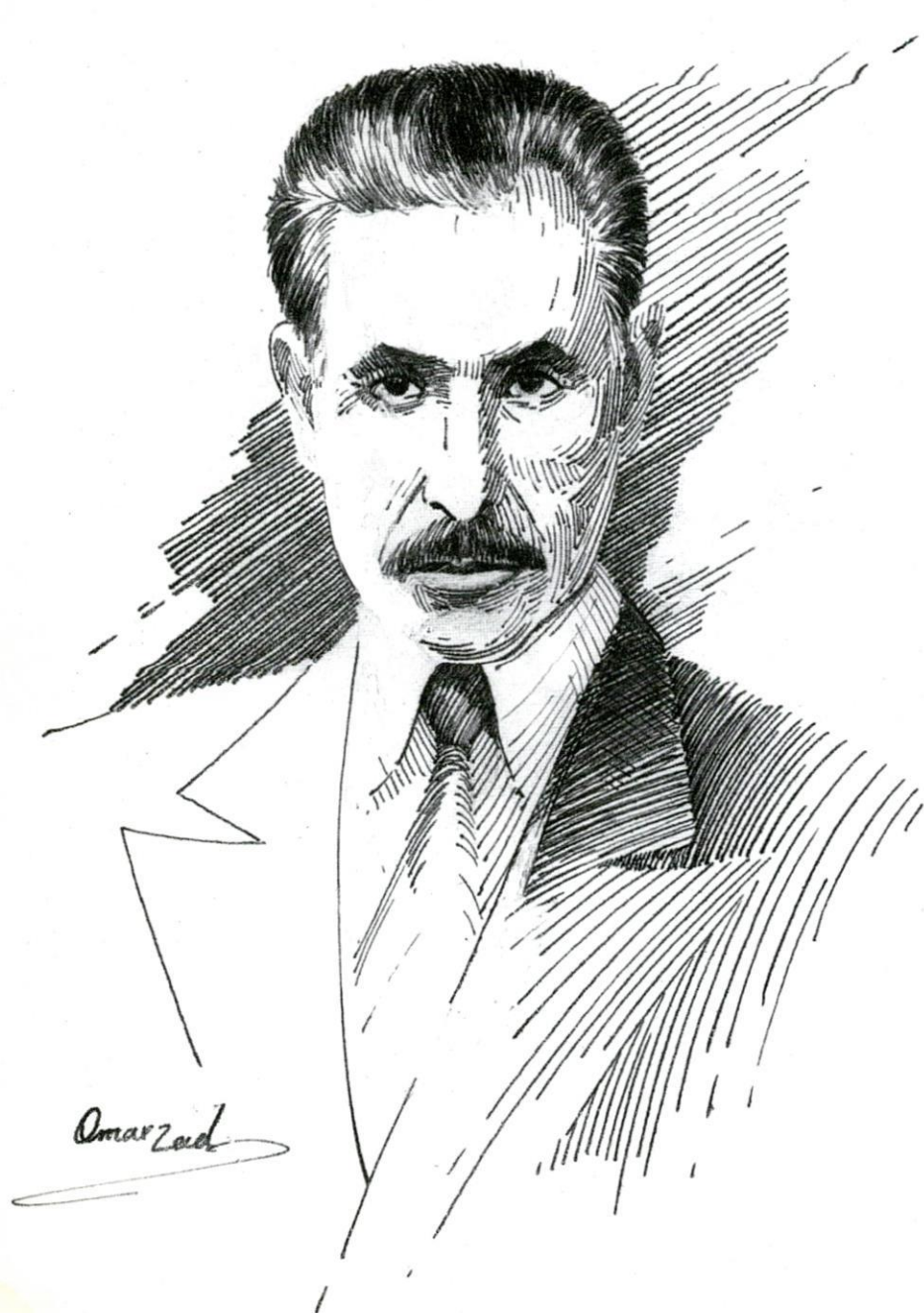
میر محمد غلام محمد غبار

مورخ، مبارز و مشروطه خواه افغانستان

به کوشش: پویا فاریابی

فهرست مطالب

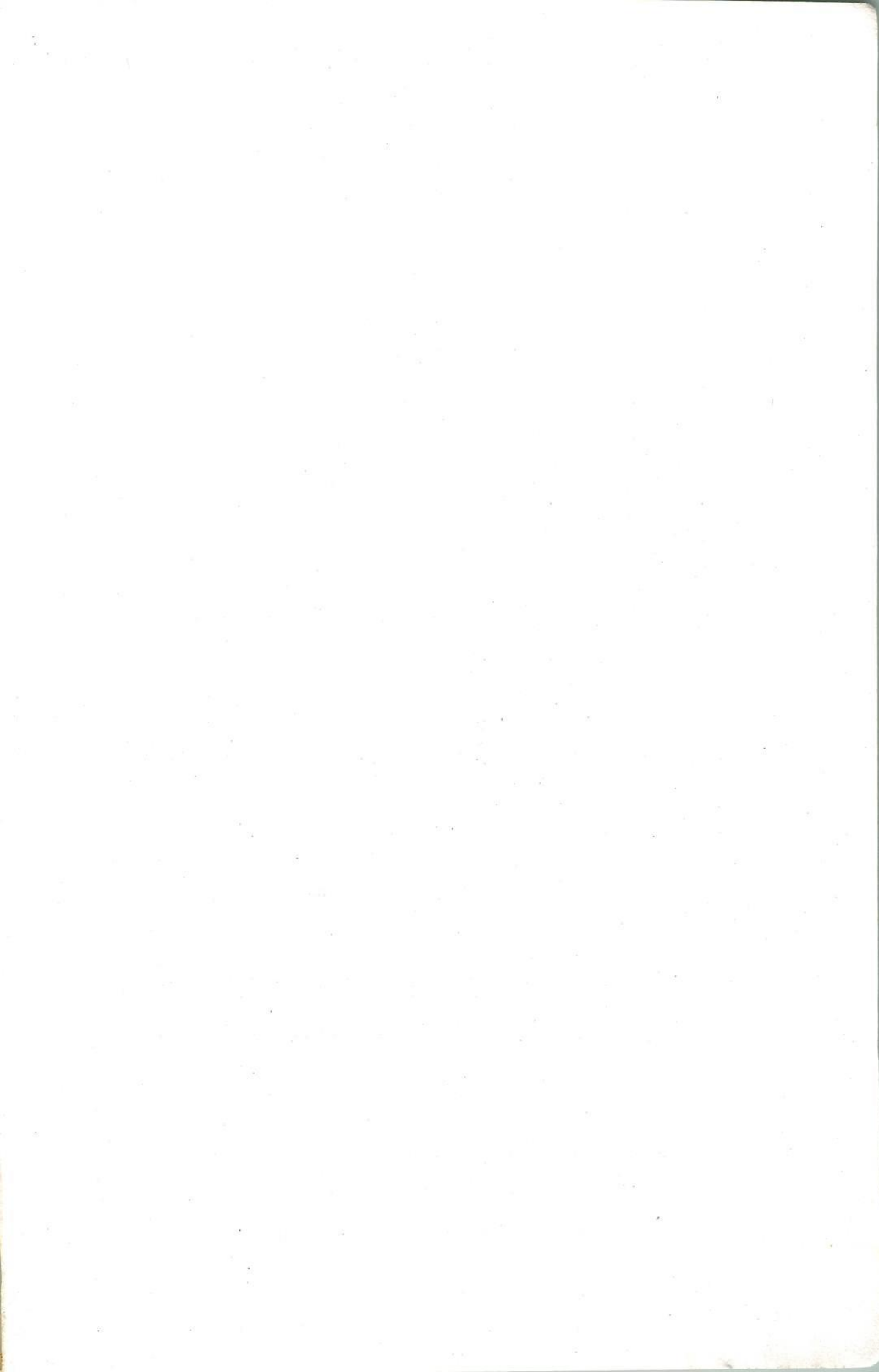
الف	پویا فاریابی	مقدمه	
۱	محمد اکبر کرگر	د میر غلام محمد غبار لند ژوند لیک (فشرده زندگینامه میر غلام محمد غبار)	
۹	لطیف ناظمی	خاطرات سیاسی غبار در جلد دوم کتاب افغانستان در مسیر تاریخ	
۳۷	داکتر اسدالله شعور	میر غلام محمد غبار و حزب ملی وطن	
۷۱	داکتر رسول رحیم	نگاهی دیگر به اصول تاریخ نگاری و شخصیت سیاسی میر غلام محمد غبار	
۸۵	پوهاند رسول رهین	انعکاس پژوهشهای غبار در مطبوعات جهان و افغانستان	
۱۰۳	رهنورد زریاب	نقشهایی از شقاوتهای شرقی	
۱۱۹	محمد نصیر مهرین	نگاهی چند به موقف سیاسی غبار	
۱۴۱	پوهاند هاشمی	نگاهی گذرا به کارنامه های کم نظیر غبار در تاریخ معاصر افغانستان	
۱۵۷	داکتر اکرم عثمان	غبار قله بلند آزادی	
۱۷۱	داکتر سرور مولایی	نقد و معرفی کتاب افغانستان در مسیر تاریخ، جلد دوم	
۱۸۵		پیام شورای دموکراسی برای افغانستان	
۱۹۱		پیام شورای فرهنگی افغانستان	
۱۹۷		پیام داکتر علی رضوی	
۲۰۳		پیام داکتر عبدالواسع لطیفی	
۲۱۳		گزارش کار کمیته کنفرانس که توسط عبدالله حارث خوانده شد	

The Conference Time Table.....1

M G M Ghoobar, A Man Who lived for Freedom and Justice for People.....7

M G M Ghoobar's Social and Political Activities Dr Victor Korgun.....35

An Introduction to Afghanistan in the course of History Dr Sharif FayeZ.....49

مقدمه

شاعر و نویسنده نامور کشور و اصف باختری در مقدمه
((تاریخ ادبیات افغانستان)) تألیف شادروان میر غلام محمد غبار نوشته است:
((غبار والا مردی که همواره قلم را به آماج بیان و ثبت حقیقت به
دست گرفت، از نوجوانی به یاری آزادی برخاست و در نخستین صف
آزادیخواهان قرار گرفت و تا هنگامی که در آغوش احترام جاوید ملت به
خواب ابدی فرو رفت، از این راه گام واپس ننهاد و قامت بلند غرورش در برابر
دستگاه ها و قدرتها دو تا نشد.))

غبار به راستی و درستی مورخی بود با نگرش نو، مبارزی بود نستوه و
روشنفکری بود سرشار از عشق و دلبستگی به میهن و مردم. او در سراسر زندگی
پر بار خود علم آزادیخواهی و عدالت پسندی را بر افراشته نگهداشت و تا پایان
عمر از راهی که برای تأمین آزادی و عدالت اجتماعی برگزیده بود، برنگشت.
اندیشه و آثار زنده یاد غبار در عرصه تاریخ، به ویژه تاریخ معاصر افغانستان،
جایگاه بلند و ارجمند دارد. ((افغانستان در مسیر تاریخ)) شادروان غبار در زمینه
شناخت حوادث و روایات های یکصد سال اخیر افغانستان راهگشاست. نام
غبار به مثابه یک مورخ و نویسنده آگاه و مردم دوست در یاد و حافظه مردم ما
همیشه زنده خواهد ماند. ما و مردم ما نام و یاد غبار، این نویسنده و مورخ فرزانه
وطن مان را گرامی میداریم. بنابراین، و به پاس خدمات ارزنده او در زمینه
تاریخ معاصر کشور مان افغانستان و به مناسبت بزرگداشت ۱۰۳ امین سالروز
تولدش، نخستین کنفرانس بین المللی یک روزه را به یاری و همکاری جمعی از
فرهنگیان و فرهنگیاران کشور در دانشگاه لندن (SOAS) برگزار کردیم. در این

کنفرانس، شماری از نویسندگان و دانشمندان کشور و جهان با شور و اشتیاق علمی و دانشگاهی به بررسی و تفسیر آثار و تجلیل و گرامیداشت شخصیت زنده یاد غبار پرداختند که در نوع خود بی مانند بود.

کمیته کار کنفرانس (پوهاند هاشمی، داکتر موسوی، پویا فاریابی و عبدالله حارث) که افتخار سازماندهی و برگزاری کنفرانس را داشت، به بنده وظیفه سپرد تا مجموعه مقالات خوانده شده در کنفرانس را گرد آورده آماده نشر گردانم. همچنان کمیته فیصله کرد که مجموعه مقالات با نام ((یادنامه غبار)) به چاپ سپرده شود. بنا براین، این یادنامه با در نظر داشت نکات آتی تدوین و آماده چاپ ساخته شد:

۱- کنفرانس که برای يك روز (روز یکشنبه، بیست و پنجم ماه فبروری سال ۲۰۰۱ میلادی) در مدرسه مطالعات آسیایی - آفریقایی دانشگاه لندن (SOAS) برگزار شد، متشکل از سه بخش بود. در بخش اول به ریاست داکتر موسوی، سه دانشمند، داکتر مایکل بری کارمند سازمان جهانی یونسکو از فرانسه، داکتر ویکتور کورگون عضو مؤسسه مطالعات شرقی مسکو از روسیه و داکتر شریف فایز، دانشمند افغان مقیم امریکا، حرف ها و نوشته های شان را به زبان انگلیسی ارائه کردند. از شمار این دانشمندان، داکتر کورگون و داکتر فایز کاپی نوشته های شان را در ختم روز کنفرانس در دسترس بنده گذاشتند. داکتر مایکل بری وعده سپرد که متن سخنرانی خود را به زودی آماده ساخته به بنده بسپارد. اما با تأسف تا امروز موفق به دریافت متن سخنرانی ایشان نشدیم. بنابراین، به جای نوشته آقای بری، زندگینامه شادروان غبار را، که به زبان انگلیسی آماده ساخته شده بود، آوردیم.

۲- در بخش دوم به ریاست پویا فاریابی، سه دانشمند افغان، استاد لطیف ناظمی، داکتر اسد الله شعور و داکتر رسول رحیم مقالات شان را خواندند که به ترتیب در یادنامه آورده شد. همچنان جناب محمد اکبر کرگر

زندگینامه زنده یاد غبار را به زبان پشتو خواند که در شروع مقالات خواننده شده این بخش گنجانده شد. نکته قابل یادآوری در این بخش این است که جناب داکتر رسول رحیم بعد از خواندن مقاله خود در کنفرانس، وعده سپرد که متن کامل و منقح مقاله اش را به زودی آماده کرده به بنده بفرستد. اما این وعده آقای رحیم به انجام نرسید و ما ناگزیر شدیم همان بخش از مقاله ایشان را، که در جریده فریاد به نشر رسیده بود، اقتباس کنیم و در یادنامه آماده نشر گردانیم.

۳- در بخش سوم، به ریاست پوهاند هاشمی، سه مقاله توسط دانشمندان هریک پوهاند رسول رهین، جناب رهنورد زریاب و جناب محمد نصیر مهرین خوانده شد که در این یادنامه از نظر خوانندگان گرامی خواهد گذشت.

۴- دو تن از دانشمندان مدعو، داکتر اکرم عثمان و داکتر سرور مولایی، بنابر معاذیری نتوانستند در کنفرانس اشتراک ورزند، اما این دو دانشمند مقاله های شان را فرستاده بودند که در یادنامه گنجانده شد. همچنان مقاله جناب پوهاند هاشمی، که بعد تر آن را آماده ساختند در بخش مقالات وارده گرفته شد.

۵- پیام هایی که برخی از کانونهای فرهنگی، یا شماری از فرهنگیان کشور فرستاده بودند، به ضمیمه گزارش کار کمیته کنفرانس، در بخش اخیر آورده شد.

امیدواریم برگزاری کنفرانس و چاپ این یادنامه، کمترین سپاس و ارجگذاری به کارها و کوششهای گرانهای والامردی چون میر غلام محمد غبار به شمار رود که يك عمر به مثابه مورخی نوجو، مبارزی نستوه و آزادیخواه پرشور وطن تپید و عاشقانه برای سربلندی و اعتلای کشورش کوشید.

روانش شاد و خاطره اش گرامی باد!

پویا فاریابی

د میر غلام محمد غبار لند ژوند لیک
(فشرده زندگینامه میر غلام محمد غبار)

محمد اکبر کوگر

محمد اکبر کرگر

د میر غلام محمد غبار لنډ ژوند لیک (فشردۀ زندگینامۀ میر غلام محمد غبار)

د هجري شمسي کليزې د خلويسنتمې لسيزې وروستۍ کلونه وو. هر وخت چه به د کابل د ولايت په وات تيريدم د وات به ختین ديوال کې د زړې جونگرې دزړې دروازي په کين اړخ کې په يوه ډبره به له سترگې لگيدلې. پر هغې يو نوم کښل شوه وو. دا نوم په ښه څرگند ډول په ښکلې خط کښل شوی وو. داسې لکه چه خطاط دغه نوم په تاريخ کې د ثبت او دوام لپاره کښلی وی، لکه چې د زمانو په اوږدو کې يې د پيسو او حادثو په سينه کې يې لارې کړې وی. ډبره لکه زموږ د اولسونو سرنوشت او لکه زموږ د اولسونو هويت داسې وه. په هغې باندې د مير غلام محمد غبار کور کښل شوی وو. کور د کابل ولايت نه دومره په ليرې واټن کې نه وو. بيخي سره خوا په خوا او نژدې وو. ان چې د زندان د سپاهي دلبنتي شرک هم اوريدل کيده.

زه د ابن سینا د ليسي زده کوونکی ووم. د يوه مله دوست سره پر لاره تيريدم. نوموړی زما پام هغه ډبرې، هغه نامه او هغه جونگرې ته راواړاوه. وی ويل

راځه چې دلته د افغانستان يو لوی شخصيت او مورخ اوسپړی، لږی د هغه خبری واورو هغه ته ټول تاریخی حقایق لکه د لاس ورغوی مالوم دی. له ماسره یی هم د لیدو تنده وه. زما تنده نوره هم زیاته شوه. د کور زنجیر مو وشرنگاوه. یو څوک له کوره راووتل. وی ویل: سپین ږیری چیری تللی دی.

په هغه شیبه کی زموږ د لیدو او ملاقات نصیب نه وو. هغه مو ونلید. خو له هغه وخته وروسته می په وار وار او کلونه کلونه تل د هغه زیارت کاوه. تل می د سترگو او ذهن په وړاندی مجسم کیده. خبره دا وه چی موږ د خپل تقدیر فال کاته. او د دی فال کتنی دی ته ارکولو چی افغانستان د تاریخ په بهیر کی اثر وگورو. البته یوازی زه نه، بلکی زموږ ټول نسل چی په لالهاندیو کی یی سر راپورته کړ، اروو چی د خپل تقدیر فال د هغه په اثر کی وگوری. ځکه نو په هر کور کی د هر میز له پاسه او په هر دفتر کی او په هر روښان فکره ذهن کی میرغلام محمد غبار لاره پیدا کړه.

نن چی له هغه څخه د لومړی اجازی پرته د هغه ملاقات ته راغلی یو. په واقعیت کی د یوی اساسی پوښتنی ځواب دی. یعنی د افغانستان د هویت پوښتنه. او موږ دغه هویت په عمده توگه د نورو مشرانو په څیر او د روښانفکرانو له پاره په خاص ډول د میرغلام محمد غبار په شخصیت کی میندلی شو. موږ خپل وړک وطن په هماغه ډبره کی، د افغانستان د تاریخ په بهیر کی او د خپل افغانی ذهنیت په د ستو او ورشوگانو کی چی د غبار پری ناست دی وینو: نور اځی چی د دغه سپین ږیری لنډ ژوند لیک ته لږ تم شو.

میرغلام محمد غبار د میرزا میر محبوب خان زوی او په ۱۸۹۸ع کال کی په کابل کی زیږیدلی دی. د هغه مطالعات او څیړنی او خصوصی زده کړی د تاریخ، ادبیاتو، فلسفی او ټولنیزو پوهنو په برخه کی وی.

د مير غلام محمد غبار ځواني او ځلميتوب د پېښو او حوادثو له آهنگ سره تړاو درلود. نوموړی په داسې شرايطو کې سر راپورته کړ چې افغانستان په ورو ورو د يو ټولنيز بدلون په درشل کې ولاړ وو. په کابل کې جريده خپره شوه. شخصي کتابتونونه منع ته راغلل او د روښانفکرانو يا د وخت د منورينو د پتو او ښکاره دلو ليکي جوړيدلي. د لومړي ځل له پاره د افغاني منورينو يو ځوان دولت يعنې امانيه دولت منع ته راغی. د آزادۍ له پاره د جنگ په ترڅ کې افغانستان سياسي خپلواکي تر لاسه کړه. افغان روښانفکرانو په همدې دور کې د خپلو هڅو ثمر وليده او د لومړي وار له پاره يو روښانفکري قشر سياسي واک تر لاسه کړ. همدا دور چې د ځوان دولت په څير د مير غلام محمد غبار د ځواني دور هم وو په نه ستړي کيدونکي کار او زيارې پيل وکړ.

مرحوم غبار له ۱۹۱۹ نه تر ۱۹۲۰ پورې په جبل السراج او پروان کې د ستاره افغان جريده چاپوله. له ۱۹۲۰ نه تر ۱۹۲۱ پورې د امنیې په وزارت کې د يوې برخې مشر وو. وروسته د هرات ولايت د تنظيمه هيات غړی او د مسکو په نندارتون کې د امانيه شرکت د سوداګرۍ د تصدی مرستيال او بيا په پاريس کې د افغانستان په وزارت مختاريه کې يې د محرر په توګه کار کاوه. وروسته د قطغن او بدخشان د ګمرکاتو مدير او په ۱۹۲۸ کې د پغمان په لويه تاريخي جرګه کې د کابل د ښاريانو نماينده وټاکل شو.

د ځوان امانيه دولت له سقوط نه وروسته په ۱۹۳۰ کال کې په برلين کې د افغانستان په وزارت مختار کې د سر محرر په توګه وټاکل شو خو ژر يې استعفا وکړه او کابل ته راستون شو.

ارواښاد مير غلام محمد غبار په ۱۹۳۱ او ۱۹۳۲ کلونو کې د کابل د ادبي انجمن غړی په ۱۹۳۳ او ۱۹۳۵ کې سياسي بندي او له بند څخه وروسته د فراه او

کندهار ولایاتو ته په تبعیدی ډول واستول شو. هغه د ۱۹۴۲ کال پوری هلته پاتې شو. په ۱۹۴۳ او ۱۹۴۸ کی یی په کابل کی د تاریخ د ټولنی د غړی په توگه کار وکړ. ارواښاد غبار د خپل سیاسي او فرهنگي اثر ورسوخ له مخی د ۱۹۴۹ نه تر ۱۹۵۱ پوری د ملی شورا په اومه دوره کی یی په کابل کی د ښاریانو انتخابی وکیل وو. په ۱۹۵۱ او ۱۹۵۲ کی یی د وطن په نوم گوند جوړ او د وطن د جریدي د امتیاز خاوند وو. نوموړی جریده د افغانستان په سیاسي - فرهنگي تاریخ کی یوه بی ساری پیښه ده. ارواښاد غبار د خپلو سیاسي فعالیتونو له امله له ۱۹۵۲ نه تر ۱۹۵۶ پوری د فردی او وجدانی آزادی په خاطر د سیاسي مظاهری د لارښوونی په سبب سیاسي بندی شو.

مرحوم میر غلام محمد غبار د ۱۹۵۶ نه تر ۱۹۷۸ یعنی د دغو شلو کالو په دوران کی د یوه هیوادپال، آزادی غوښتونکی، ورځپاڼه لیکوونکی، لیکوال او مورخ په توگه ارشو چی په خپل کور کی په سیاسي فعالیتونو مشغول او تألیفات او څیرنی وکړی. په همدی وټن کی یی د افغانستان د تاریخ په بهیر کی اثر لومړی ټوک چی ۸۳۰ مخونه کیږی په کابل کی چاپ او د لیکوال په څیر هغه هم زندانو ته تیر کړل. تر اوسه پوری د دغه اثر په زرگونه نسخی چاپ او لا دوام لری. زړست نه لری او د زیات وخت له پاره د ورځی او زمان اثر دی. د دی اثر دوهم ټوک په ۱۹۷۳ کال په کابل کی بشپړ شوی او په امانت داری سره د حشمت خلیل غبار له خوا د امریکن سپیدی په مطبعه کی په ۱۹۹۹ کی له چاپه راووت. د لیکوال نور آثار په لنډ ډول دا دی:

افغانستان او د هغه تاریخ ته یو نظر، افغانستان په هندوستان کی، د افغانستان لنډه تاریخچه، د احمد شاه بابا تاریخ، د خراسان رساله، د افغانستان سیمه ییز حاکمان، د اسلام ظهور او په افغانستان کی د اعرابو نفوذ، د لومړیو پیړیو تاریخ، افغانستان په یو نظر، د محمد زایی دوری ادبیات، یو لړ سیاسي، ادبی،

ټولنيزې او تاريخي مقالې او د افغانستان د ادبياتو تاريخ او نور زيات آثار، راتلونکو نسلونو ته پريښودل او د خپل عظيم روښانفکرانه نقش له لوبولو وروسته يې له دې فاني نړۍ څخه د ۱۹۷۸ کال د فبرورۍ په پنځمه نيټه سترگې پټې کړې.

روح دې ښاد وي!

په پای کې د يو تکي يادول ضرور بريښي. او هغه دا چې دا کار او هلوځلو د يوه اوږده فهرست په خواکې د جلا وطنۍ او د خپل کوروکلي نه بهر په دير زيات وټن کې د ارواښاد مير غلام محمد غبار ياد او د هغه د عقيدت څرگندول په واقعيت کې يو بنيادي پيغام لري.

ارواښاد چې د لومړۍ روښانفکرۍ غورځنگ او د وروستۍ روښانفکرۍ حرکت تر منځ د يوه پل حيثيت لري، په ټول عمر او د ژوند په ديرو ترڅو او خوږو شيبو کې يې د افغانستان د يو والۍ، آزادۍ او په افغانستان کې د برابر ژوند د تامين له پاره کار کړی دی. هيڅ کله يې د يوه قوم يا ځانگړې ټپې په باب فکر نه دی کړی بلکې هڅه يې کړې چې د افغانستان هويت ژوندۍ وساتل شي او په دې لوی ظرف کې ټول اولسونه يو رنگ ولري. چې د افغانستان د تاريخ په بهير کې اثر يې د وطن د تاريخي موجوديت او سلامتيا څرگنده وثيکه ده.

د غبار ژوند او ژوندليک پخپله يو لوی پيغام دی. راځي چې د هغه روح ته عقيدت وړاندې کړو، درناوی يې وکړو ځکه چې د هغه نوم اوس د تاريخ په بهير کې د افغانستان له هويت سره غوټه شوی دی. نو راځي چې د دغه سالميت د دغه هويت او د دغه ارمان په باب تأمل وکړو.

ننگيالي دی چه ياديری

به سندرو هم په وير

خاطرات سیاسی غبار در جلد دوم
افغانستان در مسیر تاریخ

استاد لطیف ناظمی

استاد لطیف ناظمی

خاطرات سیاسی غبار در جلد دوم کتاب «افغانستان در مسیر تاریخ»

جلد دوم ((افغانستان در مسیر تاریخ)) نوشته زنده یاد میر غلام محمد غبار، درست بیست و هفت سال پس از نگارش آن در نیمه سال پار عیسوی، اقبال چاپ یافت و در بازار کساد کتابخوانی که گونه گون کتابها در قفسه کتابفروشیها و بقالیهای متولیان از چشم افتاده اند، با یورش سرسام آوری به خانه هارا یافت و از ویرجینیا تا مشهد و از پشاور تا سدنی دست به دست گشت. جمعی آن را ستودند و نگارنده اش را سپاس گفتند، تنی چند هم کتاب را نکوهیدند و لب به ناسزای نویسنده اش گشودند.

کتاب در برگیر رخدادهای سالهای (۱۳۰۸-۱۳۱۱) هجری خورشیدی است: یعنی ذکر وقایع روزگاری که نویسنده خود در بطن و متن ماجراهای آن بوده است. این حوادث در ۲۷۱ صفحه، فشرده شده است بایک پیشگفتار و دو پیوست. پیشگفتار بدون کاهش و افزایش از جلد اول افغانستان در مسیر تاریخ، برگرفته شده است و پیوست یکم نیز تقریباً همان متنی است که در آغاز کتاب (جغرافیای تاریخی افغانستان)، در سال ۱۳۰۵ نشر گردیده است و تنها چهار صفحه یادداشتهای حشمت خلیل غبار فرزند مؤرخ و مدون و ناشر کناب، در باب زندگی نویسنده و سرگذشت جلد اول کتاب، بر آن افزون گشته است. [۱]

جلد دوم افغانستان در مسیر تاریخ، به پندار نگارنده این قلم کتاب خاطره - تاریخ است، یعنی بخشی از آن خاطرات سیاسی و تاریخی نویسنده است از رخدادها و صحنه هایی که مؤلف در آنها، خود نقشی داشته است و یا ناظر و گواه آنها بوده است و بخشهای دیگر، حواله ها و رویدادهای سیاسی این روزگار است که تمام آنها را در زندگی خویش سر کرده است، یا ماجراهای آنرا شنیده است، خوانده است و یا به نحوی از رویداد آنها، آگاهی شایسته یافته است.

باری، اگر تاریخ نویسان گذشته ما، ما را به درون کاخها و کوشکها میخوانند، غبار ما را به کوخها و زندانها میکشاند تا ستمی را که بر رعیت و بردانشیان و دگر اندیشان رفته است: بر ملا سازد. او خواننده اش را به بازار میکشاند، تا زندگی پیشه وران و محترفه را نشان دهد. به روستاها میبرد تا از دشواریهای دهقانان تهیدست با خبر کند؛ به زندانها فرا میخواند تا عمق فاجعه یی را که نشانی کرده است به خواننده اش فراماید، به مدرسه ها دعوت میکند تا با زبان آمار و ارقام از غمناکه آموزش پرده بردارد و سر انجام جوخه های اعدام را صحنه میآراید و مثله کردن آدمها را گواهی میدهد.

آن گونه که گفته اند، این کتاب تاریخ التقاطی است؛ معنی سکه یی است دو روی که یک رخ آن حواله ها و داده های تاریخی است و روی دیگر آن چشمدیدهای مؤرخ و یا روایاتی که از دیگران شنیده است، یعنی تاریخ وی بخش عظیمی از چشمدیدها و خاطرات اوست و چشمدیدها و خاطراتش ستون استوار تاریخش است. ((خاطره تصویر و بازتاب یک رویداد یا صحنه است و در ذهن انسان که بر

او تأثیر گذاشته است، انفعال شدید ذهن و ضمیر انسان در برابر پدیده عینی یا ذهنی است که بعد ها تداعی میشود و به یاد بیاید پدیده ذهنی و غالباً عاطفی است که محصول برخورد ادبی با واقعیت و مشاهده یا ادراک چیزی است که بر ذهن او تأثیر

میگذارد (و در نتیجه به یادش میماند)، و این تأثیر غالباً در اثر تازگی با جاذبه آن موضوع است... خاطره، پدیده دو بعدی است که از پیوند دادن آدمی، (ذهن و عاطفه)، با دنیای بیرون (زمان، مکان، روایدها، صحنه) پدید میآید. از آنجا که خاطره با زمان و مکان پیوستگی دارد آنرا چنین تعریف کرده اند: تأثیر صحنه ها و حوادث بر ذهن آدمی است که در یاد میماند و یادآوری آن، حال و هوا و محیط گذشته را باز سازی میکند. [۲]

خاطره نویسی یکی از وسایل تاریخ نگاری است، مشروط بر این که نویسنده اش، عاطفه و تخیل خویش را بر این امر دخالت ندهد و میان واقعیت و تصور واقعیت توانایی تمایز را داشته باشد.

از جایی که خاطرات متأثر از عاطفه آدمی اند و ذهن انسان بر آنها تصرف دارد؛ همواره، واقعیت را کامل و تمام عیار، بازتاب نمیدهند و برخی از کتابهای تاریخی دهه پسین که بر مبنای خاطرات نویسندگان شان تهیه شده اند: گواهی نیکو بر این ادعایند. در این آثار، تکیه بر بعد درونی خاطرات، یعنی مجال بخشیدن به اثر گذاری ذهن و عاطفه بر واقعیت، رویداد و حادثه را به گونه دیگر جلوه میدهد.

پدید آوردندگان این آثار ناآگاهانه و بیخبر از دخالت ذهن و عاطفه شان بر رویداد، از روند راستین حقیقت اندکی فاصله گرفته اند اما تنی چند آگاهانه در پی قلب واقعیت برخاسته اند و از ماجرا به سود خویشتن بهره برداری کرده اند. در این گونه آثار خود محوری، بزرگنمایی، قلب واقعیت و انتقام جویی از ویژگیهایی بنیادین تاریخ نویسی است.

تردید نیست که خاطرات، سفرنامه ها، زندگینامه ها و خود زندگینامه ما، سر گذشتها و یادداشت های روزانه میتوانند از وسایل و مایه کار تاریخ نویسان به شمار آیند ولی مشروط بر این که نویسندگان شان وارسته از بند ایدئالوژی و بیگانه

با حُب و بغض قبلی باشند. خاطرات سیاسی به زعم خاطرات شخصی و خاطرات عاشقانه با آزادی بیان پیوند تنگاتنگی دارند و از همینجاست که کتاب غبار، سالها رخصت چاپ نمییابد. و یک ربع قرن پس از نگارش، آنهم در کشوری دیگر و در روزگاری انتشار مییابد که نویسنده آن به جاودانگی پیوسته است؛ بساط آن خود کامگی برجیده شده است و جایش را به خود کامگی دیگری وا گذاشته است.

این چشمدیدها و خاطرات به گونه یادداشتهای روزانه و یا واقعه نگاری قلمی نمیگردند و هر از گاه نیازی به باز گویی آنها باشد؛ سر از روزن میکشایند - گاهی کوتاه و مجمل و زمانی مفصل، توصیفی و تصویری.

غبار، تاریخ زمانه و آشیانه خویش را رقم میزند، تاریخ روزگاری را که لایه های درون آن را کاویده است و آلودگی و اشمئز از آنرا بساییده است و بوییده است. او از یکسو، شاهد عینی آزادیخواهی، روشنگری و جنبشهای ضد استعماری است و از سوی دیگر ناظر واپسگرایی، خود کامگی، وابستگی و ستمبارگی و عصبیتهای قومی و تباری. او تمام این ترکیب نامتجانس را با همه ابعاد و طیفهای لمس کرده است و در پی ضبط و ثبت آنها برخاسته است.

اگر بیهقی گفته بود - آنچه گویم از معاینه گویم و از تعلیق که دارم و از تقویم، غبار نیز از معاینه خویش میگوید و از تقویم و از دیدار خویش. هنگامی که وی جلد اول کتاب را مینویسد غالباً در درون موقعیت نیست تا واقعیت را آنسان که روی داده است، بیان کند، اما در این جلد او در هسته حوادث است و از درون موقعیت مینویسد و چون راوی راستین وقایع است، دلسپرده و وفادار حقیقت نیز باقی میماند؛ پس اسلوب روشمند کتاب را، نمیتوان با تاریخهای پیشین که تهی از تحلیل و تحلیل اند سنجید اما از نظر منظر وفاداری به حقیقت، صراحت گفتار، ژرفنگری و پرهیز از مجاملت به صاحبان جاه و قدرت، میتوان همانندی های آن را با تاریخ

ابوالفضل بیهقی دریافت، افزون بر آن شباهتهای زیرین را میان این دو کتاب به روشنی میتوان گواه بود:

نخست هر دو کتاب سرگذشت تاریخ روزگار نویسندگان آنهاست؛ روزگاری که هردو گواهان عینی رخدادهای وقایع آن بوده اند. دو دیگر هر دو کتاب پس از فرجام حوادث نگاشته میشوند نه هنگام وقوع وقایع، چه تاریخ دقیق و استوار هر زمانه یی را پس از سپری شدن آن دوران، بهتر میتوان قلمی کرد، چون بر وقایع معین، نقطه پایان نهاده شده است و کار داوری را هم برای نویسنده وهم برای خواننده آسانتر میسازد.

سه دیگر، هر دو نویسنده، پس از روزهای دشوار زندان و تحمل نارواییها و دور از چشم نگرنده و نگران، دولتمداران، درایام عزلت و انزوای خویش به رقم زدن تاریخ خویش دست میبازند.

چهارم، هردو کتاب، آمیزه یی از حقایق و اسناد تاریخی، چشمدیدها و روایات دیگران اندکه دیدگان موشگافانه نویسندگان شان، کنجکاوانه و بیهراس، همه جا را میکاوند، صورت برداری میکنند و خواننده شان را از آن آگاهی میدهند.

جلد دوم افغانستان در مسیر تاریخ یا مشاهده عین است، یا اقتباس از اوراق و اسناد و یا استماع از افراد و افواه، و آنچه نگارنده این قلم را مراد است، زکری از مشاهدات عینی و از مستمعان نویسنده کتاب است.

در خاطرات غبار، یا ماجراهایی است که نویسنده از حضور خویش در آنها، خواننده را آگاهی میدهد، یا گزارشهایی است که خواننده به تلویح درمییابد که حضور نویسنده بنابر دلایل و قرائنی در مکان رویداد منتفی است و یا روایاتی اند که به گونه یی بدو رسیده اند.

برای سهولت امر، خاطرات کتاب را به سه دسته رده بندی میکنیم:

۱- چشم‌دیده‌ها،

۲- روایاتی که از راویان معینی نقل میشوند، [۳]

۳- روایاتی که سیمای راویان در آنها پنهان است.

۱- چشم‌دیده‌ها:

هنگامی که غبار چشم‌دیده‌های خویش را بازمینویسد، برای اطمینان خواننده، آگاهی به حضور خویش در محل وقوع حادثه و رویداد تأکید می‌ورزد: به گونه‌ی مثال چون وضعیت زندانهای کابل را بازنمایی و بازنویسی میکند: مینگارد: ((اینک تصور کوچکی از زندانهای سیاسی افغانستان در دوره‌ی حکمرایی خانواده‌ی نادرشاه طبق چشم‌دید خود نگارنده.)) (۱۳۸)

یا در مورد شرح صحنه‌ی بی‌ از روزهای تبعید خویش در روستاهای دور دست کشور مینویسد:

((اینک شرح کوچکی از چشم‌دید خود را جهت تمثیل مینویسم.)) (۱۷۹)

یا هنگامی که در همان تبعید به دنبال حکایت اندوه‌باری از زندگی خویش در بالا بلوک فراه است، مینگارد:

((برای تمثیل زندگی در اینجا یک چشم‌دید خویش را بیان میکنم.))

یا در مورد عبدالعزیز خان وکیل قندهار که فرمان قوماندانی کوتوالی در پیش چشمهای او زیر ضربات پاسبانان و سپاهیان میافتد، چنین شهادت میدهد:

((نگارنده خود محبوس و شاهد این منظر بودم.)) (۱۰۴) [۴]

برخی از چشم‌دیدها کوتاه‌اند: چون دیدار وی با محمد نادرشاه در هنگام

سلطنتش:

((شاه در اتاق نشسته و کلاه قره‌قلی را در سر نگه‌داشته بود (این خاندان آنوقت سربرهنه نمی‌نشستند) و بعد از مکث مختصری شروع به صحبت

کرد، نگاه‌های او از پشت شیشه‌های عینکش، در نهایت سردی و قساوت به من دوخته شد و گفت: ... بعض جوانان کم تجربه آله اغراض این و آن قرار گرفته خود را در خطر می‌اندازند. من می‌خواهم اینها را اصلاح نموده و از خطر نجات دهم، از این جهت شما را انتخاب نموده ام تا با ما همکاری کنید.

در هر حال با آن که میدانستم جواب رد به دعوت این مرد مقتدر و کینه ور در معنای انتحار است، به او گفتم:

من به حیث یک نویسنده، عضو انجمن ادبی هستم، آگاهم که چگونه وظیفه خودم را در نوشتن و روشن کردن، تاریخ افغانستان تا جای توان ادا نمایم ولی از مشاغلی که خارج وظیفه ملی ام باشد پرهیز کنم؛ لهذا نمیتوانم که ...)) هنوز سخنم تمام نشده بود که شاه گفت: ((بس بس غلام محمد خان دانستم)) او این جمله را با تغییر محسوس ادا کرد و کلاهش را از پیشانی اندکی عقبتر راند. من احساس کردم که نادرشاه از شکست خود در برابر یک آدم عادی که زندگیش در دست اوست بی اندازه عصبانی شده است.)) (۱۲۷)

چشم‌دیده‌های دیگری هم باز نویسی میشوند که کوتاهتر از صحنه دیدار وی با شاه اند — صحنه معاینه سید اسماعیل خان توسط طبیب هندی در شفاخانه (۱۰۸)، صحنه بازجویی عبدالاحد ماهیار والی کابل از وی (۱۲۶)، صحنه رویارویی وی با محمد علی — بعدها پروفیسور تاریخ — در لاهور (۱۳۶)، حکایت مشایعت (میرزا) نیکو از وی در قلعه جدید و همانند آنها.

اما غبار برخی از چشم‌دیدها و خاطراتش را در یک متن تاریخی، جزیی نگارانه و طولانی تر مینویسد، مثلاً رویداد گردهمایی تنی چند از جوانان افغان در خانه خویش را، شام روزی که سپه سالار نادرخان اعلان پادشاهی میکند. (۳۸) یا شرکت در دومین اجلاس دیوان عالی که در آن عبدالرحمن لودی و محیی الدین آرتی

به اعتراض برمیخیزند (۶۲-۶۴). [۵]

اما از میان خاطرات غبار در این کتاب، آنچه موی بر اندام آدمی راست میکند، گزارشهایی است از زندانهای کابل به ویژه زندان سرای موتی که نویسنده کتاب دو سال و شش ماه را در آن شکنجه گاه به سر برده است و کذا گزارشی مشبوع و ممتع از سالهای تبعیدش در ولایت فراه.

تصویری را که غبار از زندانهای کابل در سالهای آغازین دهه دوم سده بیستم به خواننده اش میدهد: تصویری است وحشتناک و تکاندهنده. او خواننده را با (۷۶) زندانی در سرای موتی، زندان دهمزنگ، زندان کوتوالی و زندانهای ارگ شاهی آشنا میسازد - با مبارزان آزادی، با دگر اندیشان، فرهنگیان، نویسندگان، جوانان و پیرمردان. شماری از این زندانیان، نویسندگان و فرهیختگان نامبردار کشور اند و تنی چند هم آدمهایی از میان لایه های زیرین جامعه. چه بسا از این زندانیان که اصحاب قلم بودند و پس از سالهای شکنجه و عذاب از زندان بدر آمدند ولی هرگز به شهادت در درگاه تاریخ نایستادند و پرده از رخ فاجعه برداشتند یا نتوانستند ولی غبار دلیرانه به افشاگری این همه بیداد برمیخیزد و از شکنجه و شلاق، از خرد شدن استخوانهای نسل برباد رفته روشنفکران این برهه زمانی و جو مختلق آن پرده میدارد.

توصیف وی از زندان، زندانیان، زندانبانان و سایه شوم وحشتی که در آن کشتارگاهها طاری است، توصیفی است دقیق جز نگارنه و عاطفی:

((در همین آن، بیمار دیگری رسید که مثل چوب خشکیده بود. نامش

((ملهم)) و ولایتش هرات بود، او گفت که من سخت مریض و محتاج بستره هستم.

ولی امروز مرا امر کردند که بستر را بگذارم و فردا به اتاق پنجاه نفری محبس عمومی

برگردم، من فردا به مدیر صاحب عرض میکنم تا مرا چندی در شفاخانه بگذارند و اگر

قبول نکرد تن به تقدیر. من گفتم شاید زندگی در این شفاخانه با اتاقهای محبس فرقی نداشته باشد. شما چرا اصرار به ماندن دارید؟ او به من نگریست و گفت: پنجاه نفر در یک اتاق هستیم و شبانه هریک خود را در خریطه انداخته آن را بسته میکنیم تا از یک و خشک و شپش و حشرات دیگر محفوظ بمانیم. فردا صبحگاهی من دم پنجره نشستم و به زیر نگریستم در پتۀ زینۀ شفاخانه ملهم را دیدم (که) با پیراهن دراز شفاخانه نشسته است، بعد از کمی مدیر محبس با جمعیتی پدیدار شد: در حالی که خودش با موزه و لباس نظامی کدکمشری پیشاپیش حرکت میکرد، ملهم به ناگهان با تن لرزان جسد ضعیف خود را جلو قدمهای مدیر قرار داد و با نالۀ حزینی گفت:

((برای خدا مرا از شفاخانه نکشید.))

آقای مدیر در جواب لگد سختی حوالۀ او نموده و دشنام پدر داد، بیمار بیفتاد و دو لگد دیگر خورد؛ مدیر گذشت و سپاهیان ملهم را بردند. فردا صبح باز بر سبیل عادت دم پنجره قرار گرفتم و دیدم که چهارپایی گذاشته و روی آن را با پارچۀ چرکین و کثیفی پوشیده اند. این وقت ملا جورۀ وارد اتاق شد و گفت:

این چهارپایی مردۀ ملهم است که دیروز مدیر صاحب او را زده بود و او در حالت بیهوشی شب جان بداد. حال منتظر اند که ملایی بیاید و نماز جنازه اش بخواند تا دفن شود.)) (۱۴۴)

غبار گزارشگر زندان است و راوی بازجوییها و تحقیقات، حکایتگر اضطرابهای روانی زندانیهاست و تصویرگر چهره های مظلوم - اسیران مختل الحواسی که در حبسهای دراز مدت و تعذیب روانی هوش و روان را از کف داده اند. غبار علی رغم تاریخ نویسان گذشته این شوربختیها را به سرنوشت محتوم انسانها پیوند نمیدهد و از مشیت ازلی سخن نمیراند، تاریخ را سرگذشت انسان اجتماعی میدانند و ستمی را که بر روشنفکران نستوه میروند تبیین علی میکند، او فقر و تنگدستی

روستاییان و دهقانان تهیدست را نیز به اوضاع نابسامان اقتصادی و شیوه نادرست رهبری اقتصادی، پرهیز از رویکرد به صنایع ملی، اثرگذاری منفی سرمایه تجارتي و سود خواری در تولیدات زراعتی، عدم اتخاذ يك سیاست پایدار و در عدم تحدید از انحصارات خارجی میداند.

هنگامی که در بالابلوك فراه تبعید میشود و زندگی عینی برزگران تهیدست را مینگرد، مردمی را که در عسرت تاریخی میزیند: آنگاه رنج تبعید خویش و خانواده اش از یاد میبرد، او بایادآوری مصیبت مردم بالابلوك، مصیبتهای همه روستاهای فقیرنشین را فرا مینماید:

((در تمام این علاقه طولانی هیچ نوع صنایع دستی و مکتب و بازار و دکان وجود نداشت، حتا دف و دهل و سرنا که جزو زندگی بدوی بشریست نیز موجود نبود. بیشترین مبادله ما یحتاج مردم توسط جنس به جنس به عمل میآمد؛ مثلاً کاه به اسب و گندم به انگور و غیره مبدل میشد. پول مسكوك اندك بود و در موارد خاصی به كار میرفت، يك مرغ معادل يك روپیه، يك گوسفند متوسط ده روپیه قیمت داشت. برنج و سبزیجات، چای و قند و سایر مواد غذایی پیدا نمیشد. خوراك مردم عموماً نان جوار و گندم، دوغ و شیر و قروت بود.

غبار در گزارش خویش از روزهای تبعید در ولایت فراه دست به نگارشی میزند که ارزش جامعه شناختی فراوان دارد. وضع کارگران زراعتی، روستاییان بی زمین، نفوذ خوانین و ملك ها، شیوه عقب مانده کشاورزی، برگزاری جشنهای موسمی و اعیاد مذهبی، مسأله حجاب زنان، نحوه عمل احكام و رهبران دولتی محل، انتقام جویی اهل قریه، انواع بیماریها، شكل تعزیه داری و نمایش گونه گون رسمها و آیینهای ساکنان محل، که وضعیت کلی جامعه روستایی کشور را در آن سالها به رؤیت گزارش از این خطه خشك و بی علف و آب فراه میتوان باز شناخت: حکایتهایی را که

از این سفر ناخواسته و اجباری بر می‌شمارد غمنامهٔ مردمی است ساده و متعارف که زندگی بی‌پیرایهٔ شان بسته به گاو و مرکب و چند وجب زمینی است که به دیگران تعلق دارد. تمثیل غم انگیزی را که غبار از یک چشم‌دید خویش؛ از این روستا به دست میدهد، گواه راستینی بر این ادعاست:

((آغاشیر مردی است هشتاد ساله که در روزگار شیرعلی خان در لشکر دولت خدمت می‌کرده است و اینک زندگی او و خانواده اش را یک گاو شیری تأمین میکند. از قضا گاو شیری می‌میرد و یگانه منبع عایداتی خانواده می‌خشکد. غبار پایان ماجرای آغاشیر را چنین نقل میکند:

((من دیدم که پسرک از اندوه بسیار، بازی کردن را با پسران ده ترک کرد، مادرش آهسته اشک میریخت، آغاشیر یک روز را در کنار جویبار نشسته فکر میکرد و الحاصل زندگی این خانوادهٔ بی زمین با مرگ گاوی ویران گردید. از آن بعد با تلاش کار شباروزی، یک بار دو نان جواری می‌خوردند.))

۲- روایاتی که از زبان راویانی معین نقل میشود:

غالب تاریخ نگاران متقدم و متأخر، بدین شیوه متوسل شده اند. بیهقی میگوید: ((آنچه نویسم یا از معاینهٔ من است یا از سماع مرد ثقه))

محمودالحسینی مؤلف تاریخ احمدشاهی نیز معترف است که:

((بر مقدماتی که من خود اطلاع ندارم از مردم صداقت کیش صحیح القول،

تحقیق نموده، در سلك تسوید میکشم.)) [۶]

در بسیاری از کتب تاریخ، نقل قول راویان مورد اعتماد ستون استوار آثارشان را می‌سازد؛ مثلاً عطاملک جوینی تاریخ سه جلدی خویش را از روایات معمران عصر خویش می‌انبارد.

راویان غبار بیشترین رجالی اداری اند، چون محمد هاشم خان سفیر کشور

در پاریس، شجاع الدوله غوربندی سفیر کشور در برلین، احمد علی درانی مدیر انجمن ادبی، میرزا محمد یوسف مدیر قلم مخصوص شاه محمود خان، سید اسماعیل بلخی روحانی مبارز، خواجه محمد نعیم قوماندان پیشین کوتوالی، عبدالحی عزیز عضو حزب وطن و محمد معصوم مجددی روحانی معروف، گاهی هم گزارشهایی از زبان زندانیانی چون محمد اسحق شیردل، سعد الدین خان بها، عبدالفتاح خان، محمد زمان خان، یا زندانیان ساده و متعارفی چون ملا جور و یا از زبان سپاهیان زندان باز مینویسد. این گزارشها نیز چون چشمدیدهای او یا کوتاه اند و یا مشبوع و مفصل چون: جریان قتل غلام نبی خان چرخ، چگونگی شکنجه زندانیان هنگام بازپرسی، اعدام هفتصد تن از مردم خان آباد، جریان زندانیهای بدون سرنوشت (باشد)، داستان زندانیانی که از شدت گرسنگی به جان استخوانهای گوشه های زندان افتاده بودند. در این میان هیجان انگیزترین گزارش، روند محاکمه و کیفرخواهی برای عبدالخالق و صحنه اعدام وی است. راوی جلسه محاکمه غیبی عبدالخالق شناسایی نمیکرد اما صحنه اعدام او از زبان احمد علی خان درانی نقل میشود.

این گزارش با جزنگاری و زبان استوار و شیوای آن داستان کشته شدن حسنک وزیر را در تاریخ بیهقی فریاد میآورد. هر دو صحنه کیفرخواهی، همانندیهای باهم دارند. در گزارش غبار متهم حضور ندارد اما جلسه های نامنهاد باهم شبیه اند: بیهقی مینویسد:

((امیر خواجه را گفت به طارم باید نشست که حسنک را آنجا خواهند آورد... و به طارم رفت و جمله خواجه شماران و اعیان و صاحب دیوان رسالت و خواجه ابوالقاسم کثیر - هر چند معزول بود - و بوسهل زوزنی و بوسهل حمدودی آنجا آمدند... و قضات بلخ و اشراف و علما و فقها و مدلان و مزکیان، کسانی که نامدار و فرا روی بودند همه آنجا حاضر بودند و بنشسته. [۷]

در جلسه جزای عبدالخالق و دیگر محکومان نیز نویسنده از چنین ترکیب مشابهی روایت دارد:

((اما حکومت قبل از اجرای امر اعدام محکومین محفل بزرگی مشتمل بر تقریباً یکهزار نفر مرکب از کابینه وزراء، افسران نظامی تا درجه کندکشر، رؤسا، مأمورین ملکی، اعضای مجلس شورا و اعیان و جمعیت العلما و روشناسان شهر کابل و ماحول آن حتا مأمورین معزول در میدان قصر صدارت عظمی تشکیل و قضیه محکومین را طرح کرد)) (۱۶۵)

هر دو به گونه غم انگیزی کشته میشوند، حسنک را به دار میآویزند و آنگاه سنگسار میکنند، عبدالخالق را مثله میکنند و هر دو نویسنده جمله های یکسانی را در پایان ماجرا مینویسند، گویی تاریخ بی بازگشت یکبار دیگر تکرار میشود. بیهقی میگوید:

((پس مشتی رند را سیم دادند که سنگ زنند و مرد خود مرده بود. [۸]

غبار روایت میکند:

[او را] مانند جال زنبور سوراخ سوراخ کردند، در حالی که مرد

مرده بود. (۱۷۱)

داستان کشته شدن غلام نبی خان چرخنی نیز از زبان راوی داستان قتل عبدالخالق روایت میشود. در این سرگذشت بعد زمان و مکان زمینه داستان را فراهم میسازد و بدینگونه غبار هنرمندانه فضا سازی میکند تا خواننده موقعیت شخصیتها را بیشتر بشناساند و به درک موقعیت آنها پی برد. گفتگوهای کوتاه، شرح دقیق حالات و توصیف از ویژگیهای این حکایت عینی است. به گوشه هایی از این ماجرا نگاهی میاندازیم:

((در یکی از روزهای خزان ۱۶ عقرب ۱۳۱۱ شمسی (۱۹۳۲)، [۹] هنگام

نماز دیگر سریاور حربی شاه (جنرال سیث شریف خان کنری) با موتر مخصوص سلطنتی پشت دروازه خانه غلام نبی خان چرخ رسیده و فرمایش شاه را ابلاغ کرد که: ((اعلیحضرت به شما سلام میرساند و میفرمایند که امروز هوا خوب است اگر میل داشته باشید، من منتظرم، بیایید که یکجا هواخوری برویم و اگر میل نداشته باشید خیر)) چون چندین بار چنین تکلیف هواخوری شاه با غلام نبی خان چرخ در اطراف کابل به عمل آمده بود، این بار نیز بدون تردید و اندیشه بی امر یا خواهش شاه قبول و غلام نبی خان با برادر خود... به جانب قصر دلگشا حرکت کرد. شاه قبلاً ترتیبات گرفته و هدایت صادر کرده بود. برون قصر دلگشا یک قطعه عسکر گارد صف کشیده و شاه در سالون دلگشا منتظر نشسته بود... موتر شاه نزدیک دروازه آورده شد و در همین لحظه شاه ظاهر شد و از زینه فرود آمد، بین غلام نبی خان و شاه موتر حایل گردید. شاه در پهلوی موتر بایستاد و غلام نبی خان و همراهانش رسم تعظیم به جا آوردند.

شاه بدون آنکه جواب سلام بدهد روی به جانب غلام نبی خان کرد و گفت:
- خوب غلام نبی خان افغانستان به شما چه کرده است که شما خیانت

میکنید؟

مرد جواب داد: افغانستان میشناسد که خاین کیست.

در این وقت رنگ شاه پریده و اعصابش مرتعش بود، راستی از وقتی که محمد نادرخان به تخت افغانستان تکیه زده بود دیگر آن مرد زیبا و قشنگ سابق نبود، چهره او عبوس و بین دو ابرویش گره دایمی بسته بود... پادشاه بعد از استماع جواب غلام نبی خان به گارد محافظ امر نمود که بنزد سپاهیان گارد پیش شاه این مرد را بر روی خاک انداختند، در حالی که برادر و بنی اعمام او در زیر سایه سرنیزه گارد شاهی ایستاده و این منظر فجیع را تماشا میکردند. غلام نبی خان به

عجله دستمال خود را از جیب کشیده در دهن فروبرد تا زیر ضربات تفنگ دشمن صدای نالش او از دهن برنیاید. گارد شاهی با قنداغ تفنگ شروع به زدن کردند. نادرشاه ایستاده بود و تماشا میکرد اما میلرزید. ناگهان فریاد کرد که بزنید تا بمیرد. سید شریف خان یاور پیش شد و به سپاهیان امر کرد که با میله تفنگ بزنید، این است که میله های فولادین تفنگ عموداً بر پشت و پهلوی مرد فرو رفت و استخوانی سالم در بدن او باقی نماند. این قصابی هژده دقیقه تمام دوام نمود. شاه امر کرد که مرده غلام نبی خان را که به شکل خریطه یی از گوشت میدیده شده درآمده بود نزد خانواده اش منتقل نسازند. نادرشاه خود به موتر سوار شد و راه تفرج بگرامی در پیش گرفت و به قول شهزاده احمد علی جان در طول راه يك كلمه سخن نگفت. (۱۱۶-۱۱۷)

۳- روایاتی که سیمای راویان در آنها پنهان شده است:

در این کتاب در کنار بازنویسی چشم‌دیده‌های شخصی نویسنده و ضبط روایات رجال اداری و افراد ثقه، خاطراتی هم نگاشته آمده است که راوی در آنها پیدا نیست و خواننده درنمیابد که از چه روی نویسنده کتاب از ذکر نام آنان یا سرچشمه داده هایش پرهیز کرده است. البته تردیدی نیست که این خاطرات بی پایه و مایه نیستند و این حکایات راستین را، مردم ما به تواتر شنیده اند.

پاره یی از این روایات کوتاهند و شماری هم به گونه گسترده بازنویسی شده اند، با ضبط گفتگوها و شرح صحنه.

از حکایات بدون راوی، میتوان این صحنه ها را نام برد:

جریان اعدام محمد ولی خان دروازی و چهار تن دیگر (۶۶-۶۷)، گفتگوی حاجی محمد اکبر یوسفی با مکانیکی پولیتیکل اجنت انگلیسی (۱۲)، صحنه کشته شدن محمد نادرشاه (۱۹۹)، اعتراض نماینده انگلیس به وزیر حربیه (۳۰۳)،

خسرونت شاه جی در برابر صدر اعظم وقت (۲۰۴)، جریان فروکوفتن
امیر حبیب الله خان میرزمان الدین خان بدخشی را (۲۸)، فرود آمدن ابراهیم بیگ
در باغ عطا محمد خان فرقه مشر (۷۶)، صحنه سو قصد محمد عظیم خان منشی زاده،
مستر استنجر و همکارانش را در سفارت انگلیس (۱۵۴-۱۵۶)، رویارویی نادرشاه با
امیر حبیب الله کلکانی و کشته شدن سردار عبدالعزیز خان به دست سید کمال در
برلین (۱۳۰-۱۳۲)،

اکنون جریان کشته شدن برادر پادشاه را از روایت غبار میشنویم:

((فردا روز سه شنبه ۱۶ جوزا ۱۳۱۱) مصادف است با جون (۱۹۳۲)
سید کمال خان در ((لیسنگ شتراسه)) مقابل دروازه سفارتخانه افغانی پیاده شد و
زنگ دروازه را به صدا در آورد. قابوچی جرمنی ((شولتس))، کارت او را گرفت و او
در دهلیز به انتظار ماند. البته مدت انتظار به طول کشید زیرا عکس سفرای دولت
امانیه که با طلاب افغانی رویه پدر فرزند داشتند، اینک سفرای نادرشاه با طلبه و
جوانان کشور چنان رفتار جامد بیگانگی و بی اعتنائی را معمول میداشتند که
ویسراهای هندوستان در مورد اتباع هندی خود تطبیق میکردند:

سفیر در طبقه فوقانی عمارت با عتیق خان رفیق و انورعلی خان مشغول
صحبت بود و سید کمال خان در دهلیز تحتانی برابر زینه قدم نهاد در حالیکه دریشی
تیره رنگی دربر داشت و انگشتی الماسی در انگشتش و نگین برلیانی در یک نکتایی
او میدرخشید. در پشت سر سفیر عتیق خان و در عقب عتیق خان، انورعلیخان قدم
برمیداشتند. سید کمال خان در زیر زینه آنقدر درنگ نمود، تا سفیر در نیمه زینه
فرود آمد: آنگاه سید کمال تفنگچه خودش را به استقامت سینۀ او نشانه رفت. گلوله
دوم، صدرش را پاره کرده از شانه عبور لغزان نموده به شانه عتیق خان که در پله
بالا تر قرار داشت تماس کرد و گذشت به آن صورت، نخستین فرد از خاندان حکمران

چشم از جاه و جلال زندگی پوشید.

و اما سید کمال خان بعد از کشتن سفیر، تنفگچه خود را یکطرف پرتاب کرد و خود در انتظار ورود پولیس بایستاد. (۱۲۰-۱۲۱) [۱۰]

میبینیم که صحنه قتل سفیر را با جزئیات آن توصیف میکند، موقعیت سفارت، نام دربان، حثارنگ لباس، انگشتر الماس و نگین نکتایی سید کمال را تصویرسازی میکند.

نحوه اصابت تیر و مسیر آنرا چون کارآگاه پولیس مشخص میسازد، اما از گفتگوها در این صحنه خبری نیست؛ هیچگونه گزارشی از فریاد و ضجه مقتول، شعار قاتل و واکنش دو همراه سفیر و کارکنان سفارت به گوش نمیخورد انگار همه چیز در سکوت مرگباری اتفاق افتاده است. فلمی است صامت و بدون صدا و میمیک. اما در صحنه رویارویی نادرشاه و حبیب الله کلکانی، با آنکه فضا سازی و صحنه آرایی میشود ولی گفتگو تعیین کننده اند، در این صحنه نیز، راوی پنهان است، ((حبیب الله بدون اندک تغییری داخل خانه شد و سلام داد. هیچکس از نشستگان مجلس حرکتی نکرد و حرفی نزد، شاه سر برداشت و به حبیب الله نگاه کرد و آنگاه با دست اشاره یی به صف دست چپ نموده و با ملایمت گفت: بنشینید!

در حد وسط صف، جایی برای او باز کردند، حبیب الله بنشست و سکوت عمیقی در مجلس طاری گشت. شاه روی دریشی بالاپوشی به تن و دستاری در سر داشت و در صدر مجلس به تنهایی نشسته بود. شاه بعد از سکوت مختصری مجدداً چشمان سرد و مصمم خود را از پشت شیشه های عینک بر روی حبیب الله بدوخت و به نرمی پرسید:

- خوب حبیب الله خان شما از این همه خونریزی و ویرانی که در افغانستان نمودید چه مطلب داشتید؟

— حبيب الله (بچه سقا) كه درك كرده بود، اين طرز پذيره و پرسش با تعهد و تپمين گذشته فرق دارد جواب داد:

— تا وقتي كه من اختيار داشتم هر چيزي كه به خير افغانستان دانستم اجرا كردم، حالا كه شما اختياردار افغانستان شده ايد هرچه را كه خير افغانستان ميدانيد همانطور اجرا كنيد.

شاه گفت: خوب حالا شما استراحت كنيد باز خواهيمديد. (((۱۹)

به هر رنگ، بيشتريه خاطره ها و گزارشها، جزوي نگارانه وصف ميشوند و وصف صحنه ها و حالات آدمها، گفتگوها، و هيچان و تعليق به برخي از اين خاطرات صبغه داستاني ميبخشد: در پاره يي از خاطره ها و گزارشها، عناصر داستاني، شفافيت خاصي دارند و نگاه نويسنده كتاب در توصيف رخدادها و حالات هم در چشمديدها هم در رواياتي كه از زبان ديگران برميشرد، گاهي به آنها، سبك و سياق داستانواره ميبخشد، در حالي كه او انگار برآن نيست تا عنصر خيال را در گزارشهايش دخالت دهد و بدينسان تأثير عاطفي فراوانتري به حوادث ارزاني كند، چون او تاريخ مينويسد نه داستان. اما شيوه و اسلوب بيان وي با رويکرد به جزئيات داستان حوادث و بهره جويي از توصيف و صحنه آرايي، خاطراتش را صبغه داستاني و هنري ميدهد.

ماجرای ترور در سفارت انگلیس هم همانندی هایی با رویداد برلین دارد از سویی سید کمال و محمد عظیم منشی زاده، همانندی هایی با هم دارند، هر دو در آلمان آموزش دیده اند، هر دو احساسات ضد انگلیسی دارند و همانگونه كه سید کمال پس از شليك در سفارت افغانستان در برلین، تفنگچه اش را به زمین میاندازد محمد عظیم منشی زاده نیز پس از اجرای مأموریتش، تفنگچه اش را سیاندازد و خودش را به سپاهیان میسپارد. شگفتی انگیزتر این كه هر دو همسر و نامزد

آلمانی داشته اند. [۱۱]

غبار در این کتاب، راوی ساده و بیطرف چشمدیدها باقی نمی ماند و در هنگام ارائه داده های تاریخی و شرح روایات و چشمدیدها، دست به ارزشدآوری میزند یعنی بدینگونه تاریخ را از مقوله اخلاق جدا نمیداند. ((سرایت اخلاق در تاریخ هم خود آگاهست و هم ناخود آگاه، نتیجه گیری اخلاقی، راهنمایی و جابه جا نشان راه و چاه به خواننده، کاری است که مؤرخ در انجام دادن آن خود را مجاز میداند، درست برخلاف قرن ۱۹ به بعد که تاریخ نویسی در بین غربیها تغییر کرد: مطالعه داده ها، اسناد و امر واقع فارغ از هر گونه ارزشدآوری جدا ماندن مؤرخ از تاریخی که مینویسد، روشی در مطالعه طبیعت و علوم تجربی بکار میرفت، روش برونزهدنی هم معمول شد.)) [۱۲]

او در این کتاب، بد را میستاید، زشت را مینکوهد و با ابقای دید و ادراک خویش، تاریخ را فارغ از امر اخلاقی نمیداند. او جایز نمیداند که خلاف جایگاه فکری خویش از تحلیل این دوران و نتیجه ارزشدآوری پرهیز کند؛ مثلاً هنگام گزارشدهی وضعیت فرهنگ و آموزش در دهه سی و چهل میلادی، این داوری را از وی میخوانیم: ((با وجود چنین تخریبات پلانیزه در معارف ملی و فرهنگ کشور، جراید نوکر پیشه و دستگاه نو احداث رادیوکابل، اصلاً از ترقیات روزافزون افغانستان سخن میزدند در حالی که بلا انقطاع پولیس و ژاندارم و جاسوس دولت، پلانهای تخریبی استعماری را در افغانستان نعل یا بالنعل تطبیق مینمود، جوانان نورس در مدارس با روحیه نظامی اطاعت کورانه و پر از ترز و لرز تربیه میشدند و جوانان رسیده مجبور به خدمتگزاری حکومت میگرددند.)) (۱۹۷)

داوری در جای جای این کتاب، هم در حواله های تاریخی صورت میگیرد و هم در گزارشی که از چشمدیدهای وی تهیه گشته است، به گونه نمونه پس از روایت

قتل عبدالخالق مینویسد:

((حکومت این سند جعلی را نه در زمان زندگی عبدالخالق بل که پس از مرگش منتشر ساخت، چنانی که این تقلب را در مورد محمد عظیم منشی زاده نیز بعد از اعدام او به کار برد.)) (۱۷۲)

پس سایهٔ يك نوع اخلاق سیاسی بر کتاب طاری است و از همینجاست که آدمها را نیز به خاطر رفتار سیاسی و اخلاقی شان همواره در دو صف جداگانه قرار میدهد، آدمهایی بد و آدمهایی خوب، و آنگاه پس از يك رشته هویت یابی ها بر آدمهایی بد میشود و نیکان را میستاید و با آنان که چرخندهٔ ماشین سیاسی دولت اند و کلید زندانها در مشت شان است، سر همدلی نشان نمیدهد.

با آن که نویسندهٔ این قلم در این کتاب گوشهٔ چشمی به خاطرات و چشمدیدهای شادروان غبار دارد نه به مباحث تاریخی اما لازم میافتد به نکتهٔ دیگری متعرض گردم که با مشاهدات و روایات هم بی ارتباط نیست و آن بهره گیری مؤلف از منابع و رویکردهای اوست. از جایی که جلد دوم کتاب افغانستان در مسیر تاریخ را میتوان تحریر تاریخ شفاهی يك ربع قرن معاصر نامید و برای نگارش چنین کتابی هرگز نیازی به نقل مطلب از هردوت و تاریخ طبری و مجل التواریخ و القصص نیست و سخن برسر مشاهدات عینی است اما نویسندهٔ این تاریخ کوشیده است تا سوای نقل روایات شفاهی و شرح دیدار خویش، از سرچشمه های نوشتاری، حتی در خاطرات خویش بهره جوید، این سرچشمه ها را به سه دسته میتوان بخشبندی کرد:

۱- کتابها،

۲- مجله ها و سالنامه ها،

۳- اسناد آرشیوی.

غبار برای مستند ساختن مباحث تاریخی، هفده بار به این کتابها، مراجعه

کرده است و منابع را در همان متن کتاب نشان داده است.

بحران و نجات، نادر افغان، محاکمه خائنین، افغانستان در پنجاه سال اخیر، افغانستان نوشته فریزرتتلیز، تردید شایعات باطله، فیصله نمره پنج لویه جرگه، بیانات و کتاب پشخانه د تاریخ په رنای.

همچنان از بهر مستند ساختن حوادثی چون آتش زدن کلکان، ماجرای اسرای خان آباد، محاکمه عبدالخالق و یاران وی، کشتار مردم شمالی، یاری بریتانیا به افغانستان، سپاس وزرا، معینان، و وکلا از قتل چرخ، دادگاه محمد ولی خان چرخ، نزدیک به چهل بار جریده رسمی اصلاح، شش مورد جریده عرفان، جریده انیس، جریده هندی (همت)، مجله کابل و سالنامه کابل را مأخذ داده است.

استفاده از اسناد آرشیفی که طریق دیگری است برای مستند ساختن مطالب تاریخی، از دید مؤلف به دور نمی‌ماند و ده بار متمسک به نامه‌های محمد نادرشاه، شاه محمود خان، حضرت شمس المشایخ و شاه امان الله میگردد و از محل نگهداری این اسناد، خواننده را آگهی میدهد، پس این که ادعا میشود، جلد دوم افغانستان در مسیر تاریخ، کتابی است بدون اسناد و داده‌ها درست نمی‌نماید.

زبان کتاب شسته و پاکیزه است و گاهگاه طعم کلاسیک دارد که انهماک نویسنده را در متون کهن مینمایاند. استفاده از پاره لغات و واژگان مهجور و کاربرد پیشوند (ب)، بر افعال ماضی چون بایستاد، بگفت، و بپروید، اشتیاق او را به گونه، باستان سرایی (ارکایسم) نشان میدهد.

قرآتی که غبار از تاریخ معاصر کشور دارد، با آثار تهیه شده دیگر در این عرصه همخوانی ندارد و جز شادروان محمد صدیق فرهنگ کمتر کسی را میشناسیم که تاریخ این دوره جز دید رسمی و نظارت عقبگرایانه مطبوعات کشور نوشته باشد. اگر زنده یاد فیض محمد کاتب زیر تازیانه ستم توانست، آثاری ارجمند و ماندگار برجای

گذارد، اما بسیاری از تاریخ نگاران دهن بین و دست نگر به قلب حقیقت و جعل واقعیات پرداختند.

جلد دوم افغانستان در مسیر تاریخ، اثری است تحلیلی و تعلیلی. او از یکسو در پی تحلیل و کالبد شگافی رخ داده‌هاست و از سوی هم در پی بازجویی، ریشه یابی و دریافت علل و اسباب فقر، بیداد، خفقان، نابرابری و نارواییهای اجتماعی. چشم‌دیده او، هرگز نگاهی به سطح و قشر زندگی نیست: بل تلاشی است به فرو روی در ژرفا و کنه‌های حقایق، بیست و چهار سالی را که او به خواننده فرامینماید، گزارشی است که یک حقیقت پژوه دردمند، از زندگی راستین، از پیگرد، از زندان، از شکنجه، از فقر اقتصادی، وابستگیهای استعماری و سرانجام از سالهای هول و هراس به زبان میراند.

اگر تاریخ نویسان ما، همواره بر آن بوده اند تا جنگهای غارتگرانه و انتقام جویانه سلاطین و حکام را توجیه کنند و برای عدالت دروغین شان، مدیحه بسرایند، اما غبار بر رغم آنان، از ستم حاکمان و دولتمداران بیدادگر مینویسد و از تعدی و جفایی که بر فرهنگیان و یا بر انبوه رده های پایین جامعه می‌رود.

کتاب غبار، دادخواستی است از تاریخ، هر چند که لحن و زبانش، در این دادخواست، تند، گزنده و بیباکانه است.

او اگر ابراز احساسات میکند اما به دنبال حقیقت پژوهی است و بر آن است که تا در بازار مکاره صرافان دغل، سکه پنهانی را بر بساط اندازد و سخنهای نگفته دوران را بر زبان آورد.

یادش گرامی باد!

یادداشتها:

[۱] نخست بایسته است که نکته یی را در مورد نقل قولها روشن سازم:

اقتباساتی را که از جلد دوم کتاب افغانستان در مسیر تاریخ داشته ام، در متن همین نوشته و در میان قوس کوچک (...) نهادم ولی ارجاعات و رویکرد هایی را که از نوشته های دیگران داشته ام به خاطر تفکیک از اقتباساتی که از شادروان غبار کرده ام در قوس قلاب (...)، نشان داده ام که خود بدعتی است.

دو دیگر این که برخی از داده ها و اطلاعات در مورد زیستنامه شادروان غبار در پیوست یکم کتاب قابل تأمل مینماید: مثلاً: آمده است که: ((۱۳۳۵-۱۳۵۶-۱۹۵۶-۱۹۷۸)) مدت بیست سال دیگر غبار مبارز آزادیخواه و وطنپرست، روزنامه نگار، نویسنده و مؤرخ در اثر مراقبت و فشار خانواده حکمران، مجبور شده بود که در منزل خویش مشغول فعالیت های سیاسی، مطالعه و یا تألیف باشد (غبار در همین دوره، کتاب افغانستان در مسیر تاریخ را نوشت). ص ۲۷۳.

شادروان عبدالحی حبیبی بدین باور است که میرغلام محمد غبار پس از رهایی از زندان، به حیث مشاور، در ریاست مطبوعات اجرای وظیفه کرده است. او مینگارد: ((...)) در ضمن مظاهره عامه شهر کابل که به طرفداری او میگردند: گرفتار شد و به زندان افتاد که این دوره حبس در ولایت کابل تا هشت سال دوام کرد: چون از زندان ولایت کابل در سال (۱۳۳۹) رهایی یافت: در ریاست مطبوعات مشاور بود و کتاب افغانستان در مسیر تاریخ را نوشت.))

نک: در جنبش مشروطیت در افغانستان، چاپ سازمان مهاجرین مسلمان، سال ۱۳۷۷، جای چاپ نامعلوم، ص ۱۴۸، کذا در ظهور مشروطیت و قربانیان استبداد در افغانستان نوشته سید مسعود پوهنیار. (چاپ دو جلدی)، پشاور، مرکز نشراتی سبا، جلد دوم، ص ۲۴۹.

البته این که استاد حبیبی، ایام حبس وی را هشت سال و تا سال (۱۳۳۹) ضبط کرده است؛ نادرست است و آنگونه که شادروان غبار خود گواهی داده است (ص ۲۵۰ همین کتاب)، مدت پنج سال یعنی از (۱۳۳۱-۱۳۳۵)، زندانی بوده است.

نکته قابل تأمل دیگر در پیوست کتاب، پایان تبعید سیاسی وی است که سال (۱۳۲۱) نموده شده است. در حالی که غبار خود، حوت سال (۱۳۲۲) را پایان دوران تبعید خویش دانسته است. (نک: ص ص ۱۹۲ و ۱۹۸ همان کتاب)

[۲] فرهنگنامه ادب فارسی (دانشنامه ادب فارسی) به سرپرستی حسن انوشه، چاپ یکم، سازمان چاپ و انتشارات تهران: ۱۳۷۶، ذیل مدخل خاطره نویسی.

[۳] گفتنی است که برخی از روایات کتاب با آنچه تاریخ نگاران دیگر نوشته اند: همخوانی ندارد، مثلاً جریان کشته شدن عبدالرحمن لودی که گزارش مرحوم غبار تفاوتهایی با گزارش دیگران دارد. غبار مینویسد: ((من در برلین بودم که شاه، عبدالرحمن لودی را (در آن وقت رییس بلدیۀ کابل بود)، در قصر دلگشا احضار و به مجرد رسیدن امر کرد که او را همانجا، نزدیک برج ساعت نظامیان گارد تیرباران کنند و نعشش را روی خری نزد زنش در شوربازار فرستادند... حکومت خودش را کشت، خانه اش را تفتیش کرد و آثار قلمیش را ضبط نمود و آنگاه محمد گل خان مهندس وزیر داخله در منبر مسجد چوبفروشی کابل بالا شد و نطقی دایر به کفر و زندقۀ عبدالرحمن ایراد کرد و بوتلی را کشیده به مردم نشان داد که گفت: ((این بوتل شرابی است که از خانۀ عبدالرحمن به دست آورده ام. (ص ۴۰ کتاب)

در روایت دیگران قتل این مشروطه خواه نستوه با روایت یاد شده، همخوانی ندارد، مثلاً در کتاب جنبش مشروطیت در افغانستان میخوانیم: ((در اوایل شاهی نادرشاه که او را رییس بلدیۀ گماشته بودند، روزی در قصر دلگشا بر سر سفرۀ شاهی نان خورد و شاه به نرمی با او سخن میگفت، چون از نان خوردن فارغ شد، شاه به سپاهیان حاضر باش بدون مقدمه امر داد تا او را بگیرند و بیرون قصر دلگشا بکشند (ص ۱۲)

اما در حاشیۀ کتاب ((ظهور مشروطیت و قربانیان استبداد)) آمده است:

عبدالرحمن رییس بلدیۀ کابل برای مسلح ساختن مردم کابل، خواهش یکتعداد

اسلحه را کرد: نادرخان به او مشتبه شد و در وقتی که عبدالرحمن او امر شاه را در کتابچه خود نوت میکرد، نادر خان کتابچه را از دست او گرفته، شب مطالعه کرد، تمام یادداشتها و اشعار انقلابی را خواند، فردا نامبرده را در مجلس وزرا خواست و از روی یادداشتهای خودش مخالفت او را با خود بر روی او کشید، فی المجلس امر نمود که او را اعدام نمایند (ص ۱۳ کتاب)

[۴] این عبدالعزیز خان را با تأسف مؤلف (جنبش مشروطیت در افغانستان)، از مشروطه خواهان نخست و هم از اعضای نهضت دوم مشروطه میدانند که در حدود (۱۳۳۶) ق. محبوس و با آغاز دورهٔ امانی (۱۲۹۸) رها شد (۹)، اما در فهرست چهل و پنج نفری مشروطه خواهان که غبار در جلد اول (افغانستان در مسیر تاریخ) معرفی داشته است، نامی از وی نیست و تنها از حاجی عبدالعزیز خان لنگرزمین یادی رفته است (جنبش مشروطیت افغانستان)، ص ۳۸ و ۳۹. همچنان ((افغانستان در مسیر تاریخ)) نوشته میرغلام محمد غبار، ص ۷۱۹.

[۵] غبار، اعضای این دیوان عالی را ((۷۵)) تن میدانند اما در کتاب ((محاکمهٔ خائنین...)) این اعضا (۷۳) تن نموده شده است ولی هنگامی که به معرفی آنان پرداخته میشود شمار آنان به (۷۹) تن میرسد، بدینگونه:

از کابینهٔ وزرا (۲) نفر، از اعضای شوری (۲۳) نفر، از ولایت کابل (۱۱) نفر، از شش گروهی (۴) نفر، از ولایات (۳۴) نفر، از صاحب منصبان عسکری (۳) نفر، از علما (۲) نفر، مجموعاً (۷۹) تن، نك: محاکمهٔ خائنین ملی محمد ولی خان و محمود سامی، پشاور: ۱۳۷۸، چاپ دوم، سبا کتابخانه، ص ۲۷، ۲۶.

[۶] محمود الحسینی، تاریخ احمد شاهی، به نقل از مجلهٔ روشنی.

[۷] بیهقی، خواجه ابوالفضل محمد بن حسین بیهقی دبیر، تصحیح دکتر فیاض.

۱۳۷۴، چاپ چهارم ص ۲۲۸.

[۸] همان کتاب، ص ۲۳۴.

[۹] در همین ۱۶ عقرب ۱۳۱۱، این کسان نیز به زندان افتادند: عبدالهادی داوی،

محمد عمر تاتار و برادران، سید غلام حیدر پادشاه، علی اکبر طرزی غندمشر، بشیر منشی زاده، محمد ابراهیم صفا، محمد اسماعیل سودا، محمد اسلم، محمد طاهر، محمد هاشم و محمد اختر پسران ناظر صفر.

[۱۰] آنگونه که پیداست، سید کمال در برلین اعدام میگردد و بنابر روایت غبار عموی سید کمال را که مرد مسگری است در کابل به دار میآویزند، اما عبدالله شور، نوشته است که دو برادر وی را هم که شاگردان خباز بوده اند، پانزده سال زندانی کردند. نک: مجله روشنی، شماره

[۱۱] غبار، همسر عظیم منشی زاده را جرمنی میدانند و نام او را ((ورا)) مینویسد و بدین باور است که کتاب خاطراتش را به نام ((رورا عظیم)) امضا و منتشر کرده است. در حالی که نام این بانو در کتاب خاطراتش (ارورانیلسون) است و روشن شده است که او شهروند سویدن بوده است اما در برلین موسیقی میاموخته است و در همانجا با محمد عظیم ازدواج کرده است. نک: فرار از حرم. نوشته ارورانیلسون، ترجمه رحیمه نور، سال ۱۳۷۶، جای چاپ نامعلوم، انتشارات کابل زمین ۱۲۵ صفحه.

میر غلام محمد غبار
و حزب ملی وطن

داکتر اسد اللہ شعور

داکتر اسدالله شعور

میر غلام محمد غبار و حزب ملی وطن

این مقاله که فشرده کتابی زیر همین عنوان است، متن سخنرانی نگارنده در سیمینار یکصدمین سال تولد غبار است که از طرف بنیاد فرهنگ افغانستان در دانشگاه جورج میسن ایالت ویرجینای امریکای دایر گریده بود. به مناسبت آن سیمینار دو کتاب ((غبار و حزب ملی وطن)) و ((غبار مؤرخ از ورای غبار تاریخ)) نیز به نشر رسید. تکرار آن مقالات در محفل یاد بود غبار در دانشگاه لندن توسط نگارنده مقاله و در مجموعه یادنامه غبار به عنوان تکرار احسن خدمت خواننده گان عزیز در قاره های اروپا و آسیا تقدیم میگردد.

مروری بر اوضاع سیاسی کشور و منطقه مقارن تشکیل یافتن حزب وطن: در دهه سوم سده روان هجری شمسی یعنی سالهای ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۰ ش که مصادف است با سالهای چهل میلادی؛ بشر شاهد حوادث و رویدادهای عظیم و طوفانزایی در عرصه جهانی بود که در سرنوشت بسیاری از کشورهای گیتی اثرات مثبت و منفی عمیقی بجا گذاشت؛ تا جاییکه ملت‌هایی را مضمحل ساخت و کشورهایی را به اوج ترقی، تمدن، موفق عالی و قدرت برتر رسانید.

یکی از این رویدادها جنگ جهانی دوم بود که تغییرات و دگرگون‌های بنیادی، ژرف و نوینی به دنبال داشت. اثر تحولات دوره مذکور چنان عمیق و همه گیر

بود که حتی افغانستان که درین نبرد عظیم سهمی نداشت، نیز از آن تأثیر پذیرفت. ایجاد نظم نوین بین المللی در پایان این جنگ با ظهور شوروی و امریکا به عنوان دو ابر قدرت تازه به پاخاسته و متساوی القوه، سیستم جدیدی را در جهان ایجاد کرد، چي ابر قدرتهای دوره های مختلف پیش از جنگ، در میتود سیاسی تفاوت بارزی از همدیگر نداشتند؛ جز در رقابتهای قدرت طلبانه و برتری خواهانه استعماری. اما ازین به بعد اتحاد شوروی که خود را مدافع حقوق اکثریت مردم، به ویژه زحمتکشان و اقشار فرودست جهان وانمود میکرد، با شعار دیکتاتوری طبقه کارگر به پخش اندیشه های مارکس و انگلس و تیزس های لینین پرداخت؛ در برابر آن، امریکا با دفاع از سیستم سرمایه سالاری و ادعای حمایت از آزادی های فردی و دموکراسی قد علم کرده تلاش برای گسترش این دو سیستم در جهان، از هر دو طرف به شدت آغاز گشت؛ که این امر برای کشورهای جهان سوم به ویژه ممالک مشرق زمین که دارای نظام های استبدادی قرون وسطایی بودند، زنگ خطری را به صدا در آورد. ☆

در بسیاری از کشورهای عقبمانده اثرات این مبارزه آنی بوده و نهضت

☆ گویند سفارت امریکا و کمپنی تجارتي وستوک انتورک شوروی مقیم کابل روزنامه ها، جراید و آثار تبلیغاتی فراوانی را که اغلب به زبان دری انتشار یافته بودند، بصورت رایگان بدسترس عامه مردم قرار میدادند که این امر باعث آشنایی آنها با تمایلات سیاسی جهانی میگردد. تأثیر این نشریه ها و نشرات رادیویی کشورهای مختلف جهان و منطقه به زبان فارسی در جریان جنگ و بعد از آن در روان مردم افغانستان قابل ملاحظه بود، چي در کشور ما تمام مطبوعات و وسایل نشراتی در انحصار و زیر سانسور شدید دولت قرار داشت و از آگاهی مردم از جریانات سیاسی مهم روز جلوگیری میشد. درین میان تأثیر يك دهه نشرات رادیو کابل وقت را نیز نباید نادیده گرفت که با وجود رهبری و سانسور آن از طرف دولت، در بیداری عامه مردم که از استفاده روزنامه ها محروم بودند، نقش به سزایی داشت.

های این ممالک را که هدف ترقی اجتماعی و اقتصادی کشورهای شان را داشتند، ولی از طرف دیکتاتوران محلی خفه و سرکوب میگردیدند، تشدید بخشید؛ که افغانستان نیز منحیث یک کشور تأثیر پذیر ازین امر بی نصیب نمانده، نهضتهای روشنفکری در آن نضج بیشتری یافت.

ایجاد سازمان ملل متحد و صدور اعلامیه جهانی حقوق بشر در همین آوان که بسیاری از کشورهای عقب مانده نیز در پای آن امضا گذاشته. رعایت آنرا در محدوده های زیر حاکمیت خویش تعهد سپردند؛ تحولات جاری جهانی را بیشتر از پیش سرعت بخشید. دگرگونیهایی که زیر عوامل یاد شده در منطقه و سایر کشورهای شرقی و به ویژه در برخی از ممالک اسلامی رخ داده بود، نیز بر جریانات سیاسی کشور ما اثرات مثبتی بجا گذاشت؛ چی در چار طرف افغانستان همه کشورهای همسایه دچار دگرگونیهای عمیقی گردیدند؛ در جنوب و مشرق کشور، هند به استقلال رسید و با تجزیه آن دو کشور هندوستان و پاکستان عرض وجود کردند که نظام هردو مبتنی بر دموکراسی پارلمانی و سیستم جمهوری بود؛ در شمالشرق افغانستان چین با انقلاب سوسیالیسی ادعای مردمسالاری بلند کرد؛ در غرب مملکت یعنی ایران که پس از خلع رضاشاه توسط قوای متفقین، پسرش محمد رضاشاه بر اورنگ شاهی ایران جلوس کرده بود، به زودی حکومت به دست عنصر مردمی چون دکتر محمد مصدق افتاد که با ملی ساختن نفت ایران تمام وطنپرستان کشورش را بخود جلب کرده انقلابی را براه انداخت.

در شمال کشور دولت شوروی وقت با غلبه بر بخشی از آلمان نازی و دست یافتن به کشورهای اروپای شرقی به ابر قدرت دوم جهانی مبدل گشت، و تحولات مصر نیز اثر مساعدی بر کشور ما گذاشت که آن عبارت از برهم زدن سیستم شاهی توسط افسران جوان به ریاست جنرال نجیب و اشتراک جوانانی چون

جمال عبدالناصر، انور السادات و دیگران در جنبش مذکور بود که در نتیجه رژیم جمهوری را برای آن کشور به ارمغان آورد.

در چنین حالتی که هر چار همسایه آنوقت کشور از داخل و خارج تحول یافته بودند و جنبش های آزادیخواهی و ترقی پسندی در عالم اسلام نیز رو به فزونی میرفت؛ این دگرگونی همه گیر طبعاً و قهراً باید وارد کشور ما نیز میشد.

ناگفته نباید گذاشت که از داخل مملکت نیز عوامل مهم دیگری ضرورت ایجاد تحولی را در کشور تسریع میبخشید: نخست اینکه با استقلال یافتن هند و تشکیل کشور تازه پاکستان دولت انگلیس که دوست و متحد خانواده شاه و سیستم سیاسی افغانستان بود، دیگر در مجاورت کشور قرار نداشت تا نقطه اتکای همیشگی دولت در برابر فشار های خارجی و معضلات داخلی باشد، حکومت شاه محمود غازی که از روسیه بیم داشت، برای جلب نظر و مساعدت امریکا که اینک جاگزین ابر قدرت بریتانیا شده بود، و هم برای اینکه مبدا قدرت های خارجی در عقب جنبشهای روز افزون داخلی قرار گرفته، سبب اضمحلال قدرت سیاسی خانواده گی او گردد، مجبور گشت تا حدودی آزادی های مدنی و سیاسی را با اکراه و کندی زیاد و از روی مجبوریت بپذیرد، تا بتواند از يك سو ادعا کند که افغانستان اعلامیه حقوق بشر را رعایت میکند و از سوی دیگر این عملش را وسیله دستیابی به آرزوهای خویش سازد. دودگر اینکه سیستم حاکمیت خانوادگی و دیکتاتوری هجده ساله هاشم خانی از يك طرف مردم را به ستوه آورده بود و نارضایتی عامه به ویژه اعتراض قشر روشنفکر و باسواد از استبداد و عدم پیشرفت کشور، جنبش های مخفی و تشکلات پنهانی را به وجود آورده بود و از سوی دیگر اختلافات و رقابت ها در داخل خانواده سلطنتی که در آنزمان پایه های اقتدار آن استوار و خلل ناپذیر گشته بود؛ نیز در حالت او جگیری معلوم میگردد. در چنین اوضاع و احوال فشار

بین المللی نتایج آنی داشت؛ چی محمد هاشم خان صدراعظم بعد از مدت تقریباً هجده سال فرمانروایی بلامنازع به تصمیم شاه از اریکه قدرت رانده شده و مقام او به برادراندرش سپه سالار شاه محمود غازی واگذار گردید، و او که طبیعت خشن هاشم خان را نداشت، به عنوان یک سیاستمدار مجرب میدانست که مردم چی احساسی در برابر برادرش دارند؛ ازینرو در داخل برای جلب حمایت آمریکا، تلاشی را می آغازد و میکوشد تا در ظاهر امر روش برعکس او را اختیار کند. بدینترتیب دیده میشود که عوامل گوناگون متذکره دست به دست هم داده این مرد نظامی را به انعطاف و تحمل مخالفین وامیدارد.

در دوران رکود هجده ساله سیاسی و اقتصادی افغانستان، جهان به سرعت دگرگون شده و معیارهای دولت داری نیز به رسم کلاسیک و قدیمی پابرجا نمانده بود، و از طرف دیگر نسل جدید سیاستمداران در داخل خانواده شاهی آهسته، آهسته نفوذ یافته و دولتمردان تربیت یافته به سیستم سابقه را زیر فشار قرار میداد. مخصوصاً دو جوان پرورش یافته دست هاشم خان، محمد داود و محمد نعیم که پسران برادر سکه او محمد عزیزخان بودند و اینان با سن و سال جوان و درک شرایط نوین و نفوذ در میان نسل جدید مامورین دولت و به ویژه در بین ارتشیان، خود باعث تشدید رقابت بین دو نسل میگرددند. (۱)

(۱) گفته میشود که هاشم در تربیت این دو برادرزاده اش سعی فراوان مبذول میداشت و برعکس از رهنمایی محمد ظاهر شاه که برادر زاده اندری اش بود، اجتناب میورزید. او برای آنکه در آینده نیز قدرت حقیقی دولت در دست برادر زادگان سکه اش بوده، پادشاه صرف وجود سمبولیک و تشریفاتی داشته باشد. محمد نعیم را معاون خویش مقرر نموده و به داود خان وظایف عمده نظامی را سپرده بود تا هر دو برادر که در سن و سال بسیار جوان قرار داشتند در هر دو ساحه ملکی و نظامی تجربه اندوخته نفوذ لازم را در بین مامورین لشکری و کشوری کسب نمایند. جریان تاریخ معاصر نشان داد که این پلان او بصورت بسیار ماهرانه برنامه ریزی شده بود و به هدف نیز نایل آمد.

نتیجه این همه فشارها آن شد که دولت در قدم اول با حفظ کنترل شدید مطبوعات، انتقاد از حکومت و اشخاص مقتدری را که تا آن زمان مسئولیت دولتی داشتند، در رسانه های مطبوع سرکاری، تا حدودی آزاد گذاشت (۲) و به دنبال آن نخستین انتخابات آزاد بلدی و پارلمان اعلام گردید که بدینترتیب تعدادی از روشنفکران مرکز و ولایات وارد شورا گردیده و شخصیت معروفی چون مرحوم پاپا غلام محمد فرهاد به حیث نخستین شهردار انتخابی کابل برگزیده شد و شهرداری های ولایات نیز از انحصار بادنجان دورقاب چین های رژیم کم و بیش رهایی یافتند. و بدین ترتیب فضایی تازه بی برای تنفس سیاسی روشنفکران و عناصر ترقیخواه و مشروطه طلب برای نخستین بار بعد از سقوط دولت ملی امانی بار دیگر باز گردید.

زمینه تشکیل احزاب سیاسی و تأسیس حزب وطن:

روشنفکران آن دوره که بعد از نخستین انتخابات تقریباً آزاد شورای ملی در سال ۱۳۲۸ به تدریج و پو افتاده و این جریان را همچو موهبتی تلقی میکردند: گرد هم آمده در صدد متشکل شدن بودند. در سر آغاز آرزو برده میشد تا هم روشنفکران در تشکیلی واحد متمرکز گردند که دست های غیر مرئی از سوی خانواده سلطنتی و حکومت نیز درین امر کوشش میورزیدند: چنانچه کلوپ ملی تحت نظر غیر مستقیم محمد داود خان و حرکت جوانان بیدار معروف به ویش زلمیان به تشویق و رهنمایی

(۲) نخستین مقاله پر سر و صدا در انتقاد از انحصار اقتصاد کشور توسط عبدالمجید زابلی نیز توسط غبار نوشته شده و در سه شماره مسلسل روزنامه اصلاح از ۱۶ میزان ۱۳۲۵ به بعد تحت عنوان اقتصاد ما به نشر رسید که عکس العمل های مثبت و منفی زیادی را برانگیخته، روشنفکران از آن بادل و جان استقبال کردند. تاحدی که سید عبدالله معین وزارت معارف خواندن آن مقاله را توسط شاگردان لیسه حبیبیه ممنوع اعلان کرد. جریان مفصل انتشار این مقاله و عکس العمل های مقامات دولتی در خاطرات سیاسی سید قاسم رشتیا و جنبش مشروطیت، سید مسعود پوهنیا به تفصیل تذکر رفته است.

عبدالمجید زابلی که هر دو در تبانی هم قرار داشتند. برای برآوردن این مأمول تلاش را آغازیدند، ولی پیش ازینکه حرکت ویش زلمیان به عنوان یک حزب متشکل پایه گذاشته شود و نهضت به یک سازمان سیاسی مبدل گردد، دسته بندی های روشنفکران مشخص تر گردیده، و هر گروهی بنابر خصایص استقلال عمل، خصوصیت های طبقاتی و سلیقه های مشترک افراد آنها زمینه را برای ایجاد سه تشکل جداگانه فراهم آوردند: (۱) چنانچه روشنفکران پشتون بخصوص قندهاریان و عدۀ محدود ننگرهار در گروه ویش زلمیان، روشنفکران شهر مرکز و ولایات، قشر بوروکرات و طبقات متوسط و پایین در حلقۀ حزب وطن و روشنفکران شهری مربوط به طبقات پایین و متوسط و از لحاظ سن و سال جوانان احساساتی و تندر رو در حزب خلق تمرکز یافتند، حال آنکه هر سه گروه از نظر اندیشه و ایدیالوژی تفاوت بارزی از همدیگر نداشته، اکثریت اعضای آنها را اشخاص ملی، وطنپرست، مشروطه خواه و ترقی پسند تشکیل میداد. و گروه چارم نیز که اعضای شیعه مذهب آن اندکی بیشتر از سایر احزاب بود، در یک تشکل مخفی بنام جمعیت ارشاد ملی سازمان یافتند. (۲) که اینجا نیز عین اهداف دیگران را داشته، بر عکس برخی از ادعاهایی که در سالیان اخیر در ایران مطرح شده، دعوای شیعه سالاری و ارتباط خارجی نداشتند، یگانه تفاوت آنها با دیگران، افراط در عمل شان بود که تلاش ورزیدند با طرح کودتایی، رژیم را ساقط سازند، ولی به علت خیانت یکتن از اعضای خویش به نام گلجان میار که از اهالی وردک و به قول جناب قدرت الله حداد مدیر هفته نامه افغان، گویا از وابسته گان والی اسماعیل میار وردک بود: در جریان عملی ساختن پلان دستگیر شدند.

رهبری سازمانی این جمعیت را خواجه محمد نعیم زوری که یکتن از افسران بلند پایه پولیس و اهل تسنن بود، بعهدۀ داشت و رهبری سیاسی آن بدوش علامه

سید اسماعیل بلخی عالم معروف شیعه قرار داشت. از جمله این چار حزب صرف جنبش ویش زلمیان در پهلوی اهداف ترقیخواهانه خویش به مسأله قومی پابندی و تعهد داشت: زیرا طوریکه آشکار است در بین آنها به جز یوسف مجددی قندهاری حتی یک نفر دیگر از اقوام غیر پشتون نیز دیده نمیشد، در حالیکه سه حزب دیگر بشمول جمعیت ارشاد ملی متشکل از نماینده گان تمامی اقوام، مذاهب و مناطق مختلف کشور بودند.

(۱) باید یادآور شد که با شکست طرح کلپ ملی و مخالفت عده یی از روشنفکران ملی و غیر وابسته قندهاری با نفوذ زابلی و حکومت در حزب ویش زلمیان، شادروان محمد داود به مدد زابلی حزب دموکرات ملی و اتحادیه آزادی پشتونستان را بمیان آورد که در رأس نخستین داکتر عبدالقیوم (بعد ها وزیر داخله) قرار داشته، برخی از اعضای کابینه و اشراف و اعیان اعضای آن بودند و رییس گروه دومی حیدر عدالت بود، داکتر محمد حسن شرق و ببرک پسر حسین لو امشر (بعداً کارمل) از فعالین آن به شمار میرفتند.

(۲) در سال ۱۳۶۷ ش خواجه محمد نعیم مذکور مسموعات، مشاهدات و خاطرات خویش را طی ۶۳ صفحه کوچک ۵۰×۸۰ انح به قلم پینسل برای استاد داکتر جاوید نوشته بود که حاوی نکات بس سودمند تاریخی از جنگ دوم افغان و انگلیس تا ایام زندان ایشان را در بر میگرفت. از جمله شرح میتود بهم اندازی اقوام توسط انگلیس ها، شرح جریان تحقیق از عبدالرحیم خان نایب سالار و خواهر زاده اش استاد خلیلی توسط خود خواجه نعیم و نکاتی پیرامون کودتای اول حمل ۱۳۲۹ سخت جالب و حایز ارزش بود. که نکات فوق الذکر به استناد همان نوشته که نیمدانم اکنون در اختیار کیست؟ تذکر رفت.

قابل یاد آور است که خواجه محمد نعیم درین یادداشت هایش نوشته بود که جریان تشکل و راه اندازی کودتا را که توسط خودش رهبری میشد در ۶۰ صفحه نیم تخته یی برای پوهاند سید سعد الدین هاشمی پروفیسر فاکولته تاریخ نوشته و تسلیم او کرده است. امیدوارم استاد هاشمی در لندن آنرا با خود داشته و در نشرش اقدام کنند.

یکتن از سیاستمداران و مبارزینی که در بحبوحه به میان آمدن فضای باز، برای نخستین بار پیشنهاد آزادی احزاب سیاسی را به مقامات دولتی پیش کشیده بود: در جریان هنگامه دموکراسی اول به فعالیت ممتد پرداخته، با تجربه بسیار غنی سیاسی از دوره نهضت دوم مشروطه خواهی و انقلاب امانی، که دیدن شکنجه، زندان و تبعید بر غنای آن تجاربش بسی افزوده بود؛ باز هم وارد عرصه سیاست شده و حزب ملی وطن را با همکاری تعدادی از شخصیت های منور و سرشناسان فرهنگی اجتماعی بنیاد گذاشت، میر غلام محمد غبار بود، که امروز برای تجلیل از یکصدمین سال تولدش در اقصای غرب دهها هزار کیلومتر دورتر از زادگاهش، گردهم آمده ایم تا خاطره اش را گرامی داریم.

غبار به خاطر شهرت نیک، تجربه غنی سیاسی، دانش عمیق و جاذبه بی که در کرکتر داشت؛ در جریان دید و وادید های دوران آغاز نهضت تعداد زیادی از روشنفکران را که به اقوام و مناطق مختلف کشور تعلق داشتند، بسوی خود کشانید و انتخاب او بحیث وکیل شهریان کابل در دوره هفتم شورای ملی (۱۳۲۷-۱۳۳۰ ش) زمینه بهتر دیگری گردید، برای جلب و جذب تعداد بیشتر روشنفکران بسوی او، و درست در همین سال است که هیأت مؤسسان حزب وطن تشکیل گردیده، مطالعه سازمان دادن حزبی آغاز میگردد.

این گروه عبارت بودند از: میر غلام محمد غبار، غلام سرور جویا، میر محمد صدیق فرهنگ، جنرال میر فتح محمد میرزاد (معروف به فتح جان فرقه مشر)، عبدالحی عزیز، براتعلی تاج و نورالحق هیرمند.

به دور گروه مؤسس شخصیت های سرشناس اجتماعی و فرهنگی چون استاد احمد علی کهزاد، داکتر فاروق اعتمادی، داکتر محمد هاشم مجددی، سید محمد دهقان، میر علم احمد شامل، سعد الدین بها، علی احمد نعیم،

محمد اکبر پامیر، عبدالحلیم عاطفی، محمد اسلم اخگر، شیر محمد آسیابان، محمد کبیر غوربندی، علی محمد خروش، محمد انور بره کی، محمد حسین نهضت، داکتر عبد اقیوم رسول، عبدالاول قریشی، غلام سخی امین، حاجی عبدالخالق، محمد آصف آهنگ، نادر شاه هارونی، طالب قندهاری، محمد کریم نزیهی (جلوه)، سلطان احمد لویناب، جنرال سید عالم شاه، جنرال سید اکبر مینه یار ☆، داکتر محمد ابوبکر، غلام حیدر پنجشیری، صوفی اسلام مین، عبدالب سبکی زاده، علی محمد شجاع، عظیم طاهری، محسن صحرایی، مولانا مهدی فوتبالر، یونس سرخابی، لاله حکم چند هندو، داکتر صفر علی، احمد موسی توخ، جمال الدین آرتی زاده، محمد کاظم مولوی زاده، محمد محسن طاهری، محمد انور اکبر، سید احمد، عبدالصمد نجار و دهها تن دیگر گرد آمده، مفکوره تشکیل حزب را تقویت میکنند و در نتیجه، گروه مؤسس در سال ۱۳۲۸ ش پیشنهاد تشکیل سازمان را توسط استاد احمد علی کهزاد که تقریبی به شاه داشت: تقدیم حضور وی مینمایند، اما جوابی درنمیابند. آنها به فحوای قول معروف که سکوت علامت رضاست به تاریخ ۱۶ جدی ۱۳۲۹ (۱۹۵۰ م) بعد از یکسال انتظار، دست به تشکیل کنگره مؤسس زده و با انتخاب هیأت عامل که در حقیقت همان کمیته مرکزی حزب است، رسماً اعلام موجودیت میکنند. درین کنگره اشخاص زیرین به عنوان اعضای هیأت عامل مرکزی انتخاب میگردند: میر غلام محمد غبار، براتعلی تاج، محمد اکبر پامیر، میر محمد صدیق فرهنگ، حاجی عبدالخالق، عبدالحی عزیز، میر علی احمد شاه دل، علی محمد خروش، علی احمد نعیمی، عبدالحلیم عاطفی. و ازین میان غبار به حیث منشی حزب برگزیده میشود.

طوریکه جناب سید قاسم رشتیا در خاطرت سیاسی خود دو بار با تأکید

☆ این دو تن در خفا با حزب سروکار داشتند زیر هر دو جنرال های برحال دولت بوده بصورت علنی نمیتوانستند فعالیت سیاسی داشته باشند. در حالیکه در حزب دولتی دموکرات ملی حضور جنرال های اردو در همین مقطع زمانی، علنی بود.

اشاره میکند که غبار حتی پیش از انتخابات شورا، در سال ۱۳۲۷ مفکوره تشکیل احزاب را پیش کشید و گویا او نخستین کسیست که در طرح موضوع پیشگام شده، پیشنهادی را توسط رشتیا به صدراعظم تقدیم میکند؛ چنانچه او مینویسد:

((حتی وقتی که انتخابات شورا نزدیک شد و رفقای مطبوعاتی پیشنهاداتی در جراید نشر نمودند، آقای غبار مسأله تشکیل احزاب را در میان آورد که توسط من به سپه سالار پیش شد و آنها آنرا از نظر شاه هم گزارش داده. بعد گفتند که من به پرنسیب تشکیل احزاب مخالفت ندارم و این مسایل حتماً یکروز آمدنیست. به آقای غبار گفته شود که پیشنهادات خود را طور مفصل تحریر نموده و برای ملاحظه من بفرستد.)) (۱)

بهر حال با آنکه غبار نخستین پیشنهاد کننده آزادی و تشکل احزاب سیاسی درین مقطع زمانی بود، اما نخستین گروه سیاسی آن دوره به تشویق و حمایت غیر مستقیم بزرگان دولتی ایجاد گردید که همان گروه معروف ویش زلمیان یا جوانان بیدار است که عبدالمجید زابلی و محمد داود شهید در عقب آن قرار داشتند و به این ترتیب حزب وطن از لحاظ زمانی دومین حزب دوره دموکراسی اول است و بر عکس ادعای عبدالحمید مبارز نویسنده کتاب تحلیل واقعات سیاسی افغانستان ۱۹۱۹-۱۹۹۶ این حزب از هسته جریده وطن (۲) برنخاسته بلکه تشکیل یافتن

(۱) رشتیا، سید قاسم. خاطرات سیاسی سید قاسم رشتیا ۱۳۱۱-۱۳۷۱: ۱۹۳۲-۱۹۹۲ به اهتمام محمد قوی کوشان. ویرجینیا، امریکا: ناشر مؤلف. چاپ مطبعه امیک اسپیدی. چاپ اول ۱۳۷۶. ص ۷۱ و ۷۲.

(۲) مبارز، عبدالحمید. تحلیل واقعات سیاسی افغانستان ۱۹۱۹-۱۹۹۶، پشاور: مرکز نشراتی میوند، ۱۳۷۷، ص ۱۳۰. قابل یادآوریست که غلام دستگیر (دستگیر پنجشیری) نیز عین قول رفیق حزبی خویش حمید مبارز را با اشتباهات بیشتری تکرار کرده که اغلب آنها نادرست و دور از واقعیت است. (ظهور و زوال حزب دیموکراتیک خلق افغانستان). پشاور: کتابفروشی فضل، ۱۳۷۷، ص ۱۱۹-۱۲۱.

حزب مقدم است بر تأسیس جریده وطن: زیرا آن جریده دو نیم ماه بعد از گشایش حزب به نشرات آغازیده است.

برنامه عمل حزب وطن که بخاطر عدم انفاذ قانون احزاب، بنام جمعیت وطن یاد میگردید، مبتنی بود بر مبارزه برای ایجاد سیستم مشروطیت مطابق به نیازمندی عصر و زمان، تعمیم دیموکراسی و عدالت اجتماعی با در نظر داشت وضع فرهنگی و عنعنات ویژه جامعه افغانی. این گروه خواستار تفکیک قوای ثلاثه و به ویژه جدا شدن حکومت از دستگاه سلطنت بودند و آرزو داشتند این امر از طریق یک سیستم پارلمانی و تعدد احزاب در کشور جامه عمل بپوشد تا همه مردم بدون در نظر داشت قوم و زبان و مذهب و منطقه بتوانند در حیات سیاسی میهن خویش سهیم گشته، پروسه ارتقای مملکت سریع تر گردد. واضع ترین نظر حزب درین زمینه، در مقاله موریانه دولت انعکاس یافته که به قلم شخص غبار تحریر یافته و در شماره هفتم جریده وطن به تاریخ ۲۱ جوزای ۱۳۳۰ منتشر گردید و در آن زمان هنگامه بزرگی در حلقات سیاسی کشور تولید کرد.

غبار در آغاز این مقاله کوتاه ۳۵ سطره سؤالی طرح نموده، میپرسد:

((چرا بیشتر از دوصد سال است که خانواده هانور در رأس یک دولت انگلستان قرار داشته از بین نمیرود؟ ولی چرا در یک صد سال گذشته دولت افغانستان چندین بار از دستی به دستی و از خانواده یی به خانواده دیگر انتقال کرده است؟ آنهم در سایه خونریزیهای داخلی و به قیمت ویرانی کشور!)) و بعد علل این امر را بررسی کرده با ذکر امثله مستند از تاریخ مملکت نتیجه گیری میکند که علت اساسی عدم سیستم مشروطه و نبودن حکومت جدا از سلطنت در افغانستان بوده و همین امر است که همیشه باعث بروز بدبختی های یاد شده گردیده است. و در پایان مقاله به دستگاه حاکمه توصیه میکند که هر چه زودتر قدرت حکومت را به ملت

بسپارد تا فاجعه دیگری در تاریخ کشور تکرار نگردد.

مبارزات حزب وطن برای بیداری مردم، تحکیم مبانی دموکراسی تازه آغاز یافته و تعمیق آن در حیات سیاسی کشور رسماً و عمدتاً از طریق شاخه پارلمانی حزب صورت می‌گرفت که به رهبری غبار در داخل شورای ملی ایجاد شده بود. این گروه هفت عضو داشت، که عبارت بودند از: شخص غبار، سخی امین وکیل دوشی، سید محمد دهقان وکیل کشم بدخشان، میرزا محمد طاهر غزنوی وکیل جغتوی غزنی، عبدالاول قریشی وکیل تخار، محمد انور بره کی وکیل بگرامی و محمد کبیر وکیل غوربند، اینها از حمایت همه جانبه شاخه های پارلمانی حزب خلق و جنبش ویش زلمیان به رهبری داکتر عبدالرحمن محمودی و گل پاچا الفت نیز برخوردار بودند.

در قدم دوم شورای شهری یا انجمن بلدیۀ کابل دومین سنگرگاه قانونی حزب که گروه سازمانی جمعیت وطن در آن فعالیت محسوس داشته، پشتیبانی روشنفکران منفرد و سایر گروه های سیاسی را نیز با خود داشتند. اعضای این فرکسیون حزبی که به مقایسه سایر گروه ها بیشترین نماینده گان را در آن انجمن داشت، از برجسته ترین اعضای حزب تشکیل یافته بود که عبارت بودند از غلام سرور جویا، میر محمد صدیق فرهنگ، محمد آصف آهنگ، محمد حسین نهضت، شیر محمد آسیابان و براتعلی تاج. در دوره دوم که دوران مبارزات مخفی آن حزب آغاز یافت، حاجی عبدالحق و نادرشاه هارونی مرام حزب را در آن انجمن پیش میبردند.

سومین پایگاه تبلیغاتی و سنگر مبارزاتی آن حزب نشرات هفته نامه وطن بود که وظیفه تبلیغ و ترویج خواست های سیاسی سازمان را بعهده داشته، رابط خوبی بین حزب و مردم گردیده بود. و بلاخره مجالس و محافل خصوصی و نشست های دوستانه زمینه دیگری بود برای جلب و جذب مردم به دور این سازمان و تثبیت آن به عنوان يك اپوزیسیون سالم سیاسی در کشور.

بدین طریق، با آنکه کابوس فضای مخوف و پر از وحشت و ارباب دیکتاتوری و استبداد هاشم خانی از خیال مردم بدر نشده و همه با ناباوری کامل بر فضای باز موجود مینگریسند و دستگاه ضبط احوالات که شنیدن نام آن مو بر اندام راست میکرد؛ با آنکه بر برکناری محمد شاه خان و تقرر نصر الله خان به ریاست آن، دستگاه شکنجه و ترور تغییر شکل داد، ولی با ورود مجدد محمد داود و محمد نعیم به کابینه سپه سالار بیشتر از گذشته در فعالیت گردیده و وسیله فشار به روشنفکران گردید؛ تا جاییکه گاهی اقدام به ترور داکتر محمودی میکرد و زمانی نعیمی را از کار برکنار مینمود؛ در چنین حالتی، حزب وطن توانست که با وجود تمام این موانع، راه خود را در اندک زمانی در میان مردم بگشاید و در مرکز و ولایات، عناصر ترقیخواه را به دور محوری واحد متمرکز بسازد.

این حزب بیشتر در میان کارمندان دولت فعال گردیده بر بورژوازی ملی و طبقه متوسط اتکا داشت و در آن زمان حتی گفته میشد که این سازمان راه خود را در اردو نیز باز کرده و با همکاری جنرال سید اکبر مینه یار و جنرال سید عالمشاه در صفوف قوای مسلح نیز رخنه کرده است ازینرو کسانی که با خوشبختی به جریان امور مینگریستند؛ در آنزمان حزب وطن را بدیل و الترنا تیف حکومت سپه سالار غازی میدانستند، زیرا در میان سه حرکت موجود این یگانه سازمانی بود که کادرهای با تجربه و برجسته یی برای تشکیل حکومت داشت و از طرف دیگر حزب افغانستان شمول بوده، از اعضای مؤسس آن گرفته تا هیأت عامل و صفوف آن از طیف وسیع قومی، زبانی، مذهبی و منطوقی کشور به نیکی نماینده میکرد و برعکس ادعاهای پوچ و بی اساس متأخر، نه حزب شیعی ساخت چنداول بود (۱) و نه سازمان الحادی و کمونیستی. (۲) در حالیکه جنبش ویش زلمیان عمدتاً مرکب از روشنفکران قندهاری

(۱) دولت آبادی، بصیر احمد، شناسنامه ی احزاب و جریانهای سیاسی افغانستان. تهران: ۱۳۷۴، ص ۱۰۵.

(۲) خسروشاهی، سید هادی. نهضت های سیاسی افغانستان. تهران: وزارت امور خارجه، ۱۳۶۸، ص ۲۲۲.

بوده صرف بخشی از نشرات آن در بخش جناحی پشتونهای ننگرهار و وابسته به محمد داود خان بود که گل پاچا الفت و علی محمد شینواری از آنها نماینده گی میکردند و حزب خلق داکتر محمودی بخاطر آنکه خود او از طبقات پایین برخاسته و بخاطر صراحت لهجه و خدمتگزاری های بی شایبه و صادقانه اش به عامه مردم و مخصوصاً تداوی رایگان و کمک ادویه مجانی به ناداران، محبوبیت فراوانی در بین اقشار پایینی جامعه داشت. از اینرو اهل کسبه و مأمورین خرد رتبه دولتی از یک طرف پیروان او را تشکیل میدادند و دو دیگر جوانان همه طبقات به علت تندرستی اش تمایل به سازمان او بودند؛ در حالیکه حزب وطن متشکل بود از اشخاص میانه رو تحصیل یافته که از لحاظ اداری و سیاسی نیز خبرترین افراد جامعه را در روزگار خویش تشکیل میدادند و اغلب آنها در دستگاه دولت نیز مأموریت های مهمی داشتند. و به گفته شادروان استاد احمد علی کهزاد: حزب وطن مرکب بود از برجسته ترین کادرهای حزبی که از لحاظ تعداد چندین برابر صفوف را تشکیل میدادند. در حالیکه حزب خلق مرکب بود از شایسته ترین اعضای که در بین شان به ندرت کادری جستجو شده میتوانست. (۱)

در صورتیکه این دیموکراسی زودگذر چندسالی ادامه بیشتر می یافت، یقیناً نخستین حکومت مردمی را حزب وطن رویکار می آورد؛ زیرا حدس مردم بدون پایه و اساس نبود؛ چنانچه بعضی ها عقیده دارند که دستگاه سلطنت درین زمینه با آن حزب تماس هایی برقرار نموده بود؛ از جمله عبدالحمید مبارز که از اعضای حزب خلق بود در زمینه چنین مینویسد: ((حزب وطن توانست که قشر روشنفکر خاصاً عده یی از استادان سیاست و اقتصاد، تعدادی از حقوقدانان و برخی از شخصیتهای

(۱) این مطلب را در میزان ۱۳۵۴ ش. طی یگانه دیدار استاد کهزاد که در منزل ایشان واقع در گذرگاه کابل نصیب گردید از زبان ایشان شنیدم.

قومی را جذب نماید... و فکر میشد که اعضای آن توانایی خوبی برای تشکیل حکومت دارند. چنین تصور از نگاه نگارنده بعید بود، مگر روزی از داکتر فاروق اعتمادی استاد تاریخ دانشگاه کابل [و سابق عضو آن سازمان] شنیدم که حزب وطن با پادشاه داخل تماس شده و بین شان موافقه شده بود که این حزب بعد از حکومت سپهسالار شاه محمود خان اولین حکومت ملی را خارج از خاندان سلطنتی تشکیل نماید. (((۱) و این موضوع در ظاهر امر دور از امکان نمی نماید؛ زیرا:

۱- اعلام دیموکراسی درین دوره، شاید آنی و بدون پلان نبوده، از این رو چطور ممکن است که دولت قدم های بعدی را بدون سنجش گذاشته باشد؟ و شواهدی نیز در دست است که پادشاه وقت محمد ظاهر شاه از نقش سمبولیک و تشریفاتی خسته شده و محافظه کارانه میخواست مقام صدارت را به یکی از شخصیت های خارج از خانواده سلطنتی واگذار شود؛ چنانچه در همین دوره حکومت سپهسالار، دو بار مقام صدارت را به دو تن از شخصیت های خارج از دوده شاهی تکلیف کرد که مورد پذیرش آنها واقع نشد؛ چنانچه میر محمد صدیق فرهنگ در کتاب افغانستان در پنج قرن اخیر مینویسد: ((تا جایی که نویسنده این سطور آگاهی دارد شاه در دوره صدارت شاه محمودخان در این باره با دو نفر از مأموران بلند رتبه وقت، علی محمد خان وزیر امور خارجه و عبدالاحد خان ملکیار وزیر داخله تماس گرفت، اما هر دو از قبولی وظیفه مذکور [صدارت]... خواه به علت بی اعتمادی به تصمیم شاه و خواه به علت ترس از اعضای خانواده او به این پیشنهاد جواب مثبت ندادند. (((۲) این امر میتواند دلیلی شمرده شود اعلیحضرت در نظر داشت حکومت را به مردم بسپارد. بناً تکلیف این مهم به حزب وطن دور از امکان نمی نماید؛ زیرا عناصر محافظه کار داخل دولت به دیکتاتوری خو گرفته و از بیم جان حاضر نبودند ریسک پذیرش آن مقام را

(۱) مبارز، عبدالحمید، تحلیل وقایع سیاسی افغانستان، صص ۱۳۰-۱۳۱

(۲) فرهنگ، محمد صدیق، افغانستان در پنج قرن اخیر، ص ۴۸۶.

قبول کنند، زیرا به چشم دیده بودند که بعد از رویکار آمدن خانواده نادرشاه هزاران تن در راه سیاست جان باختند و صدها تن دیگر زندانی و تبعید گردیدند، پس روی آوردن شاه به عناصری که داوطلبانه آماده پذیرش این ریسک بودند، در ظاهر امر مسلم معلوم میگردد.

فرهنگ، با آنکه خود از اعضای مهم حزب وطن بود، ولی ازین دعوت شاه از سازمان مذکور یادی نمیکند؛ و بدین وسیله دو سؤال را در ذهن پژوهشگران به وجود می آورد: افواه مذکور حقیقت نداشته است و یا اینکه فرهنگ به سبب فاصله گرفتن با غبار و کسب شیوه جدید در مبارزاتش در دوره انتقال و دهه دیموکراسی، شاید علاقه کمتری نسبت به گذشته داشته است و در نتیجه از یادآوری جزئیات مطالب چشم پوشیده باشد. ☆ چنانچه او در کتاب افغانستان در پنج قرن اخیر جز چند سطر مجمل و ناکافی، معلوماتی در مورد غبار و حزب وطن ندارد؛ حال آنکه شادروان فرهنگ به عنوان یکی از اعضای مؤسس آن حزب میتوانست حقایق بسیاری را درباره گروه های سیاسی آن دوره و به ویژه در مورد حزب وطن ارائه دارد که کس دیگری امروز از عهده آن بدر شده نمیتواند؛ بهر حال این اغماض در کتاب

☆ در انتخابات دوره ۱۲۷۰ رقیه ابوبکر (فعلاً رقیه حبیب) که یکتن از زنان دانشمند جامعه ما و خواهر مرحوم فرهنگ هستند، با حمایت برادر دیگرشان سید قاسم رشتیا وزیر مالیه و مطبوعات وقت در برابر غبار از حوزه اول انتخاباتی کابل (نواحی ۱ و ۲) کاندید شد و حمایت بیدریغ حکومت از خانم حبیب و تخریب وسیع غبار توسط کمونیستان، طرفداران محمد داود خان و دارو دسته رشتیا باعث شکست وی در این انتخابات گردید. نیرنگ حکومت در شکست غبار آن بود که وزیر مالیه فرمانی را از مقامات بالا پاس کرد و به موجب آن مأمورین دولت که مانند دیگران باید از حوزه اقامت خویش رأی میدادند، حق یافتند که تا به کاندیدان حوزه کار خویش نیز رأی بدهند. چون وزارت های مالیه و مطبوعات هر دو در حوزه اول واقع بودند چندین هزار رأی به دستور رشتیا به صندوق خانم حبیب فرستاده شد. این امر سبب آزرده گی بشیر بین غبار و خانواده رشتیا را فراهم ساخت. گر چه این عمل به هیچ وجه ربطی به فرهنگ نداشت، ولی گفته میشود شکر رنجی بین دو

مذکور وضاحت دارد.

۲- طوریکه همه عقیده دارند، حزب وطن یگانه سازمان سیاسی متشکل آن دوره بوده، خصوصیات کامل یک حزب را دارا بود. در حالیکه جنبش ویش زلمیان و حزب خلق دو جریان سیاسی فاقد تشکیلات حزبی بودند. ویش زلمیان در پهلوی اینکه متشکل نبود سه گرایش مختلف آن به دور جراید انگار و ولس و گروه پارلمانی آن تجمع یافته بودند. چنانچه دو جریده داشتن یک حرکت سیاسی در آغاز تبارز آنهم جریده بی که نه بنام حزب بلکه بنام شخص ناشر باشد، خود دلیل عدم مرکزیت و اتفاق نظر در آن سازمان را ثابت میسازد. و حزب خلق نیز به اساس جریده بی شروع به فعالیت کرده فقط در آوان اضحلال دست به تهیه اساسنامه زد! و این می نمایاند که آن حزب نیز با وجود نفوذ وسیع در بین مردم از تشکل سیاسی هم‌رزم قدیمی را تشدید بیشتری بخشید. گرچه دکتر محمد امین فرهنگ عوامل شکست غبار را با انتشار مقاله او زیر عنوان موقف جوانان ما که در آخرین ماه های صدارت مرحوم محمد داود در یکی از شماره های روزنامه های انیس و یا اصلاح در اواسط ۱۳۴۱ چاپ شده بود مرتبط دانسته عقیده دارد که برخی از روشنفکران آن مقاله را تأیید غبار از صدراعظم توجیه کرده، ببرک و تره کی برای تخریب وی، ازین مطلب سوء استفاده بسیاری کردند. ولی اینکه خود مینویسند خانم رقیه حبیب برای تشویق زنان در سهمگیری امور سیاسی و اجتماعی کشور، با مشوره حکومت کاندید گردیده بود و از همان طریق حمایه شد: این خود میرساند که عامل اساسی شکست غبار مداخله حکومت در انتخابات بود، نه مقاله دو سال پیش غبار.

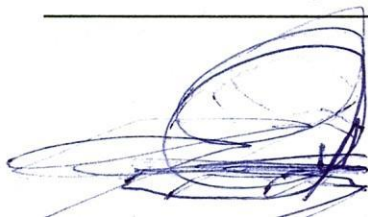
به نظر نگارنده، غبار که در بین توده های مردم محبوبیت فراوان داشت، اگر او نیز مانند فرهنگ از نواحی فقیر نشین شهر مثلاً ناحیه های نهم و دهم در برابر ببرک کاندید میشد، موفقیتش حتمی بود، زیرا درین حوزه نه وزارت خانه بی وجود داشت و نه مردم تخریب بد اندیشان را قبول می‌کردند، نگارنده که در آن زمان شاگرد صنف هفتم مکتب بود، شاهد عینی این مسأله میباشد که ببرک در هر مجلس و در کمپاین انتخاباتی اش خود را پیرو و هم‌رزم محمودی و غبار معرفی میکرد و مردم نیز در حقیقت به این دو نام برایش رأی دادند ورنه او در آن روزگار شهری بی مردم نداشت و حتی کمتر کسی او را می شناخت.

برخوردار نبود. روی این علل حق تقدم مراجعه به حزب وطن مسلم میگردد.

۳- چون غبار از جمله مبارزین مشروطیت دوم در عهد شاه امان الله غازی بود و در جنبش های سیاسی بعد از استقلال کشور نقش فعال و مؤثری ایفا کرده بود و از همان سالها شخص مشهور، شناخته شده و مرتبط با عناصر سیاسی کشور شمرده میشد. و به همین سلسله او با بزرگان خانواده سلطنتی موجود نیز از نزدیک آشنایی داشته و حتی در مأموریت های دولتی با آنها در یک اداره کار کرده بود؛ چنانچه زمانی که نادر خان در فرانسه سفارت افغانستان را بعهدہ گرفت، در سال ۱۳۰۵ ش (۱۹۲۶ م) غبار نیز به عنوان سکرتر آن سفارت تعیین گردید؛ و هنگامیکه محمد عزیز خان پدر محمد داود در ۱۳۰۹ ش (۱۹۳۰ م) سفیر کشور در آلمان شد، در این وقت نیز غبار سکرتریت آن سفارت را بدوش داشت. ازین جهت خانواده سلطنتی در آن زمان با وجود عناد دیرینه بی که به خاطر آزاد اندیشی و وفاداری غبار با نهضت امانی و ضدیتش با استعمار انگلیس، با او داشتند؛ به شخصیتش احترام قایل بوده، غرور، مناعت نفس، تقوای سیاسی و عدم ارتباط او را با قدرت های خارجی به نیکی میدانستند؛ چنانچه روی همین احترام وقتی غبار خود را برای دوره هفتم شورا از شهر کابل کاندید کرد، طوریکه سید قاسم رشتیا می نویسد: ((در این باره هم سپهسالار نظریه نیک داشته گفتند که شخص خودم رأی خود را برای آقای غبار خواهم داد.)) (۱)

روی دلایل فوق قرار گرفتن حزب وطن در صدر فهرست تشکیل کنندگان حکومت غیر خاندانی و ملی نمیتواند دور از احتمال باشد. ولی نظر برعکس آنست که خانواده سلطنتی هنوز آمادگی پذیرش نظام مشروطه را نداشته، دموکراسی امتحانی بالای آنها تحمیل گردیده بود؛ چنانچه دوست گرامی دکتر میر محمد امین فرهنگ

(۱) خاطرات سیاسی سید قاسم رشتیا، ص ۷۱.

بعد از مطالعه دقیق مسوده این رساله در جمله نظریات نیک و سودمند شان برای نگارنده نوشتند که ((مفکوره تحویل قدرت حکومتی از شاه محمود خان به حزب وطن نه با منظره سیاسی آن زمان وفق می نمود و نه گاهی حتی در مخیله پادشاه جای گرفته بود؛ واقعیت اینست که در یکی دو سال اخیر حکومت سپهسالار، داود خان به صورت روزافزون در جو سیاسی افغانستان به حیث بدیل تعویض ناپذیر شاه محمود خان عروج میکرد، و با یک سلسله فعالیتهای همه جانبه مثل تشکیل کلوپ ملی، حزب دموکرات ملی، و گروه های چهارگانه در داخل حکومت، ذهن پادشاه را کاملاً در انحصار خود در آورده بود و در فرجام موفق گردید که عم خود را سرنگون کرده، جانشین او گردد. اینکه پادشاه باری حکومت را برای عبدالاحد خان ملکیار و یا علی محمد خان پیشنهاد کرده بود، هیچوقت دلیل آن شده نمیتواند که پادشاه حاضر بوده مسؤلیت حکومت را برای حزب وطن بسپارد و آنهم به این دلیل ساده که هر دو شخص یاد شده، در دستگاه سلطنتی افغانستان و نزد مقام سلطنت حیثیت عموهای شاه را داشتند و طرف اعتماد او بودند در حالیکه با هیچ یک از اعضای حزب وطن آشنایی نداشت و نمیتوانست بر آنها آنقدر اعتماد نماید که حکومت را برای شان بسپارد. این نظر توسط این گفته پادشاه سابق هم تأیید میشود که در یک مصاحبه رادیویی بی.بی.سی. گفته است: ((او وقتی تصمیم جدی به وارد نمودن پرنسپ تفکیک قوای ثلاثه دولت گرفت که متیقن گردید یک تعداد کافی افراد در کشور تعلیمات عالیه را تکمیل نموده و حالا میتوانند که وظیفه حکومت را پیش ببرند و مقصدش ازین وقت آغاز دهه دموکراسی بود.))

چون داکتر امین فرهنگ از استادان ورزیده دانشگاه کابل بوده در پهلوی استفاده از دانش و آگاهی های پدر بزرگوار شان شادروان میر محمد صدیق فرهنگ، روزگار دموکراسی اول را به خاطر داشته و شناخت شان از خانواده سلطنتی نیز

سبب پیوند نزدیک خانواده گی ایشان با پادشاه سابق صورت عینی و منطقی دارد و از نظریات شان چنین استنباط میگردد که آن نظر متکی بر افواه بوده باشد چنانچه جناب محمد آصف آهنگ نیز نظر مشابه داشته و می نویسند : ((این حقیقت است که ظاهر شاه در آن زمان می خواست حکومت را به کسی بسپارد که با خانواده سلطنتی مرتبط نباشد ولی شانس بیشتر با تحصیل یافته گان پیوسته به دربار بود: زیرا آنها بیشتر از خود اعضای خانواده شاهی خیرخواه و دلسوز شان بودند اما کودتای نوروز ۱۲۳۹ شاه را مجبور به انصراف از تصمیمش ساخت .))

شاید این درست باشد که در آن زمان هنوز دستگاه سلطنت آماده گی انتقال قدرت به مردم را نداشت ، زیرا طوریکه ظاهر شاه خود به مرحوم فرهنگ گفته بود که بعد از کودتای نوروز ۱۳۲۹ از خارج به عجله برگشته تصمیم به تعویض حکومت میگیرد ، چون کسی دیگری را آماده چنین وظیفه خطیر نمی یابد به محمد داود که پسر کاکا ، شوهر همشیره و رفیق همسن و سالش بوده مراجعه میکند ولی آنگاهی که از وجود یک قشر منور و تحصیل یافته و وفادار در کشور مطمئن میگردد ، دست به تنفیذ قانون اساسی جدید و انتقال حکومت به مردم میزند . در این میان باز هم نکات سر در گم کننده یی باقی میماند ، نخست آنکه شاه با اعضای حزب وطن کلاً نا آشنا نیز نبود داکتر قیوم رسول ، عبدالحی عزیز و سلطان احمد لویباب از اقارب نزدیک وی بودند ، احمد علی کهزاد و اکبر پامیر روابط نزدیکی با وی داشتند ، سایر اعضای حزب به ویژه اعضای هیات رهبری آن معروف ترین افراد جامعه بودند: ولی از آنجاییکه اکثریت اعضای حزب سابقه مخالفت با دولت داشتند مسأله اعتماد را میتوان مطرح کرد ولی سوال مهم اینست که آیا دولت بدون هیچگونه برنامه یی دموکراسی را اعلام نموده و تنها فشار خارجی اسباب آنرا فراهم آورده بود ؟

با وجود پذیرش این نظریات که افواه دعوت تشکیل حکومت از حزب وطن

رارد میکند: یقین کامل است که در صورت ادامه یافتن دیموکراسی به شکل اساسی و اصولی آن، هیچ یک از احزاب موجوده آنزمان بیشتر از حزب وطن شانس تشکیل حکومت را نداشتند: زیرا آن حزب طوریکه پیشتر شرح گردید، آمادگی کامل و شرایط لازم را برای برآوردن این امر در اختیار داشت.

اهداف و مرام این حزب به وضاحت میرساند که اعضای آن جمعی از روشنفکران وطنپرست و ترقیخواه بوده، هدفی جز خیر مردم، تأمین مصالح علیای ملی و پیشرفت کشور چیزی دیگر نداشتند. مرامنامه هفت ماده یی موجز، پرمحتوا و جامع این گروه که پیش از گشایش حزب توسط استاد احمد علی کهزاد به حضور شاه نیز تقدیم گردیده بود، چنین است:

مرامنامه حزب وطن

۱- مبارزه در مقابل هر حرکت، اقدام، تبلیغ و تلقینی که هدف آن تجزیه خاک یا جرح استقلال افغانستان باشد.

۲- تعمیم اصول دیموکراسی در تمام شئون اجتماعی مملکت: به ویژه مساوات عمومی تمام افراد در برابر قانون، بدون تبعیض مذهب، نژاد و زبان. آزادی بیان، نوشتن، اجتماع، کار، مسکن و مسافرت مطابق اصول دیموکراسی. تفکیک قوای ثلاثه دولت از همدیگر و تعیین مسؤولیت و حدود صلاحیت هر یک.

۳- مبارزه در برابر هر حرکت، اقدام، تبلیغ و تلقینی که موجب تضعیف وحدت ملی افغانستان و تقویت مخالفت و جدایی قومی، نژادی، مذهبی و سمتی گردد.

۴- وضع یک پلان معارف عمومی مردانه و زنانه در شهر و دهات در بین نفوس کوچی و ده نشین و قبایل به غرض تطبیق تعلیمات عمومی و اجباری. وضع پلان حفظ الصحة عمومی، وضع پلان اقتصاد عمومی به اساس تقویة زراعت، تأسیس

صنایع ملی، اداره و مراقبت فعالیتهای اقتصادی به منفعت عامه، تهیه کار برای عموم و بلند بردن سطح اقتصادی مردم.

۵- مسئولان گردیدن جان، مال و حقوق تمام افراد از هرگونه تعرض و تجاوز، و منوط گردیدن جزا به احکام محاکم صالحه، تأمین منافع و حقوق عامه زارعین و کارگران و مستخدمین و مأمورین، زنان و کودکان، معیوبین و معلولین: به واسطه وضع قوانین و ایجاد مؤسسات حمایتی و تعاونی.

۶- رفع مفاسد اجتماعی و خرافات و رسوم مضره مثل رشوت و تملق و اسراف و تجمل و غیره و تشویق مردم به زندگی ساده و بی تکلف.

۷- حفظ روابط دوستانه با تمام ملل به اساس احترام حقوق متقابل و حفظ مقام آبرومند افغانستان در جرگه ملل عالم.

تبصره:

حزب سعی مینماید که از راه تبلیغ و تلقین و ارائه نمودن مثال های علمی و انجام خدمات خالصانه اجتماعی، افکار عامه را به این برنامه جلب و متمایل گرداند، و برای وضع قوانین مناسب و مفید به غرض تطبیق پروگرام جد و جهد مینماید.

این مرامنامه و چیز میرساند که غبار و همکارانش با درایت کامل و تجزیه و تحلیل دقیق و عالمانه اوضاع و احوال سیاسی کشور در آن مقطع زمانی، حرکت خویش را با هوشیاری کامل سیاسی و با در نظر داشت منافع ملی مملکت، عیار ساخته مرام خویش را آیینة تمام نمای خواسته های سیاسی حاد و میرم مردم گردانیده بودند. طوریکه می بینیم نخستین خواست آنها حفظ تمامیت ارضی و وحدت ملی کشور است که در حالت عادی يك شعار عام و آرزوی عمومی شمرده میشود، ولی در

آن هنگام که شعار های فاشیستی آلمان نازی مبنی بر برتری نژادی تأثیرات ناگواری بالای دست اندرکاران سیاست کشور ما گذاشته، مثلث محمد نعیم، محمد گل مومند و عبدالمجید زابلی با به اجرا گذاشتن سیاست امحای زبان دری، سرکوب و اخراج بسیاری از غیر پشتونها از ادارات دولتی و زندانی ساختن روشنفکران آنان، محروم ساختن جوانان و اطفال آنها از تحصیل و مانند اینها به تحریک مردم پرداخته و اکنشه های منفی تجزیه طلبی، سر دادن شعار های پان تورانیزم و سمتی را برانگیخته بودند. با آنکه سپهسالار بارسمیت دادن دوباره زبان دری. آزادی زندانیان و بازگشت حقوق مدنی شان، آزادی اهل تشییع برای انتخاب رشته های تحصیلی و سوق دادن محمد گل مومند به تقاعد، از مردم عذر خواست؛ ولی تأثیرات منفی سیاست گذشته زود گذر نبود و میتوانست خطراتی را برای کشور بار آورد. درک چنین اوضاع و احوال بود که حزب وطن دو ماده از مرام هفت ماده یی خویش را به این مسأله خطیر ملی اختصاص داده است.

به همین ترتیب مسأله معارف متوازن برای همه اقوام و قبایل، مساوات عمومی، آزادی بیان، تفکیک قوای ثلاثه و تعمیم اصول دیموکراسی که در آن زمان هیچ یک از اینها در کشور ما رعایت نمیشد، در صدر اهداف این حزب قرار گرفته بود که هر یک جهت ملی و وطنپرستانه جمعیت وطن را به اثبات میرساند و بزرگی اعضای آن را در انتظار مجسم میسازد که در آن عصر تاریک با چی دلاوری به سوی روشنایی در حرکت بودند.

در زمینه تشکلات و احزاب سیاسی از اسنادی که امروز به دسترس قرار دارد، چنین بر می آید که بعد از حزب تجدد و استقلال که در سال ۱۳۰۷ ش توسط شاه امان الله غازی و همفکرانش اساس گذاشته شد؛ ولی به علت سرنگونی آن رژیم مردمی، در نطفه خفه گردید؛ حزب وطن یگانه سازمان سیاسی کشور بود که به طریقه

اساسی و اصولی سازماندهی شده دارای مرامنامه و اساسنامه بوده این دو رکن اساسی يك سازمان را از هم تفكیک نموده بودند. زیرا در اسناد احزاب معاصر جمعیت وطن اختلاط و امتزاج این دو وضاحت کامل دارد و این اسناد میرساند که تشکیلات حزبی این سازمان به شرایط عصر و زمان مطابقت داشته، نظم تشکیلاتی آن حتی تا به امروز به استثنای دو، سه سازمان، در هیچ يك از احزاب و گروه های سیاسی دیده نشده است. به نظر نگارنده در دهه دیموکراسی صرف حزب نامنهاد دموکراتیک خلق و در دهه جهاد حزب نامنهاد اسلامی که هر دو با مدد بیگانه گان سازمان داده شده بودند، چنین تشکیلات منظم داشتند؛ در حالیکه دیگران تا هنوز نیز نظم درستی ندارند. در این زمینه حزب ملی وطن و حزب تجدد و استقلال شاه امان الله غازی را از لحاظ نظم و تشکیلاتی، میتوان سرآمد احزاب کشور خواند.

✽ اسناد این حزب در یکی از شماره های سال ۱۳۰۷ هفته نامه امان افغان نشر شده بود، در سال ۱۳۴۸ نگارنده نسخه یی از آنرا در نزد عبدالواحد منصوری دیده بود. متأسفانه در کلکسیون های ناقص کتابخانه های دانشگاه کابل و کتابخانه عامه کابل این شماره موجود نبود. خدا کند در کتابخانه کانگرس امریکا و دانشگاه نیویارک دست یاب شده بتواند.

متن

اساسنامه جمعیت وطن

ماده اول: اسم این تشکل جمعیت وطن و مرکز آن شهر کابل پایتخت افغانستان میباشد.

عضویت:

ماده دوم: هرکسی که تابعیت افغانی داشته و به سن قانونی رسیده باشد، در حزب وطن پذیرفته شده میتواند.

برای شمولیت در حزب، باید درخواست تحریری داوطلب که از سوی دو نفر از اعضای سابقه دار حزب تأیید شده باشد، به هیأت عامل ولایت مسکونی درخواست دهنده تقدیم گردد. هیأت در رد و قبول درخواستها مختار است. کسی که به عضویت حزب پذیرفته شود، منشی هیأت عامل ورقه عضویت برایش اعطاء نموده و از شمول او در حزب به دفتر مرکزی خبر میدهد.

ماده سوم: اعضای حزب مکلف اند که ماهانه مبلغ يك افغانی به صندوق حزب بپردازند.

شورای ولایت:

ماده چهارم: اعضای حزب هر ولایت در سال یکبار (قبل از ۱۵ سنبله) به هر تاریخ و محلی که هیأت عامل ولایت تعیین کند، اجتماع نموده شورای ولایت را به شکل عادی تشکیل میدهند.

ماده پنجم: شورای ولایت به اثر دعوت هیأت عامل ولایت، هیأت عامل مرکزی و یا مطالبه بیش از نصف اعضای شورای ولایت، اجلاس غیر عادی هم دایر کرده میتواند.

ماده ششم: شورای ولایت وقتی رسمیت پیدا میکند که بیش از نصف اعضای مربوطه در آن شرکت کرده باشد، تصمیمات به کثرت آرای حاضره اتخاذ میگردد.

ماده هفتم: شورای ولایت، از بین خود، هیأت عامل را حد اقل پنج نفر و حد اکثر ده نفر باشد، برای مدت یکسال انتخاب میکند.

ماده هشتم: شورای ولایت مواظب است که برای تطبیق مواد اساسنامه، مرامنامه، پروگرام حزب و تصاویب شورای مرکزی، در ولایت مربوطه تجاوز از لازمۀ اتخاذ شود. همچنین شورای ولایت میتواند به حساب صندوق حزب رسیدگی کند.

ماده نهم: شورای ولایت موظف است، نمایندگان خود را برای اشتراك در شورای مرکزی انتخاب کند، تعداد این نمایندگان به تناسب تعداد اعضای ولایت از طرف شورای مرکزی تعیین میگردد.

ماده دهم: شورای ولایت موظف است که به اثر تصویب هیأت عامل مرکزی، کاندیدان حزب را برای انتخابات پارلمانی و بلدی و مجالس مشوره تعیین نماید.

ماده یازدهم: هیأت عامل ولایت موظف است که مرامنامه، پروگرام و تصاویب شورای ولایت، شورای مرکزی و هیأت عامل مرکزی را در معرض اجرا بگذارد. این هیأت در اجراآت خویش نزد هیأت عامل مرکزی و شورای ولایت مسؤول است.

ماده دوازدهم: هیأت عامل ولایت رییس، منشی و صندوقدار خویش را از بین خود تعیین مینمایند، مؤظفین امور تبلیغات، نشرات و کارکنان امور اجرائیه و اداره میتوانند از بین شورای ولایت و یا اعضای دیگر حزب انتخاب گردند.

تبصره:

۱- تعداد شوراهای ولایات، مساوی با تعداد ولایتها و حکومتهای اعلیٰ فعلی افغانستان میباشد.

۲- گرچه مرکز حزب شهر کابل است اما ولایت کابل نیز مانند سایر ولایات کشور بدون امتیاز دارای شورا و هیأت عامل ولایتی خواهد بود.

شورای مرکزی:

ماده سیزدهم: شورای مرکزی حزب، مرکب از نماینده گان شوراهای ولایات بوده و هر سال یکبار بین اول میزان تا آخر قوس، به هر تاریخ و محلی که هیأت عامل مرکزی تعیین کند، به صورت عادی منعقد میگردد.

ماده چهاردهم: علاوه بر آن شورای مرکزی میتواند به اثر دعوت هیأت عامل مرکزی یا تقاضای بیش از نصف هیأتهای عامل ولایات، اجلاس غیر عادی دایر نماید.

ماده پانزدهم: شورای مرکزی موظف است که از بین خود هیأت عامل مرکزی را مرکب از ده تا پانزده نفر برای مدت يك سال تعیین نماید.

ماده شانزدهم: شورای مرکزی موظف است که برنامه حزب را وقتاً فوقتاً مطابق به مرامنامه تعیین کرده و برای تطبیق و اجرا به هیأت عامل مرکزی بسپارد.

ماده هفدهم: هیأت عامل مرکزی موظف به تطبیق و تعمیل مواد مرامنامه و پروگرام حزب و تصاویب شورای مرکزی در سرتاسر مملکت بوده و در برابر شورای مرکزی مسؤولیت دارد.

ماده هجدهم: هیأت عامل مرکزی، رئیس، منشی و صندوقدار را از بین خود تعیین کرده، موظفین امور تبلیغات و نشرات، کارکنان اداری و امور اجراییه و

اداره حزب را از بین خود و یا از سایر اعضای حزب برگزیده میتواند. این هیأت بودجه حزب را ترتیب و پس از تصویب آن از طرف شورای مرکزی در معرض اجرا میگذارد.

انضباط حزب:

ماده نهم: هرگاه يك عضو حزب:

– از قبول و تعمیل دساتیر مقامات ذیصلاحیت استنکاف ورزیده و یا مسامحه نماید،

– به کارشکنی و سوء استفاده از مقام خویش اقدام ورزد،

– در حیات شخصی و اجتماعی خویش به اعمال منافی شئون و حسن شهرت حزب متشبه گردد،

مورد تعزیر قرار میگیرد.

ماده بیستم: تعزیرات انضباطی عبارت اند از:

– اخطار،

– تعطیل عضویت،

– سلب عضویت.

ماده بیست و یکم: قبل از تطبیق مواد تعزیری، استنطاق متهم از طرف هیأت عامل ولایت صورت گرفته، نتیجه آن به شورای ولایت ارائه میشود. آن شورا میتواند متهم را تبرئه کند و یا تعیین مجازات نماید. در صورتی که حکم به اخطار گردد، رأی شورای ولایت قاطع است؛ در صورتی که مجازات بالاتر از آن باشد، متهم میتواند در محضر هیأت عامل مرکزی استیناف نماید.

هفته نامه وطن ارگان نشراتی حزب:

در زمستان سال ۱۳۲۹ لایحه جدید مطبوعات افغانستان در اثر فشار و تلاش گروه های پارلمانی احزاب سیاسی کشور، نافذ گردید و به اساس آن نشرات آزاد و غیردولتی حق یافتند بعد از وقفه بیست و یک ساله باز هم در صحنه مطبوعات کشور قدم به عرصه ظهور بگذارند.

حزب وطن نیز با استفاده از مزایای این لایحه فوراً داخل اقدام شده امتیاز جریده هفته واری را به عین نام حزب از ریاست مستقل مطبوعات اخذ و انتشار آن را از اول حمل ۱۳۳۰ به امتیاز غبار و مدیریت مسؤول علی محمد خروش آغاز نموده مورد استقبال بینظیر جامعه قرار گرفت.

وطن در چار صفحه به قطع بزرگتر از سایر جراید آزاد در مطبعه ملی به چاپ میرسید. چون دولت به خاطر محدود ساختن تیراژ و پایین نگهداشتن کیفیت صحافت این جراید از روزنامه های دولتی: فقط اجازه چاپ آنها را از طریق تکثیر توسط گسترتر داده بود: جراید ندای خلق، انگار، اولس و نیلاب با حروف تایپی و به قطع نیم تخته یی تقریباً برابر لیگل سایز امروز ۵۰ در ۱۱ انچ طبع میشد. ولی قطع نامه وطن یک تخته یی و تقریباً برابر ۱۷ در ۱۱ انچ بود.

خروش مدیر مسؤول جریده بعد از اشاعه دو، سه شماره نامه وطن، بنابر گرفتن مسؤولیت جدید در بخش دیگر حزب، از تصدی آن جریده کنار رفت و میر محمد صدیق فرهنگ بنابر فیصله هیأت عامل و علاقه شخص خودش عهده دار این مهم شد و کوشید باز هم سطح نشراتی جریده را بلند تر برده به همکاری غبار و دیگران چنان مشی را تعقیب کند که بهانه یی برای از بین رفتن نهضت، برای دستگاه بهانه گیر دولت فراهم نیابد و در نتیجه چنان روشی را در پیش گرفت که مورد تأیید دوست و دشمن واقع گردید: چنانچه عبدالحمید مبارز که در نشر جریده

ندای خلق ☆ دستیار انجینیر علی محمد عطایی مدیر مسؤول آن نامه ☆ بود: مینویسد که وطن: ((روز به روز به وزن و عمق نشرات خود [افزوده آنرا] جنبه علمی میداد و وزن بیشتری را در بین طبقه تحصیل یافته تأمین مینمود و چون در نشرات خود شیوه خاصی گرفته بود، کمتر مورد انتقاد واقع میگردد.)) ☆☆

مقالات وطن اغلب توسط غبار و فرهنگ نوشته میشد و گاهگاهی نیز نعیمی، بها، پامیر، عاطفی، عزیز و جویا نیز برخی از مطالب را مینوشتند و اخبار شورا نیز به وسیله همکاران جوانتر حزب نگاشته میشد. این مقالات بعضاً با نام اصلی نویسنده و در اغلب موارد با امضاهای مستعار به چاپ میرسید که همه تشریح کنندۀ نقاط نظر حزب در مورد مسایل و معضلات اجتماعی و سیاسی کشور بود. از آنجایی که جراید ملی آن دوره با وجود کیفیت بسیار پایین صحافت، حروف نازیبا، قطع بسیار کوچک، صفحات کم و همچنان محدودیت تیراژ: تأثیر عمیقی در بیداری مردم بجا گذاشتند: باعث سراسیمه گی دولت گردیدند. چون سیستم دیکتاتوری و یک تازی جزء سرشت دولتیان بود، با آنکه شاه و رییس حکومت فضای باز را در کشور اعلام کرده بودند: سیستم و به ویژه برخی از مقامات اداره ضبط احوالات هنوز به رسم دیرینه در فعالیت بوده بر علیه روشنفکران دسیسه میچید و از سوی دیگر شاه قلی ها و بادنجان دور بشقاب چین ها یعنی مشاورین خاص و خیرخواهان خانواده سلطنتی ذهنیت اداره کننده گان کشور را در مورد مبارزین مشروطیت،

☆ ژوندی خاطری (ص ۸۵) و کودتای ثور و پیامدهای آن در افغانستان (ص ۲۸) و چندین اثر دیگر عبدالحمید مبارز را مدیر مسؤول جریده ندای خلق معرفی میدارند، در حالیکه این مطلب حقیقت نداشته، مسؤولت و نگارندگی آن جریده به عهده عطایی داماد داکتر محمودی بوده هر ۲۹ شماره آن جریده اسم او را در پیشانی دارد. این اشتباه بر اساس یکی از نوشته های فرهنگ تعمیم یافته و به تواتر پخش گردیده است که درست نیست.

☆☆ مبارز. اثر قبل الذکر (ص ۱۳۱).

پیوسته خراب ساخته، به آنان چنین وانمود میکردند که تقویت یافتن گروه های سیاسی سبب اضمحلال سلطه خانواده شاهي خواهد شد. بدین ترتیب عناصر چاپلوس پافشاری داشتند که منورین، مدعیان تاج و تخت اند نه مشروطیت طلب. و در این میان موضعگیری ناسالم و مغرضانه مرحوم محمد داود و طرفدارانش نیز اثر این تخریبات را مضاعف چي بلکه دهها برابر بیشتر میساخت.

طوری که گفته آمد، مضامین جریده وطن توسط نخبه ترین نویسندگان و دانشمندان آن عصر کشور مانگاشته میشد؛ و محدودیت های گوناگون چون کمی تیراژ، ضیق صفحات، پایین بودن کیفیت صحافت، حروف نازیبا و ترس برخی از نویسندگان دولت، هیچکدام نتوانست آن رادمردان عرصه مبارزه برای دموکراسی و پیشرفت را از کار باز دارد. آنان حداکثر پیامهای شان را در حد اقل مضامین میگنجاندند و آرزوهای خویش برای بیداری مردم را با زبان بسیار ساده و عام فهم، بشکل بسیار موجز، مؤثر و کوبنده ارائه میدادند.

نگاهی دیگر به اصول
تاریخننگاری و شخصیت سیاسی
میر غلام محمد غبار

داکتر رسول رحیم

داکتر رسول رحیم

نگاهی دیگر به اصول تاریخ نگاری

و

شخصیت سیاسی میر غلام محمد غبار

با انتشار جلد دوم ((افغانستان در مسیر تاریخ)) برای نخستین بار اهمیت داوریه‌های تاریخی و اصول تاریخ نگاری غبار به پیمانه گسترده مورد نقد و محاکمه قرار گرفته است. با وجود حجم قابل ملاحظه این نوشتجات، هنوز هم مسایل اصلی که در تاریخ نگاری غبار ملحوظ بوده است، توجه لازم مبذول نگشته است. این جستار مختصر در حقیقت فشردۀ يك کار پژوهشی ناتمام است که قرار بود چند سال قبل به مناسبت صدمین سالگرد تولد غبار انتشار یابد. نگارنده آرزومند است تا این کار کوچک انگیزۀ پژوهشهای ژرفتر تخصصی در زمینه آثار غبار گردند.

۱- چرا غبار به تاریخ نگاری افغانستان روی میآورد:

بدون تردید میتوان گفت که غبار نخستین دانشمند روشنفکر و مبارز افغان است که نه صرفاً به اقتضای ((مطالعات تاریخی و اجتماعی))، یا ذوق و قریحۀ شخصی، بلکه دقیقاً با آگاهی از ضرورت‌های حیاتی ملت افغانستان، به تاریخ نگاری افغانستان روی میآورد. او در حقیقت ماموریتی را فرا روی خود قرار میدهد که بیشتر

از شصت سال عمر خود را با سخت کوشی وقف آن میکند. این ضرورت‌هایی که غبار را به تاریخنگاری افغانستان مصمم میگرداند از این قرار اند:

الف: نبود مطلق معلومات تاریخی مستقل در مورد کشوری بنام افغانستان

ب: تاریخنگاری افغانستان به اتکای اسناد و مدارک کشورهای بزرگ

دوران استعمار.

ج: تدوین ((تاریخ سیاسی)) افغانستان.

د: پاسخ‌یابی تاریخی به چالش‌های دوران پسا استعماری از طریق نظریه

پردازی برای ((ناسیونالیسم نوین افغانستانی)).

۱-۱. نبود مطلق معلومات تاریخی مستقل در مورد کشوری به نام افغانستان:

باری غبار نوشته بود: ((تا نیم قرن پیشتر تاریخ افغانستان، با غنایی که

داشت در مطاوی آثار تاریخی بیگانگان مغشوش و مبهم مانده بود. حتی در مدارس

افغانستان تاریخ افغانستان از قرن هژدهم به اینطرف تدریس میگردید و مهمترین

تواریخ ملی، آثاری از قبیل تاریخ سلطانی، سراج التواریخ و امثال آن به حساب

میرفت.)) (۱). غبار در مقام یکی از چهره‌های برازنده جنبش استقلال طلبانه،

مدرنیست و دموکرات، با تجربه شخصی به این کمبود پی میبرد و در جریان مأموریت

های دیپلماتیک دهه سوم قرن بیست خود به کشور های شوروی، فرانسه و آلمان بر

عمق فاجعه آگاه میگردد. وی با شگفتی در معتبرترین نشریه تحقیقاتی تاریخی

فرانسه میخواند که: ((افغانها تاریخی ندارند))؟! (۲).

مؤلف دیگری چنین مینویسد: ((ما در مورد سطح ماه، بیشتر از منطقه‌یی

که افغانستان میخوانیمش می دانیم.)) (۳). با چنین انگیزه اصلی ای بود، که غبار

در سال ۱۳۱۰ هجری شمسی، نخستین اثرش ((افغانستان و نگاهی به تاریخ آن))

را نوشت.

۲-۱ تاریخنگاری افغانستان به اتکای اسناد و مدارک کشور های بزرگ دوران استعمار:

در این ارتباط، غبار در پیشگفتار اثر دورانسازش ((افغانستان در مسیر تاریخ))، اصلاً در سال ۱۳۴۳ هجری شمسی پایان یافته و در سال ۱۳۴۶ هجری شمسی منتشر گردیده است، چنین مینگارد:

((افغانستان در مورد چنین تهاجمی (استعماری. ن) قرار گرفت و اینطور تعریف و بدنیا معرفی گردید: افغانستان يك کشور جدید الولاده است که به تقاضای سیاست توازن قوای دو دولت استعماری روسیه زاری و انگلستان به میان آمده است. این کشور نو احداث و مرکب از هزار ها عشیره نامتجانس و دهها زبان و مذهب متباین تاریخی بیشتر از قرن هژده ندارد.)) (۴).

حتی بعد از انتشار کتاب افغانستان در مسیر تاریخ، نیز عده بی از محققان و تاریخنگاران غربی که از استدلال ها و استناد های غبار اطلاعی بهم نرسانیده بودند، این مشکل را در تاریخنگاری افغانستان احساس می نمودند، چنانکه: وارتان گریگورین در پیشگفتار اثر بسیار ارزشمندش ((ظهور افغانستان معاصر)) که در سال ۱۹۶۹ م. یعنی دو سال بعد از انتشار ((افغانستان در مسیر تاریخ)) منتشر گردیده است، هنوز هم بر این مشکل انگشت می گذارد و مینویسد: ((با یکتعداد استثنائات نادر، ادبیات تاریخی افغانستان در قرن ۱۹ و اوایل قرن بیستم (که عمدتاً توسط انگلیس ها نگارش یافته است) با اهمیت جیوپولیتیکی منطقه و توپوگرافی آن سر وکار دارد و یا اینکه مشتمل است بر خاطرات مشرح، معاهدات جنگهای اول و دوم افغان و انگلیس، پیشروی روسها در آسیای میانه و موضع افغانستان در مبارزه قدرت میان دو نیروی سلطه جوی رقیب، یعنی بریتانیای کبیر و روسیه تزاری - داده های تاریخی و معلومات درباره نهاد های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی این دوره

جسته جسته، پراکنده و قابل چشم پوشی است - حتی مؤرخان معاصر افغان مانند سید قاسم رشتیا که کوشیده است نخستین تاریخ سیاسی جامعه قرن نوزدهم افغانستان را بنویسد می بایست بر منابع بسیار اندک و دست دوم افغانی و اکثراً انگلیسی اتکاء کند.)) (۵)

Ann Arbor در ویرایش کتاب با اهمیتی که زیر عنوان ((افغانستان و بعضی رهیافت های نوین)) از طریق جمع آوری یک سلسله مونوگرافهای سودمند، خواسته است زمینه یی برای یک تاریخنگاری مدرن افغانستان را جستجو کند، یکبار دیگر دشواریهای بالا را چنین تکرار میکند:

((تا میانه های سده بیستم، نوشته جات در مورد افغانستان به پیمانه زیادی به اسناد مناسبات دیپلماتیک معطوف بوده و دانشمندان بیشتر با درگیریهای افغانستان با قدرتهای بزرگ پرداخته اند. حوادث و واقعات اکثراً توسط اروپائیان ثبت گردیده اند و از ورای آن افغانستان به مشکل به یک کشور متحد و دارای حاکمیت به نظر میرسد. از جانب افغانستان هم کمتر شهروندان این کشور بصورت متودیک چیزی نوشته اند. و آنها هم که چیزی نوشته اند، بیشتر به منابع غربی متکی بوده اند.)) (۶)

با درک چنین کمبود هایی بود که غبار ((تاریخ دست اول)) و متودیکی مینویسد.

۳-۱: تدوین ((تاریخ سیاسی)) افغانستان:

در میان روشنفکران و مورخان افغانی قرن بیستم افغانستان، غبار در بکار برد دقیق واژه های علوم اجتماعی و انسانی شخصیت پیشتان و حتی یگانه یی است. او در حالیکه بر وجوه مختلف تاریخنگاری مانند فراهم آوری معلومات و شواهد تاریخی، ویرایش منابع تاریخی، بکاربرد اندیشه ها و تصورات تاریخی و فلسفه تاریخ

و همینطور انواع و اشکال تاریخنگاری اشراف و احاطه کافی دارد، عمدتاً ساحت تحقیق و کار خود را مشخص و محدود گردانیده و در پیشگفتار کتاب ((افغانستان در مسیر تاریخ))، وظیفه خود را عمدتاً تألیف ((تاریخ سیاسی)) افغانستان می شناساند. تاریخ سیاسی در حقیقت چیز دیگری نیست جز ((تاریخ دولت + تاریخ جامعه)) در سال ۱۹۵۶ نزدیک به سالیانی که باید غبار نوشتن کتاب افغانستان در مسیر تاریخ را رویدست گرفته باشد جیفری آلتن Geafry. R. Elton یکی از نظریه پردازان تاریخ سیاسی، تاریخ سیاسی را تاریخی دانست که بهترین چارچوب را برای ترتیب و تدوین معلومات تاریخ بوجود می آورد (۷). هرگاه این بعد تاریخ سیاسی بیشتر بر یکی از جنبه های حرفه ای تاریخنگاری معاصر اتکا میورزد، وجه دیگر آن که فوق العاده مهم است، اثبات موجودیت تاریخی و ملی کشور های جهان سومی مانند افغانستان میباشد. این بدان معنی است که علی الرغم حصول استقلال سیاسی، نفوذ دامنه دار فرهنگ استعماری که از انکار تا تحقیر و تحریف گذشته مستعمرات امتداد می یابد، به مستعمرات همچون آزمایشگاه زنده مردم شناسی می نگرد، و هست و بود تاریخی اش را در خدمت استعمار قرار میدهد. بنابراین مستعمرات پیشین و یا زیر سیطره، آهسته آهسته علم طغیان می افزایند. در آستانه دهه شصت میلادی مؤرخان افریقایی به تدریج اما با قاطعیت توانستند با استدلال کوبنده یی اسلوب شناسی تاریخنگاری غرب را به زانو در آورند و حقانیت تاریخ شفاهی قاره سیاه را به اثبات برسانند. مردم شناسی غربی هم با همه سخت جانی اش بلاخره تاب مقاومت نیاورده و تسلیم گردید. پژوهشگران و مؤرخان افریقایی بدون هرگونه گذشتی اصرار میورزیدند که تاریخ افریقا باید تاریخ افریقا باشد نه تاریخ اروپائیان در افریقا. این رهیافت جدید موجب تألیف تاریخهای چون ((تحقیقی در تاریخ افریقا)) اثر دایک (۸) و دهها اثر مشابه و بهتر گردید. در چین پس از تشکیل یک قشر

دانشمندان تحصیل یافته در غرب و جاپان و گسترش سیستم دانشگاه ها به شیوه غربی، به تدوین تاریخ ملی که تاریخ مکتوب پنجهزار ساله داشت و در نتیجه جنگها و شورشهای اواخر قرن نهم میلادی مختل گردیده بود، اقدام گردید. تدوین تاریخ شکل نهادهینه شده یی بخود گرفت و شعبات خاص تدریس و پژوهش تاریخ و در حوالی سالهای ۳۰ قرن بیستم در چارچوب دانشگاه ها تأسیس گردید. در هندوستان بین سالهای ۱۹۲۲-۱۹۳۲ مجموعه شش جلدی ((تاریخ هندوستان)) از جانب کامبریج انتشار یافت. این کتاب با همه معلومات مفید و بعضاً جامعی که ارائه میکرد نتوانست واکنش روشنفکران و مؤرخان میهن پرست هند را بر نیانگیزد. این واکنش ها در سطوح مختلفی مانند پاسخ هند به سلطه بریتانیا، بطور نمونه در فتنه انگیزی ۱۸۵۷ انگلیس و جنبش ناسیونالیسی هند، تحولات اجتماعی و اقتصادی هند از قرن نهم بدینسو بازتاب مییافت. يك قشر تحصیل یافته و دانشگاه دیده انگلستان و یا خود هند، امور مربوط به این نهاد را پیش میبردند. مجلات و فصلنامه ها معتبر تاریخی وانجمن ها اختصاصی تاریخی که از حمایت دولت و حکومت برخوردار بودند تأسیس گردیدند. نهاد های اختصاصی برای حفظ آثار، ضبط اسناد و گسترش تحقیقات تاریخی بنیانگذاری شدند. در سال ۱۹۶۱ که تقریباً مقارن با پایان یابی نوشتن کتاب ((افغانستان در مسیر تاریخ)) است، کنگره تاریخ هند برگزار میگردد. به قول ماجومدر مؤلف کتاب ((مؤرخان ناسیونالیست))، مؤرخان ضد استعماری هند واکنش های مختلفی نسبت به تاریخنگاری غربیان نشان دادند. نخست اینکه کار های آنها را در زمینه باستانشناسی به دیده ستایش می نگرستند. ثانیاً آنها به يك رهیافت ضد استعماری و یا ضد امپریالیستی رسیدند. این رهیافت جدید در دو نهایت متضاد تاریک اندیشی و احیای گذشته از يك طرف و تاریخنگاری مارکسیستی رادیکال از جانب دیگر انکشاف نمود. در تمام دوران مورد بحث ما که تحقیقات

تاریخی و تدوین تاریخ ملی، برای از شائبه های استعماری و اثبات موجودیت ملی توسط دولتها حمایت میگردیدند، دانشگاه ها بدان اهتمام میورزند، به صداها و هزاران دانشجو و کارشناس در این رشته تربیت میگردند، در افغانستان تا پایان نگارش کتاب ((افغانستان در مسیر تاریخ))، در سال ۱۹۶۷ م، فقط یک نفر و آنهم غبار است که در عین زمانیکه در زندان، تبعید و پیگرد قرار دارد، وظیفه سنگین تاریخ نگاری افغانستان را به تنهایی ولی هدفمند بدوش میکشد، او که نمیخواهد همچون مورچه یی در ویرانه های تاریخ و تمدن کشورش سرگردان باشد، در جریان سی و سه سال تحقیقات بلاوقفه و بسیار سختکوشانه اش تلاش میوزد تا با چشمان شهباز گونه یی از یک موضع متعالی، هیئت کلی و اجزای علیحده تاریخ افغانستان را از نظر بگذراند و نتایج آنرا به هموطنان و جهان اعلام دارد. با آنکه هیچ یک آثار پیشین غبار با ((افغانستان در مسیر تاریخ)) از لحاظ ساحه مورد پژوهش، ژرفا و حجم، همسنگ نمیباشد، با اینهم بخش اعظم آثار پیشین غبار در حقیقت کارهای تدارکاتی ای است، برای تألیف یک ((تاریخ سیاسی)) جامع افغانستان. در این راستا تقریباً وی هشت جلد کتاب اساسی تألیف نموده است که عبارتند از:

((افغانستان و نگاهی به تاریخ آن)) ۱۳۲۰ ه. ش، ((افغان ها در هندوستان)) ۱۳۱۱ ه. ش، ((تاریخ مختصر افغانستان)) ۱۳۱۱ ه. ش، ((احمد شاه بابا)) ۱۳۲۲ ه. ش، ((خراسان)) ۱۳۲۶ ه. ش، ((امرای محلی افغانستان)) ۱۳۲۳ ه. ش، ((افغانستان به یک نظر)) ۱۳۲۶ ه. ش.

سالها پس از آنکه غبار تاریخنگاری را آغاز نمود، دانشکده ادبیات که مسایل بسیار عام تاریخ را نیز تدریس مینمود تأسیس گردید. تا ختم نگارش کتاب ((افغانستان در مسیر تاریخ))، دانشگاه کابل نتوانسته بود اثر جامعی در مورد تاریخ افغانستان بیرون بدهد. باز هم تا ختم نگارش جلد اول

((افغانستان در مسیر تاریخ))، انجمن تاریخ افغانستان، کدام اثری با جامعیت ((افغانستان در مسیر تاریخ))، منتشر نکرده بود.

۴-۱: پاسخ یابی تاریخ به چالش های دوران استعماری از طریق نظریه پردازی ((ناسیونالیسم نوین)) افغانستانی:

مرحوم استاد عبدالحی حبیبی مؤرخ دانشمند کشور، شخصیت مرحوم غبار را چنین معرفی میدارد: ((غبار در رجال سیاسی و ادبی دوره معاصر کشور، چهره نقاد و شخصیت رادیکال، دموکراسی طلب دانا و گریزی بود))، واژه ((گریز)) (به ضم گ و ب) ب بمعنای زیرک و دلیر است که اینروزها کمتر استعمال میگردد. پس زیرکی و دلیری غبار باید جایی در آثارش روشن باشد. این زیرکی طرح ناسیونالیسم نوین افغانستان است. آنتونی د. سمیت، در مقاله مشهورش ((دولت سازی و ایجاد ملت)) و ورسلی از قول سمیر امین، ناسیونالیسم جهان سوم را چنین تصویر میکند: ((ناسیونالیسم جهان سوم واقعاً يك ناسیونالیسم ضد استعماری است))، (۱۰).

در طول سده نهم و بیستم، هم مؤرخان مغرض استعماری، هم شماری از روشنفکران و نخبگان غیر دقیق شرقی به پیروی از آنها، موجودیت ملت و کشوری بنام افغانستان را بکلی رد مینمودند. غبار نمونه هایی از آنرا در جلد اول افغانستان در مسیر تاریخ به تکرار آورده است و با خونسردی و دانش ژرف به رد آن پرداخته است. بطور نمونه مینویسد: ((آثار انگلیسی بیشتر گرد این محور میچرخد. چون کشوری بنام افغانستان در گذشته وجود خارجی نداشت، طبعاً ملت هم موجود نبود، پس این مملکت حصه یی از هندوستان و حصه یی از ایران است. اگر در قرن هجدهم دولتی هم در افغانستان به وجود آمده يك امر اتفاقی است، نه يك واقعیت تاریخی))، وی تازه ترین تبصره يك مؤرخ انگلیسی را که عبارت از فراز و تنزل باشد و در سال ۱۹۵۰ م. انتشار یافته است اینطور نقل میکند: ((پشتونها را همسایگان شان همیشه

بحیث مردم وحشی نگریسته اند... تاجیکها مردم محیل و حریص بوده در شرافت و درستکاری شان نقصان موجود است، از بکها فاقد صفات بهداشتی و فاقد اداره و تصمیم میباشند. ممالک متمدن (انگلیسها) باید ممالک غیر متمدن سرحدات خود را (افغانها) اشغال، تحت سیطره خویش قرار دهند ورنه خود مضمحل خواهند گشت.)) (افغانستان در مسیر تاریخ ص ۴۶۹). غبار به همین سلسله نقل قولی از سید محمد مهدی فرخ نویسنده و دیپلمات ایرانی می آورد که در کتاب ((نظری به مشرق)) می نویسد: ((افغانستان قبل از نادر شاه (خراسانی) دارای تاریخ مستقلی نیست))، و یا اینکه: جواهر لعل نهرو در جلد سوم کتاب ((نگاهی به تاریخ جهان)) مینویسد: ((تاریخ افغانستان در حقیقت قسمتی از تاریخ هند است. زیرا افغانستان مدت درازی، قسمتی از هند بود.)) غبار در رابطه و به پاسخ به این ادعاهای ناصواب و سایر ادعاهای مشابه که عمداً از یاد آوری آن منصرف گشته است، کتاب ((افغانستان در مسیر تاریخ)) را نوشت و از آن جمله نصف آنرا افشای توطئه های استعماری نمود، غبار در عین زمان برای هر مرجع، نویسنده و سیاستمداری که چنین ادعاهای مغرضانه نموده بود از یک مرجع، مؤرخ و سیاستمدار بسیار با اعتبارتر که نظر مخالف آنها را داشته است، نقل نموده است.

نظریات و کتاب تسیمکه کورت سفیر آلمان به دربار افغانستان و در برابر استدلال نهرو، استدلال پروفیسو شلوم برزه و در برابر انگلیسها نظریات فریدریش انگلس و کارل مارکس را در مورد میهن پرستی، شجاعت و مهمان نوازی افغانها نقل نموده است. (ص ۴۸۱ — ۳۶۸ افغانستان در مسیر تاریخ). غبار به این هم اکتفا نکرده و تقریباً همزمان با کتاب عظیم ((تاریخ مصور جهان)) م (۱۱)، افغانستان امروزین را یکی از مراکز اولیه تمدن بشری دانسته و چنین می نگارد: ((یکی از مشخصات دوره تاریخی افغانستان این است که با بیشترین مدنیتهای تاریخی جهان

آشنا است، بدین معنی که تمدن های بین النهرین، سواحل شرقی مدیترانه، مصر و ایران، یونان و روم، با هم آشنا و بعضاً مقتبس از همدیگر اند. در حالیکه تمدن چین و هندوستان هر یک جداگانه و مستقل تر بوده اند. در این میانه افغانستان است که هم با مدنیت سواحل مدیترانه آشنا و هم با مدنیت های هند و چین داخل داد و ستد مدنی بیشتر بوده است)). (ص ۳۳ افغانستان در مسیر تاریخ). غبار این تمدن کهن افغانستان را با تمدن انگلیس به صورت منصفانه اما چالشگرانه یی مقایسه میکند و مینویسد: ((هفت قرن قبل از میلاد، هنگامیکه کتاب اوستا در افغانستان مردم را به تمدن و شهر نشینی و زراعت و مبارزه بر ضد شر و ستم رهنمونی میکرد، تازه در انگلستان سلتها (گالها برتین ها) از اروپای غربی وارد شده و با توحشی که در آنها باقیمانده بود جای وحشیان قدیم را گرفتند... هنگامیکه دولت مقتدر کوشانی در افغانستان بوجود آمد، برتانیه جنوبی از طرف قوای کلا دیوس سزار... به یک ایالت امپراتور روم تحویل یافته بود و سه و نیم قرن دیگر تابع روم ماند. در قرن یازدهم نورمانهای فرانسه به قیادت ویلیام به انگلستان حمله و فتح کردند و هارولد پادشاه انگلیس کشته شد. همین نورمانها بودند که به متمدن ساختن انگلیسها توجه کردند. در حالیکه افغانستان در این وقت در نصف النهار تمدن و ترقی سیر میکرد.)) (ص ۶۱۱-۶۱۲ افغانستان در مسیر تاریخ). ولی غبار تنها بخاطر پیروزی در یک پولیمیک فرهنگی- تاریخی، به نظریه پردازی ناسیونالیزم نوین افغانستانی نمیپردازد. وی با واقعیت های سر سخت دوران پسااستعماری، تشکیل دولت ملی و مدرن در افغانستان و چالش های دیگری بسر میبرده است که همه شاخه های علوم اجتماعی و از جمله تاریخ مجبور به پاسخ یابی برای آن بوده اند. برعکس گذشته ها که اقوام و قبایل (به استثنای قبایل چادر نشین) در تشکیل دولتها نقشی مهمی - نداشته اند، و اقوام در شکل هویت های فرهنگی افقی در کنار هم میزیسته اند؛ با تشکیل دولت های مدرن

جهان سوم که معمولاً مرزبندی آنها توسط استعماریون صورت میگرفته و کتله های قومی نامتجانس را در يك قلمرو واحد جغرافیایی با انتظاراتی که از دولت مدرن میتوان داشت، قرار میداده است. دیگرتنهاداشتن سرزمین مشترك و تاریخ مشترك كفاف حل مشكلات را نمیدهد. این مأمول با حقوق شهروندی مساویانه میتواند مفهوم و پایا باشد. باری لوئیس دوپری مؤرخ و مردم شناس امریکایی نوشته بود: ((افغانستان يك کشور مصنوعی است که از درون يك کشور سلطنتی قبیله یی در قرن نزدهم به مثابه يك دولت حائل میان بریتانیا و روسیه ایجاد گردیده است. کمسیون های تعیین سرحدات وسیعاً واقعیت فرهنگی را فراموش نموده اند. مشکلاتی که بر این مرزهای غیر طبیعی فشار میآوردند، مشخصات برجسته چشم انداز سیاسی قرن بیستم را بوجود می آورند.)) (۱۲).

غبار که به این مشكلات آگاهی داشت در اوایل دهه پنجاه در یکی از مصوبات شورای مرکزی حزب وطن که خود رهبری آنها بر دوش داشت، چنین آورده بود: ((حزب وطن وحدت ملی و تمامیت خاک افغانستان را مربوط به رژیم دموکراتیک میدانند تا زبان و فرهنگ را از فشار برهاند و تبعیض و استبداد و خرافات را از بین بردارد و ملیتهای افغانستان متساویاً و بدون تبعیض دارای مساوات و آزادیهای دموکراتیک و حق انکشاف زبان و فرهنگ خویش گردیده. خورد و بزرگ و اقل و اکثر حقوق متساوی داشته باشند ورنه افغانستان واحد و تاریخی زیر خطر تجزیه قرار خواهد گرفت.)) (۱۳)

بنابراین غبار تئوری ناسیونالیزم نوین افغانستان را بر مبنای قدامت سرزمین، تاریخ مشترك و حق شهروندی بنیانگذاری میکند.

یادداشتها:

- ۱- میر غلام محمد غبار: جغرافیای تاریخی افغانستان، ص ب، چاپ دوم، ۱۳۷۷ هـ. پشاور.
- ۲- میر غلام محمد غبار: افغانستان در مسیر تاریخ، ص ۲، چاپ دوم، پیام مهاجر سال ۱۳۵۹ هـ. ش، قم ایران.
- ۳- عبدالحی حبیبی: جنبش مشروطیت در افغانستان، ص ۱۶۵، چاپ جدید، ۱۳۷۲ هـ. ش، قم ایران.
- ۴- میر غلام محمد غبار: افغانستان در مسیر تاریخ، جلد دوم، ص ۲۴۸، چاپ امریکا، سال ۱۹۹۹ م.

انعکاس پژوهشهای غبار در
مطبوعات جهان و افغانستان

پوهاند رسول رهین

پوهاند رسول رهین

انعکاس پژوهش های غبار در مطبوعات جهان و افغانستان

سرزمین محاط به خشکۀ افغانستان قبل از کشف راههای آبی یکی از مراکز مهم تمدنی دنیای قدیم بود. این سرزمین در طول تاریخ چند هزار ساله خود فراز و نشیب فراوان دیده، گاهی سرزمین وسیع و پهناور و زمانی کوچک و دارای حدود جغرافیایی ناستوار بوده است. گذشته دور ما نشان میدهد که در درازنای تاریخ این سرزمین، وقایع ناخوش آیند بسیاری رخ داده و آب و خاک این سرزمین شاهد دخمۀ بسیاری کشور گشایان مغرور بوده و دهها سر و تنه متجاوزان را بگور تاریخ سپرده است.

بعد از اختراع چاپ جوامع بشری وارد مرحله توفانی فرهنگی گردید و با بکار گیری ارزشهای این مرحله بشر کنجکاو راههای کوتاهتر، بی خطرتر آبی را دریافت. از آن تاریخ به بعد مراکز جدید اجتماعی، در دهانه های آبی شهر ها و کشورهای جهان تشکیل و شهر های متمدن امتداد راههای خشکۀ از جنب و جوش باز ماند.

هر چند کشف راههای آبی زمینه رشد فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی کشورهای محاط به خشکۀ از جمله آسیای مینه و در رأس ام البلاد بلخ را مغشوش ساخت، ولی اختراع ماشین چاپ بذات خود یک مرحله نوین انقلاب فرهنگی بود که

جهان را در گسترش علم، فلسفه و فرهنگ یاری رساند.

هر قدر ماشین چاپ بیشتر انکشاف و تکامل میکرد بهمان اندازه بیشتر کشورهای اروپایی و آسیایی یکی پی دیگری به مزایای آن پی برده زودتر چرخهای آنرا در مراکز فرهنگی خود ها بگردش در میآوردند. گویا هر کشوری که زودتر ماشین چاپ را در قلمرو خود بگردش در آورد، بهمان اندازه زودتر در شاهراه رشد علمی، فرهنگی و اجتماعی قرار گرفته، به سر منزل مقصود نزدیکتر شد.

در همچو زمان حساس و توفانزای، سرزمین افغانستان درگیر نبردها و کشمکشهای ناهنجار بود که در نتیجه تا مدتهای طولانی نتوانست از مظاهر رویدادهای اجتماعی و فرهنگی جدید استفاده کند. سرزمین ما، مدتهای دیگر در حالت خمود و جمود قهرآ و جبرآ ماند، که عصاره آن همانا مشاهده کشوری بدون اعتبار سیاسی، کادرهای اداری و متکی به دیگران بود که بر جای ماند.

موقعیکه امیر شیر علی خان یکی از فرزندان امیر دوست محمد خان، نامزد ناخواسته تاج و تخت پدر، با بقایای فرهنگی هرات، که در میان آنها کتب کتابخانه ها، دانشمندان، میرزاها، خوش نویسان و رسامان شامل بودند. جانب کابل سوق و برای اولین بار پایه های تمدن نوین را در افغانستان غرس و اساس تحول فرهنگی و اجتماعی جدید را اساس گذاری کرد. این درست زمانی بود که کشورهای همجوار افغانستان کم و بیش چرخهای ماشین چاپ را در کشور های متبوعه خود ها بگردش آورده و به پیشرفتهای چشمگیری نایل آمده بودند.

با ورود مطابع، کشور در شاهراه عصر فرهنگی قرار گرفت و ضرورت مبرم و علاج ناپذیر به پرسونل مسلکی و فنی و متخصصان در رشته های مختلف احساس شد که نمیشد بدون داشتن کادرهای با دیانت ملی صیانت کشور را تضمین کرد.

مزید بر آن همینکه امیر عبدالرحمن خان بر اریکه قدرت تکیه زد، با استفاده

از پالیسیهای مستبدانه، هر افغانی را که داعیه ملی میداشت یا میکشت، یا به سیاه چاه می انداخت و یا به کشورهای همجوار تبعید میکرد. تبعید شدگان داخلی امیر بیش از آن بود که احصائیه گرفته میشد. در شمار تبعید شدگان در کشورهای همسایه بیشترین تعداد تبعید شدگان خانواده های شاهی و فامیلهای محمد زایی به هند و سایر کشورهای همجوار تشکیل میداد.

هر چند امیر مستبد دفع الوقت کرد و توانست کشوری آرام و خمود و جمود داشته باشد، ولی عواقب آن برای افغانستان دور نمای خوبی داشت. چه حینیکه امیر حبیب الله خان بخاطر جلب توجه مردم برخلاف پدیر از در سازش پیش آمد. در جمله فرمانهای صادر شده او عفو تبعید شدگان داخلی و خارجی باستثنای هزاره های شیخعلی، چارسده و قوم سلطان شامل بودند.

بهر حال تبعید شدگانیکه که از هند برتانوی، ایران و ترکیه وارد افغانستان شدند. اکثراً با علم جدید مجهز بوده و بهره کافی از مظاهر تمدن جدید اروپایی داشتند که نمیتوانستند، با عامه مردم افغانستان که با فرهنگ جدید آشنایی نداشتند، سازش نمایند. این خانواده های منور و روشن مجبوراً با فامیلهای خانواده شاهی که اکثراً از یک ریشه و سکت بودند در سازش باز کرده و جامعه دارای فرهنگ پیشرفته محمد زایی را تشکیل دادند. امیر حبیب الله خان نیز از درایت و کارآیی ایشان استفاده کرده، اکثراً کارهای اداری و درباری را به ایشان سپرد.

از جانب دیگر امیر عبدالرحمن خان بر حسب پالیسیهای مستبدانه اش، فرزندان خانها و اربابان قدرتهای محلی را بحیث گروگان بدربار آورده و به صنف غلام بچه های دربار در کارهای درباری گماریده بود که در نهایت گروپ روشنفکران دارای مفکوره های عالی، متشکل از دشمنان قدیمی خانواده یی، مجهز با فرهنگ درباری در اطراف امیر رشد کرد.

درباریان روشنفکر و مجهز با فرهنگ جدید مخصوصاً کسانی که از هند برتانوی آمده بودند در پی آن شدند تا شاهی مطلقه را به شاهی مشروطه جاگزین کنند. در جمله این اشخاص شهزاده‌ها، اشخاص ناراضی خانواده شاهی و یک تعداد از اولاده‌های آل یحیی نیز شامل بودند که منجر به قتل امیر حبیب الله و به میان آمدن حکومت ((جمعیت جوانان افغان)) به رهبری شاه امان الله فرزند ناراضی امیر حبیب الله گردید.

در میان روشنفکران و نهضت طلبان ((جمعیت جوانان افغان)) که از کوره راه‌های دوره اختناق امیر حبیب الله خان عبور کرده بودند یکی هم مرحوم میر غلام محمد غبار بود که در صف آرای‌های جمعیت جوانان در مقابل امیر مستبد و عیاش ساکت نماند و آرام آرام در آیین مطبوعات افغانستان ظاهر گردید.

ظهور بار نخست مرحوم میر غلام محمد غبار در مطبوعات افغانستان بحیث مدیر و سر محرر جریده هفته وار ((ستاره افغان)) بود. غبار این جریده را از زمستان سال ۱۲۹۸ تا تابستان ۱۲۹۹ ه.ش برابر با (۱۹۱۹-۱۹۲۰ ع) ابتدا در جبل السراج و بعداً در چاریکار در مطابع سنگی نشر کرد.

مرحوم غبار که از نقش مطبوعات در تنویر اذهان مردم و به زانو درآوردن مستبدان آگاه بود، افکار و نظریات آزادیخواهی و ارزشهای نهضت مشروطیت را در طی مقالات و نوشته‌های خود تقویت کرد. و به اصطلاح برای بار نخست در مطبوعات افغانستان طرف توجه روشنفکران و نهضت طلبان قرار گرفت. او از همان دوره نهضت دوم مشروطه خواهی و انقلاب امانی که خود آبدیده‌ترین فولاد آن کوره گاه بود، بر غنای تجاربش افزود.

مرحوم غبار که دیگر مرکز توجه مدیای محلی و منطقه شده بود نمیتوانست آرام باشد، در هر حالت و زمان بایست تیری بر هدف رها میکرد. هر چند او چند ماهی

وکالت و سرپرستی جریده آزاد ملی انیس را نیز بعهدہ داشت ولی با تأسیس ((حزب وطن)) و انتشار ((جریده وطن)) نام غبار منحیت پیشآهنگ نهضت طلبان افغان در سر خط رسانه های گروهی کشور و منطقه قرار گرفت و به امید و آرزوی مردم افغانستان مبدل گشت.

جریده وطن که در شرایط زمانی نامساعد و مختنق پا بعرصه وجود گذاشته بود، و مرحوم غبار داشت در همچو شرایط با مستبدین مقابله کند، گویا دست بجایی انداخته بود که با شرایط زمانی سازگار نبود و طبعاً به مزاج خانواده رأس سازگاری نکرد و تا چند ماه دیگر، از بخششهای خود برای مردم گروگان شده افغانستان کاست و دسایسی طرح کرد تا نه تنها مرحوم غبار، دوستان همزمش و جریده وطن را از چشم مردم پنهان کند، بلکه بساط سایر مطبوعات به اصطلاح آزاد را نیز برچید. سانسورها، جریمه ها، و بلاخره قطع نشرات جریده وطن صادر شد. این پیشآمد مرحوم غبار را بیش از پیش آبدیده تر ساخت و مورد اعتماد بیشتر و بیشتر مردم قرار داد. دیگر غبار به شخصیتی مبدل شد که دستگاه دولتی بایست از او هراس میکرد و او را زیر نظر میداشت. مرحوم غبار باز هم با اتکا به نقش مطبوعات در رشد ذهنیت عامه در دوران حراست طولانی قلم را از دست نینداخت.

اینبار غبار ((مرد تسلیم ناپذیر)) به آفرینشهای جاویدانی نوشتن تاریخ واقعی افغانستان که تا پیش از آن با تمام غنایی که داشت در مطاوی آثار تاریخی بیگانگان مغشوس و مبهم مانده بود، پرداخت. حتی در مدارس آن روزگار ما نیز ((تاریخ افغانستان)) از قرن هژدهم به اینطرف مطرح بود. این روش ضربه اسف انگیز و مخربی بر پیکر فرهنگ و تاریخ و هم عظمت و وحدت ملی کشور وارد آورده بود. تاجاییکه دیده میشود، مرحوم غبار نخستین کسیست که این نقیصه بزرگ را احساس کرد و برای رفع آن قلم برداشت و نوشت.

ارزش آثار غبار از نظر تاریخ نویسی در آن است که مؤرخانی چون لوئیس دوپری امریکایی و دیگران هرگاهیکه درباره تاریخ و تاریخ نویسان افغانستان نظر میدهند میگویند: ((در افغانستان بعد از فیض محمد کاتب هزاره و مرحوم غبار تاریخ نویس دیگری ظهور نکرده است. اگر تاریخی بعد از آن نوشته شده است بیشتر افسانه است تا تاریخ...)) از این است که تاریخ نویسی مرحوم غبار از نظر تقدم زمانی و راهگشایی تاریخ افغانستان به دوره های اوستایی و گره زدن آن به فرهنگ زرتشتی، یونانو باختری و گریکو بودیزم و در نهایت فرهنگ پیشرو و فاتح اسلام در خراسان بزرگ بکلی ممتاز و بینظیر است.

نویسندگان و مؤرخان افغانستان آنچه را در مورد تاریخ باستان افغانستان نوشتند پس از رهگشایی های مرحوم غبار بود که منحصرتاریخ نویس پیشینه رهنما و رهبر تاریخ نویس پسینه در تاریخ باستانی افغانستان سر بر آورد. که اینک سرگذشت تاریخواره بعضی از تألیفات و نوشته ها ولوله برانگیز مرحوم غبار را به شمول سرگذشت ((افغانستان در مسیر تاریخ)) بر می شماریم:

غبار در سال ۱۳۱۰ کتاب ((افغانستان و نگاهی به تاریخ آن)) را

نوشت.

۱) افغانستان و نگاهی به تاریخ آن. (۱۳۱۰)

(کابل، انتشارات مجله کابل، ۱۳۱۰، (۱۹۳۱) ۱۹۰ ص)

این اثر را در مجله کابل از شماره دوم تا دوازدهم به چاپ رسانید که بیشتر

جنبه جغرافیای تاریخی افغانستان را دارا میباشد.

در سال ۱۳۱۱ کتاب ((افغانستان در هندوستان)) را نوشت.

۲) افغانستان در هندوستان. (۱۳۱۱)

(کابل، انتشارات مجله کابل، ۱۳۱۱، (۱۹۳۲) ۵۹ ص)

این مجموعه نیز در شماره های اول تا نهم مجله کابل چاپ شده و محتوی مطالبی درباره تاریخ نفوذ افغانها در هند میباشد. او در این کتاب ساحة نفوذ افغانان را در بخش وسیع حوزه تمدنی ما نشان داده است که گویا افغانان زمانی بر قلمرو سلطه جویان هند برتانوی حاکم بودند.

باز در سال ۱۳۱۱ کتاب ((تاریخ مختصر افغانستان)) را پیشکش کرد.

(۳) تاریخ مختصر افغانستان. (۱۳۱۱)

(کابل انتشارات سالنامه کابل، ۱۳۱۱ (۱۹۳۲) ۶۸ ص)

غبار در این مختصر از دوره ها آریانای باستانی آغاز کرده وقایع و حوادث تاریخ افغانستان را تا اواخر قرن نوزدهم و آغاز قرن بیستم که به سلطنت خانواده محمد زایی ختم میشود، رسانیده است. این مختصر به فرمایش اداره سالنامه کابل تهیه شده بود که بایست مرحوم غبار منحیث یک مؤرخ توانا، بحر را در کوزه یی میگنجاند. این کار ساده یی نبود که هر تاریخ نویس از عهده نوشتن آن برآید. بلکه این کاری بود که صرف مؤرخان طراز اول کشور میتوانستند انجام دهند. خوشبختانه مرحوم غبار یکی از همان مؤرخان طراز اول بود که توفیق یافت خلاصه تاریخ افغانستان را در چند صفحه محدود تهیه و در اولین سال نشراتی سالنامه کابل به نشر رساند.

(۴) کتاب تاریخ احمد شاه. (۱۳۲۲)

(کابل، وزارت مطبوعات، ۱۳۲۲ (۱۹۴۳) ۳۵ ص، مصور)

این کتاب را غبار در موقعیکه تبعید داخلی به قندهار و فراه بود تألیف کرده بود. ولی هنوز مرحوم غبار به کابل نیامده بود که دوستش مرحوم حبیبی یک قسمت خطی کتاب را از او در قندهار میگیرد و بحیث مقدمه بر ((دیوان احمد شاه بابا)) چاپ میکند. حینیکه مرحوم غبار از تبعید داخلی واپس

به کابل می‌آید، از عمل دوستش مرحوم حبیبی متأثر میشود و میگوید: ((تأسف اینجاست که مؤلف ((دیوان احمد شاه بابا)) محترم حبیبی، در چاپ یادداشتهای من، از من یادی نکرده است.))

در نهایت بعد از مشاجره ها و گله های لفظی دو دوست، موضوع توسط مرحوم حبیبی معاون مستقل مطبوعات، به میز (سردار محمد نعیم خان) وزیر وقت کشانیده میشود و سردار محمد نعیم از مرحوم غبار میخواهد، تا در مقدمه ((تاریخ احمد شاهی)) اش که آماده چاپ بود تذکر دهد که ((قبل از نشر این کتاب محترم حبیبی يك قسمت این یادداشتهای را در مقدمه ((دیوان احمد شاه بابا)) به چاپ رسانیده است. چون در آن زمان کتاب ((تاریخ احمد شاه)) چاپ نشده بود از ذکر نام نویسنده مقدمه که مرحوم غبار میباشد، یاد نکرده است. (مراجعه شود به کتاب ((دیوان احمد شاه بابا)) گرد آورده مرحوم حبیبی و کتاب ((تاریخ احمد شاه)) تألیف مرحوم غبار).

قابل یادآوری است که کتاب ((تاریخ احمد شاه)) تألیف مرحوم غبار در مسکو به زبان روسی ترجمه شده و با يك مقدمه مفصل چاپ شده است.

۵) کتاب خراسان. (۱۳۳۶)

(کابل، ریاست مستقل مطبوعات، ۱۳۳۶ (۱۹۴۷) ۱۰۱ ص)

مرحوم غبار کتاب ((خراسان)) را به پاسخ کشور ((ایران)) نوشت. چه کشور ایران با نامگذاری يك استان از استانهای خود بنام ((خراسان)) و بعداً چاپ نقشه یی ((استان خراسان)) بطوریکه مرزهای افغانستان را تا آمو دریا احتوا میکرد و قصد داشت افتخارات یکنیم هزارساله خراسان باستان و میراث فرهنگی و کلتوری غنی گذشته ما را تصاحب کند. مرحوم غبار با درک نازکیهای موضوع کتاب ((خراسان)) را نوشت.

ولی با تأسف از انتشار این کتاب چند ماهی نگذشته بود که حوصله نمایندگان ایران در پایتخت افغانستان بسر رفت و با مراجعه به مسؤولان کشوری افغانستان که همیشه از نوشته های ملی مرحوم غبار ناراضی بودند، ((کتاب خراسان)) مرحوم غبار را از ویترن های ((پانوهای)) چیدند و بصورت نامرئی زیر سانسور بردند.

اکنون کتاب ((خراسان)) ضمیمه با مقاله های دیگر مرحوم غبار که در مجله ((آریانا)) و ((کابل)) چاپ شده بودند، زیر نام ((جغرافیای تاریخی افغانستان)) با حواشی و تعلیقات از طرف محترم فرید بیژن دوباره چاپ شده است. رجوع شود به کتاب ((جغرافیای تاریخی افغانستان)) تألیف مرحوم غبار.

۶) امرای محلی افغانستان. (۱۳۲۱-۱۳۲۲)

(مجله آریانا، شماره های یازده و دوازده سال اول و شماره های سوم تا

هفتم سال دوم (۱۳۲۱-۱۳۲۲) (۱۳۳۳-۱۹۳۴)

غبار این بخش تاریخ افغانستان را در شماره های متعدد ماهنامه آریانا و کابل به چاپ رسانیده.

۷) تاریخ ظهور اسلام و نفوذ عرب در افغانستان. (۱۳۲۶)

(کابل، ریاست مستقل مطبوعات افغانستان، ۱۳۲۶ (۱۹۴۷) ۱۱۲ص)

در این کتاب مرحوم غبار برای تکمیل کارهای تاریخ نویسی خود و نیز روشنی انداختن بر سلطه سیاسی، اجتماعی، ادبی و فرهنگی اعراب در سرزمین خاوران، روشنی انداخته و استفاده های بیش از حد خانواده های عباسی از خانواده های خراسانی را در تحکیم پایه های متزلزل قدرت خود، روشن ساخته است.

۸) تاریخ قرون اولی. (۱۳۲۶)

(کابل، وزارت معارف، ۱۳۲۶ (۱۹۴۷) ۲۲۶ص)

مرحوم غبار این کتاب را برای تدریس در صنوف دهم مدارس افغانستان نوشت.

قابل یادآوری می‌باشد که این اولین منبع تاریخی درباره تاریخ قرون اولی می‌باشد که بحیث متن درسی در مدارس افغانستان تدریس شد. قبل بر این هیچ منبعی درباره تاریخ این دوره وجود نداشت و کسی به نوشتن آن مبادرت نکرده بود. مؤلف همکار مرحوم غبار در تألیف این کتاب محترم دوست محمد خان معلم تاریخ مدارس افغانستان می‌باشد.

(۹ افغانستان به یک نظر. (۱۳۲۶)

(کابل، ریاست مستقل مطبوعات، ۱۳۲۶ (۱۹۴۷) ۲۸۳ ص)

این کتاب خلاصه‌یی از تاریخ افغانستان از دوره باستانی تا آغاز دوره ((ظاهری)) می‌باشد. در چاپ این کتاب، جالب اینست که وزیر معارف وقت (نجیب الله خان توروایانا) بعد از چاپ کتاب به دستور خانواده سلطنتی در بخش دوره محمد زایی‌ها نوشته مرحوم غبار را از کتاب کشیده و به جای آن نوشته دیگری را بدون اطلاع مرحوم غبار به چاپ رسانیده است. جالبتر اینست که در چاپ اول کتاب که نوشته مرحوم غبار در آن موجود است رنگ کاغذ با سایر صفحات تفاوت ندارد. ولی چاپیکه جناب محترم ((توروایانا)) بخش محمد زایی‌ها را عوض کرده است رنگ کاغذ سفید تر از سایر صفحات کتاب می‌باشد. (رجوع شود به کتاب ((افغانستان به یک نظر)) تألیف مرحوم غبار، چاپ اصلی و چاپ سانسور شده).

(۱۰ ادبیات دوره محمد زایی.

(کابل، ریاست مستقل مطبوعات، ۱۳۳۱ (۱۹۵۲) ۸۱ ص)

(۱۱ تاریخ ادبیات افغانستان. از آغاز دوره تاریخی تا قرن بیستم.

(۱۲ تاریخ احزاب سیاسی افغانستان در قرن بیست.

(۱۳) خاطرات زندگی غبار.

سه جلد کتب آخری مرحوم غبار بقلم خود مرحوم غبار تا اکنون چاپ نشده است. محفوظ در آرشیف شخصی جناب محترم حشمت خلیل غبار میباشد. اطمینان داریم بزودی به زیور چاپ آراسته میشوند. (مراجعه شود به جناب محترم حشمت خلیل غبار)

بر علاوه یک سلسله تراجم، معرفی کتب، معرفی مشاهیر و رجال علمی و فرهنگی افغانستان نوشته مرحوم غبار در مجله ها و روزنامه های افغانستان به شمول مجله آریانا انعکاس داشته است.

و اما کتاب ((افغانستان در مسیر تاریخ)):

درست زمانی که غبار در گوشه خانه در مقابل چشمان گماشته های صدر اعظم وقت نفس میکشید، موقع را غنیمت دانسته به جمع آوری و انسجام یادداشت های تاریخی و مرتب کردن نوشته های قبلی و کتابهایش که هر کدام بذات خود یک بخش تاریخ واقعی و مستند افغانستان، از دوره های باستانی تا جلوس محمد ظاهر خان براریکه قدرت افغانستان بود. تنظیم و آماده چاپ ساخت، در مورد نشر کتاب ((افغانستان در مسیر تاریخ)) از نوشته خود مرحوم غبار که در طی استعلامی بین مرحوم غبار و مقام مسؤول چاپخانه صورت گرفته بود برای پاسخ به سؤالهای عده یی از محصلان دانشگاه کابل که جهت نشر به جراید غیر دولتی فرستاده بود، میخوانیم:

((جریده محترم...!))

اینجانب در سال گذشته (۱۳۴۶) کتابی بنام ((افغانستان در مسیر تاریخ)) نوشتم... همینکه کتاب از تحریر برآمد، موسسه چاپ کتاب در کابل از من مکرراً و با اصرار تمام، توسط مکاتیب شماره (۴۸۰ و ۵۱۸ تاریخی اسد ۱۳۴۶) خواهش نمود

که کتاب را توسط مؤسسه مذکور به چاپ برسانم. بلاخره بعد از موافقت و امضای قرارداد، مطابق مکتوب شماره (۶۸۷ سنبله ۱۳۴۶) نسخه قلمی کتاب را با حق ((چاپ اول)) آن به مؤسسه مذکور داده شد. در مقابل مؤسسه قبول کرد که (یکهزار جلد) از جمله سه هزار جلد از چاپ اول آن را به اینجانب بدهد.

کتاب تا میزان سال ۱۳۴۶ در مطبعه به طبع رسید. پس از چاپ آخرین صفحه کتاب، وزارت اطلاعات و کلتور کتاب را، خلاف مواد صریح قوانین منتشره رسمی، توقیف و در تحویلخانه مطبعه دولتی محبوس و کوتاه قفل نمود. و قتیکه من کتباً به ریاست مطبعه و ریاست مؤسسه چاپ کتاب وزارت اطلاعات و کلتور (توسط نوشته های مؤرخ ۲۶ عقرب و ۲۸ حوت ۱۳۴۶) مراجعه کردم، هر سه منبع از دادن جواب کتبی امتناع ورزیدند.

اخیراً مطبعه دولتی در اول حوت ۱۳۴۶ با استناد به مکتوب نمره (۳۲۱۲ دلو ۱۳۴۶) وزارت اطلاعات، استعلامیه ذیل را که خواندنی است به عنوان اینجانب صادر کرد:

شاغلی محترم غبار!

مطبعه دولتی کتاب ((افغانستان در مسیر تاریخ)) تألیف شما را به طبع رسانید و از جمله، چهل و دو جلد آنرا شما از مطبعه خارج نمودید. اکنون قرار مکتوب نمره (۳۲۱۲ تاریخی ۲۶ جدی ۱۳۴۶) وزارت اطلاعات کلتور که کتاب مذکور حاوی مطالب غیر مطلوب و خلاف سیاست مملکت (!؟) میباشد. باید کتب مذکور از نزد شما هرچه زودتر اخذ و قبض شود. چون مطبعه دولتی همیشه با شما مراعات (!) نموده لطفاً یک آن اولتر کتب مذکور را تسلیم مطبعه نمایید و راضی نشوید که درین باره اقدامات رسمی وجدی (!؟) بعمل آید و توسط پولیس (!؟) کتب مذکور از نزد شما تحصیل شود.)) (۳)

در موقع چاپ کتاب (وزیر اطلاعات و کلتور عبدالرؤف خان بینوا و صدراعظم محمد هاشم خان میوندوال بود). مطابق قرارداد، کتاب تا آخرین صفحه به چاپ رسید. ولی توزیع و نشر آن به امر خانواده سلطنتی بدون اعلان رسمی معطل قرار داده شد. صدراعظم بعدی جناب نوراحمد اعتمادی، در یکی از جلسات ((شورای وقت)) توقیف کتاب را قانونی ساخت. چطور؟

نوراحمد اعتمادی در یکی از جلسات ((استیضاح شورا)) به جواب سؤال یکی از وکلای شورا (.....) درباره سانسور کتاب ((افغانستان در مسیر تاریخ)) جواب داد: بلی کتاب افغانستان در مسیر تاریخ خلاف پالیسی دولت بود. زندانی شده است. او علاوه کرد به هر عمل ضد منافع ملی پاسخ داده میشود.

بعد از این سؤال و جواب صدراعظم با شورا، بدون فیصله و تصمیم شورا، فرمان مصادره کتاب از جانب صدراعظم عملی شد. باین مفهوم که بعد از استیضاح صدراعظم، دکتر محمد انس وزیر اطلاعات کابینه اعتمادی مرحوم غبار را رسماً به وزارت اطلاعات خواست و تقاضا کرد تا در حدود چهل و دو جلد کتاب ((افغانستان در مسیر تاریخ)) را که توسط حشمت خلیل غبار پیش از سانسور مطابق قرارداد از مطبعه برده بود واپس اعاده کند. اما تقاضا و تهدیدات وزیر اطلاعات محمد انس بجایی نرسید و مرحوم غبار حاضر به استرداد کتب نشد و باقی سه هزار نسخه کتاب ((افغانستان در مسیر تاریخ)) در زندان خانواده حاکم ماند.

ولی چیزیکه باید میشد آن بود که، جلد دوم کتاب ((افغانستان در مسیر تاریخ)) نیز آماده چاپ بود و بایست به کمک وزیر اطلاعات وقت (عبدالرؤف خان بینوا و صدراعظم میوندوال) زیر ماشین چاپ میرفت که با تأسف در اثر عکس العمل جدی و شدید خانواده محمد زایی در مقابل نشر جلد اول که به مقایسه جلد دوم خیلی ها نرم و قابل هضم و پذیرش هم بود. روزنه نشر جلد دوم

مسبود شد و چنانکه دیدیم تا سال ۱۹۹۹ به تعویق افتاد:

ولی همینکه دودمان محمد زایی از اریکه قدرت افغانستان ساقط گردید (۷ ثور ۱۳۵۷) کتاب افغانستان در مسیر تاریخ از زندان رها شد و در یک دم زدن از بازار کتابفروشان به خانه های کتاب دوستان انتقال و بمثابة دایره المعارف تاریخی افغانان مرجع شناخت حقایق و فکتهای تاریخ پُر ماجرای افغانستان گردید.

هرچند بارها تبلیغات براه انداخته شد و گفته شد که گویا کتاب در اتحاد شوروی دوباره نویسی شده و جمله های ضد روسی آن کشیده شده است. ولی به گفته حشمت خلیل غبار که میگوید: ((هر باریکه کتاب در ایران، مسکو و سایر کشورها چاپ میشد و میشود، چاپ جدید را با نسخه اصلی چاپ نخست مقایسه کرده ام و تا هنوز میکنم، هیچگونه تحریف و دستبردی در کتاب صورت نگرفته است. همه چاپهای بعدی مطابق چاپ اول کتاب میباشد.)) (۳)

و اما جلد دوم کتاب ((افغانستان در مسیر تاریخ)) که محتوای آن از ختم دوره زمامداری جمعیت جوانان افغان برهیری شاه امان الله آغاز و به جمهوریت محمد داود، ختم میشود، درست بخشی است که راستی خانواده سلطنتی نمیتوانست در وقت قدرت خود تحمل آنرا داشته باشد. زیرا در جلد دوم کتاب ((افغانستان در مسیر تاریخ)) مرحوم غبار وقایع و حوادث و چشمدیدهای خود را بی آنکه پرده پوشی کند ثبت کرده حتی دوستان و رفقای همسنگر خود را که اگر باری از جبهه مردم دور شده باشند بی نیش و نوش نگذاشته است.

همینجاست که مرحوم غبار بار دیگر در مطبوعات برون مرزی افغانستان ظاهر گردید و چیز نویسان و چیز فهمان افغانستان به گرمی از پخش و نشر جلد دوم ((افغانستان در مسیر تاریخ)) استقبال کردند. تا هنوز هم روزی نیست و نشریه یی نیست که مطالبی سودمند و مفید درباره مرحوم غبار و کتاب

((افغانستان در مسیر تاریخ)) نشر نکند و خنجری به قلب خانواده های محکوم نزند.

نگارنده تا جاییکه سیر انعکاسات مطبوعات برون مرزی افغانستان را درباره کتاب ((افغانستان در مسیر تاریخ)) تعقیب کرده ام بیش از ۲۵ نشریه برون مرزی افغانستان درباره جلد دوم ((افغانستان در مسیر تاریخ)) تبصره کرده و مزایا و فکتهای تاریخی آنرا برشمرده اند. از آنجمله میتوان بر نوشته های همکاران دو ماهنامه وزین و پرتیراژ برون مرزی افغانستان ((امید)) و ((کاروان)) که از اولین روزهای اشاعه جلد دوم ((افغانستان در مسیر تاریخ)) با اتکا بر فکت های گونه گون آن بر شخصیت مرحوم غبار و الوهیت مقام و راهگشایی های تاریخی او در میان محققان و مؤرخان معاصر افغانستان و نقش منحصر بفرد او در نهضت های روشنفکری افغانان چیز ها مینوشتند و باز هم مینویسند، که بدون شک شخصیت بزرگی به مانند مرحوم غبار در تاریخ نویسی معاصر افغانستان نباید بدون مخالفین هم باشد.

نتیجه اینکه:

مرحوم غبار در شرایط مختنق اجتماعی امیر حبیب الله خان پرورش یافت، با ((جمعیت جوانان افغان)) در رأس شاه امان الله آبدیده شد و با نشریه ((ستاره افغان)) و جریده ((وطن)) و مقاله هایی مانند ((موریانه دولت)) و ((اقتصاد ما)) در قلب مردم افغانستان جای گرفت. عمل و عکس العمل های او در مقابل کادر های حاکم و خود کامة او را مرکز جنبشهای مردمی ساخت که در نهایت نشر کتاب ((افغانستان در مسیر تاریخ)) او را به قلۀ افتخاراتش برد.

روح این مرد گرامی شاد و جایش خلد برین باد!

و سلام.

نقشهایی از شقاوتهای شرقی

رهنورد زریاب

رهنورد زریاب

نقشهایی از شقاوتهای شرقی

روزگاری، سمویل بکت با طنزی سیاه، بسیار تلخ و بسیار گزنده، نوشت:

((هیچ چیز مضحک تر از بدبختی نیست!))

من - تا کنون - به فاصله های چند ماهه، سه بار جلد دوم کتاب ارجمند

((افغانستان در مسیر تاریخ)) را خوانده ام، و هر بار - تقریباً در سراسر کتاب -

این سخن سنگین و پرهیبت بکت در ذهنم طنین انداز بوده است و مضحک سیاه

بدبختی ملتی را احساس کرده ام، و به نظرم آمده است که نبشته های این کتاب، گفته

های مردی است که میخواست است این مضحکه را، بدبختی را، به چالش گیرد و با

این دیو شبرنگ درآویزد. و از همین رو، ناچار، بخش بزرگی از زنده گانی

هشتادساله او، در کشاکش پایدار و پردامنه، با این مضحکه شوم و گجسته سپری

شده است. و در فرجام هم، کار این جنگاور پیر به عصیان کشده است. یکی عصیان

البرکامو وار. از همان گونه عصیانی که کامو میخواست در پناه آن به

جنگ بیهوده گی زنده گی برود. و من، بدین باور هستم که جلد دوم ((افغانستان در مسیر تاریخ)) را، اوج و چکاد این عصیان به شمار میتوان آورد. از همین رو - به عقیده بنده - جلد دوم کتاب ((افغانستان در مسیر تاریخ))، به معنای متعارف امروزی کلمه، تاریخ نیست. و اما، دفتر خاطرات هم نیست. زندگینامه هم نیست. نسب شناسی و گزارش نگاری هم نیست. شناسنامه و چهره پردازی یک دوره به خصوص سرزمین ما هم نیست. آمیزه یی است از همه این ها، به اضافه آن عصیان کامو وار که به آن اشارت کردم. و شاید هم به جا باشد اگر بگویم که این کتاب - در فرجامین تحلیل - گواهینامه یی آمیخته با خشم و پرخاش است که در زیر این گواهینامه تند و غوغا برانگیز، مهر و طغرای مرد سنگین و پُر ابهتی چون میر غلام محمد غبار، کوبیده شده است. گواهینامه یی است که تیره روزیهای مردمان یک سرزمین کهن را - در یک دوره خاص - شهادت میدهد و نقش هایی از شقاوتهای شرقی را به نمایش میگذارد. این شاهد و این گواه برهنه گو و آزاد زبان، یعنی میر غلام محمد غبار، انگیزه های تمامی این بدبختیها و شقاوتهای شرقی را در دفتر کارنامه های دودمان شاهی افغانستان رقم میزند. دودمانی که غبار خود به آن نام ((خانواده حکمران)) را داده است. خانواده یی که - به گفته شماری از تاریخنگاران - برای رسیدن به اورنگ قدرت، با دولتمردان بریتانیا سر سازش و تسلیم را گرفت. و اما - با این همه - من پژواک این پرسش را در دهلیز های ذهن خودم، شنیده ام که آیا میشود همه افراد این خاندان را به یک چشم نگرست و آیا میشود همه افراد این خاندان را به یک سان با تازیانه رد و انکار کوبید. و باز هم، پژواک این پرسش دیگر را نیز شنیده ام که اگر غبار بزرگوار و تیزبین، همین امروز زنده میبود و کارنامه های حزب دیموکراتیک خلق و کارنامه های تفنگداران جهادی را به چشم سر میدید و نیز آنچه را که طالبان کرده اند و همین امروز میکنند، گواه میشد و باز هم میدید که

شرق و غرب سیاسی، چه جفاهای بزرگ و دردناکی در حق مردمان ما و سرزمین ما، روا داشته اند. خشم و عصیان مقدس او، چه رنگ و چه نواختی به خود میگرفت.

رویدادهای این کتاب، از سال ۱۳۰۸ هجری خورشیدی آغاز میشوند. و این همان سالی است که محمد نادرشاه بر تاج و تخت افغانستان دست می یابد. در این زمان، غبار سی و دو سال عمر دارد و مردی است فعال و کوشنده در عرصه سیاست و سیاستگری، چنان که، شب همان روزی که محمد نادر خان به پادشاهی میرسد، چند تن از اعضای سازمان ((جوانان افغان))، در خانه غبار گرد می آیند تا اوضاع را بررسی کنند و راه و روش آینده سازمان را روشن سازند (۱).

بر این بنیاد، میشود گفت بخش عظیمی از آنچه در این کتاب آمده است، تصویرهایی از آن آدم ها، رویدادها و لحظه هایی هستند که نویسنده خود آن ها را شناخته، دیده و تجربه کرده است، یا از شاهدان و راویان مستقیم دیگر شنیده است. شیوه و شگرد غبار در این کتاب، غالباً، به گونه یی است که از راوی یا راویان نام نمی برد. اما - در شماری از موارد - خواننده خود میتواند دریابد که روایت کننده کیست. به گونه مثال، روی برگ چهل و یکم این دفتر میخوانیم: غلام محمد خان - رسام میمنه گی - مقارن شکست نادرخان در جنگ ((شاه مزار)) از قوای سقوی، به دیدن محمد ولی خان وکیل رفت که درانزوا می زیست و از شکست نادرخان با او سخن گفت. محمد ولی خان جواب داد: ((نادرخان حتماً کابل را میگیرد. آن وقت، مردم خواهند دید که افغانستان، هندوستانی بازار شده است!))

از لحن و نواخت این نبشته میشود دریافت که راوی این ماجرا، بایستی غلام محمد میمنه گی بوده باشد. و اما، در موارد بسیار دیگر، غبار از روایت کننده نامی نمیبرد و خواننده هم نمیتواند دریافت که سخن از زبان چه کسی به نویسنده

کتاب رسیده است. چنان که بر برگ چهل و چارم کتاب می خوانیم:

عصر يك روز، محمد نادرشاه، با شمار بزرگی از درباریان، پیاده از دروازه ارگ بیرون میشود. و چون به نزدیک گور امیر عبدالرحمان خان میرسد، به روان آن امیر درود میفرستد و به همراهانش میگوید: ((در میان تمام سلاطین افغانستان، مردی که مردم افغانستان را خوب شناخت و خوب اداره کرد، همین پادشاه بود!)) و روشن است که هیچ کسی نخواهد دانست که کدام يك از همراهان شاه، راوی این رویداد نکته دار بوده است.

غبار در این کتابش، از شگردهای وصف (۲) و هیجان آفرینی (۳) ماهرانه و با دست باز کار میگیرد و در نتیجه، تصویرهای روشن و پرکشتی را در برابر دیده گان خواننده می آویزد. او آدم ها را وصف میکند، جای ها و مکان ها را وصف میکند، لحظه و حالت ها را وصف میکند و گاه گاهی هم، خامه پَران و مرزشکن او به سوی عرصه های هیجان آفرینی می تازد و در چنین لحظاتی، غبار در سیمای داستان پردازی شیرین سخن جلوه گر میشود و دل خواننده را به تپش در می آورد.

غبار حافظه توانا و نگاه دقیق و ریز بینی دارد. قدیمترین تصویری که او به دست ما میدهد، تصویری است غم انگیز که در پایان جلد نخست ((افغانستان در مسیر تاریخ)) دیده میشود. این تصویر، تصویری است از آغازین سال های پادشاهی امیر حبیب الله خان، در آن هنگام، غبار کودک کم سن و سالی بود. غبار، آن روزی را به یاد می آورد که پنجاه و چار تن از زندانیان سیاه چاه بالا حصار کابل، به فرمان امیر آزاد میشوند. غبار، آن روز با چشمان خودش دیده بود که آن سیه بختان روزگار را - که از مرده گان فرق نمی شدند - با پیکرهای برهنه و استخوانی و چشمانی که تاب دیدن روشنی خورشید را نداشتند، سوار الاغ ها

کرده بودند و به سوی دفتر کوتوالی کابل می بردند (۴).

همین چند جمله فشرده و کوتاه که حاصل خاطره های کودکی غبار هستند، برای ما و برای آینده گاه ما، داستان های تلخ و جانکاهی را شهادت می دهند و نقشی می پردازند از همان نقش های شقاوت های شرقی.

و اما، در رویداد های جلد دوم، غبار دیگر کودک نیست و - همان گونه که گفته آمد - در آغاز این ماجرا ها، او سی و دو سال عمر دارد. از همین رو، نقش ها و تصویرهایی که در این جلد به دست میدهد، روشن تر و گویا تر و ریزنگارتر هستند.

همان سان که پیشتر گفته شد، غبار در این کتابش، آدم ها را وصف می کند، جای ها و مکان ها را وصف می کند و لحظه ها و حالت ها را وصف می کند. و در روند این وصف گری ها غالباً، به انجام آن کاری توانایی می یابد که این کار را در فرهنگ ادبیات داستانی، فضاء آفرینی یاد می کنند (۵). آری، نقش هایی که غبار در این کتاب می پردازد، در بسیاری از موارد، از چنین ویژه گیی برخوردار هستند.

(۱) وصف آدم ها: یکی از نخستین تصویرهایی که غبار در این کتابش از

آدم ها به دست می دهد، تصویری است بسیار جذاب و دلنشین از والی علی احمد خان. در این تصویر، آن روزی را می بینیم که افراد مسلح حبیب الله کلکانی، والی علی احمد خان را می برند تا به دهن توپ ببندند. غبار می گوید: هنگامی که او را دست و پا برهنه، برای تشهیر در بازارهای کابل می گردانیدند، او با همان قیافت مردانه قدیم و بروت های تاب داده، با بی پروایی راه می رفت و به روی کابلیان لبخند می زد. دکانداران و رهگذران، هر چند گذشته های او را خوب نمی دیدند، ولی رشادت و بی پروایی امروز او را در برابر مرگ، با دیده تحسین بدرقه می کردند. سر انجام هم، آواز توپ شنیده شد و پاره های پیکر این مرد، در هوا پاشان گردید (۶).

چنان که دیده می شود، غبار از سیمای این مرد نقش چشمگیری پدید آورده است و نیز فضای دلکشی ایجاد کرده است. بدان گونه که ممکن است خواننده کرده های گذشته این مرد را بر او ببخشاید و این نقش آخرین او را در ذهن خودش پایدار نگه دارد.

در همین سلسله وصف آدمها، تصویری که غبار از قربان حسین پنجابی - معروف به شاه جی - و چگونه گی زنده گی او در افغانستان، نقش می کند. بسی گویا و نکته دار است. غبار می نویسد: این مرد که رئیس یگانه کارخانه حربی افغانستان و رئیس جبهه خانه های کشور و رئیس کارخانه بوت دوزی شده بود، به زودی به تاجر بزرگ و ثروتمندی مبدل گشت. او کارخانه اسلحه سازی افغانستان را تقریباً نابود کرد و شمار کارگران آن را از چهار هزار نفر به شش صد نفر کاهش داد. خانه این مرد، مرکز رفت و آمد های مردمان قبایل و باشنده گاه شهر کابل - از هر پیشه و حرفه یی - گردید. هر شب، بیشتر از پنجاه تن، بر دسترخوان گسترده او نان می خوردند، روی میزش صد دانه انبه هندی چیده می شد که قیمت هر دانه آن، پنج افغانی بود. خودش روزانه پنج قوطی سگرت دود می کرد. و سگرت ها را نیم سوخته دور می انداخت. او نماز می خواند و قمار می باخت و کار های سیاست و تجارت را سر به راه می کرد. در مجالس قمار، به یکی از اشراف زاده گان - که دلش را ربوده بود - به نام شریک بازی خودش، بیست هزار افغانی می داد و به نگاهی از او بسنده می کرد. افراد و خانواده های بزرگ پایتخت و ولایت ها، با شاه جی ارتباط داشتند. در آن روزگاری که یک وزیر افغانستان، هزار افغانی معاش می گرفت، تنها مصارف آشپزخانه شاه جی، ماهانه به شصت هزار افغانی می رسید. جنرال سید حسین خان - فرقه مشر کنری - به خاطر آن روزی که با تمسخر نام اصلی شاه جی را بر زبان آورده بود، به زندان دهمزنگ افتاد و هم اندر آن جا نابود گشت.

سرانجام هم کار به جایی رسید که روزنامه دولتی ((اصلاح)) در شماره ۲۴ قوس ۱۳۰۹ خود نوشت: ((به مناسبت حسن خدمت و فعالیت‌های اراکین [برگزاری] جشن نجات وطن ابراز نمودند، از حضور شاه جی صاحب، رئیس فابریکات حربی، به تمام آن‌ها یک نشان خدمات اعطاء گردید.)) و روشن است که اعطای نشان از صلاحیت‌های پادشاه افغانستان بود (۷).

این تصویر چنان گویا و زبان‌دار است و چنان تند پرداز یافته است که اگر غبار در مورد شاه جی هیچ چیز دیگر نمی‌نوشت - که البته نوشته است - باز هم تصویر بسنده می‌بود تا ما امروز بسیاری از نکته‌ها را دریابیم و از چون و چندی زنده گی شاه جی و کارنامه‌های او در کشور مان آگاه شویم.

۲- وصف جای‌ها و مکان‌ها: حافظه نیرومند و نگاه ژرف و ریزبین غبار، انگیزه آن شده است که بتواند تصویرهای روشن و تکان‌دهنده‌ی از جای‌ها و مکان‌ها نیز نقش کند و به یادگار گذارد. تصویرهایی که غبار از زندان‌ها به دست می‌دهد، به ویژه، نظر ربا و چشمگیر هستند و در خاطره‌ها ماندگار می‌شوند. شاید بتوان این تصویرهای زندان‌ها را و شرح احوال باشندگان این ستمکده‌ها را، در شمار آن پدیده‌هایی به حساب آورد که در فرهنگ ادبی ما، به نام ((حبسیات)) یاد می‌شوند، و روشن است که این تصویرهای غبار، برخلاف ((حبسیات)) منظوم - مثلاً مسعود سعد - ((حبسیات)) منشور هستند. هرچند، امروز و در زمان ما، مصطلح ((ادبیات سیاسی زندان)) را نیز به کار می‌برند و گفته می‌شود که آغازگر چنین ادبیاتی در زبان فارسی، داستان ((ورقپاره‌های زندان)) بزرگ علوی بوده است (۸).

غبار، زندان ((سرای موتی)) را چنین نقش می‌کند: دیدم که این جا وسط بازار سراجی و سرایی است به نام ((موتی)). این سرای، صحن مستطیل شکلی

داشت و در چار سوی آن، در دو طبقه، چهل اتاق کوچک و یک بیت الخلاء جا گرفته بودند. هر اتاق، تنها یک دروازه در آمد داشت و برنده سرتاسری به منزله دهلز اتاق ها به شمار می رفت. این سرای کهنه و قدیمی، با گذشت زمان، شکل لانه جانوران را به خود گرفته بود.

آن روز صحن سرای و برنده ها از پولیس های مسلح و قمچین دار پر بود. تا غروب آفتاب اشخاص محکوم را می آوردند و در اتاق های انداختند و پشت در هر اتاق سربازی می ایستاد. بعد، جوالی پر از زنجیر بر صحن سرای انداخته شد. آهنگری آمد و زندانیان را یکان یکان زولانه کرد.

اتاق ها برق نداشتند و تاریک بودند؛ زیرا این جا، در گذشته ها، یک مکتب ابتدایی بود و تازه آن را به زندان مبدل کرده بودند. تنها در میانه سرای ستونی قرار داشت و چراغی از آن آویخته بود. خوراک زندانیان، نان خشک اما آمیخته با ریگ بود. و ما ناگزیر بودیم این نان را با آب بخوریم، چون که حتی آوردن مرچ و نمک نیز ممنوع بود. در سراسر شب، در هر دو ساعت، پهره دار تبدیل می شد و پهره دار جدید مکلف بود که زندانی را بیدار کند و از او بپرسد: ((کی هستی ؟)) . بدین صورت، خواب آرام امکان نداشت (۹).

خطوط، پردازها و سایه روشن های این تصویر هایی که غبار نقش میکند، زندان و زندانبان، زندانی و شکنجه، زنجیر و زولانه، تازیانه و فریاد، ناله و ترس، ناامیدی و رنج و دلهره و گرسنه گی را به نمایش می گذارند.

غبار، در وصف زندان دیگری می نویسد: در این توقیف خانه صد ها نفر به سر می بردند که مقرری نان خشک هم نداشتند و خانه های شان در روستاها و مناطق دور دست بود. این زندانیان، از زیادت گرسنه گی، هر چاشت و شام، روی حویلی زندان گرد می آمدند و در انتظار تکاندن سفره های چند تا زندانی دارا می ایستادند.

همین که سفره ها تکانده می شدند. این زندانیان - همچون جانوران گرسنه - بدان سو هجوم می بردند و پارچه یا استخوان و ریزه های نان را از دست همدیگر می ربودند و این کار آنان، غالباً باز و خورد هایی همراه می بود. این گروه بدبخت، به اصطلاح نویسنده گان مزدور، از همان ((رعایا و برایای صادق شاهانه))، و به گفته نماینده گان سیاسی افغانستان، قسمتی از ((ملت غیور افغانستان)) بودند که با چنین سنگدلی و قساوتی کوفته می شدند (۱۰).

۳- وصف لحظه ها و حالت ها: غبار، حالت ها و لحظه های حیرت انگیز،

تکان دهنده و سیاهی را نیز به تصویر می کشد. سنگینی و تیره گی و شگفتی را بودن این نقش ها به گونه یی است که می شود خواننده را بدین گمان اندازد که تصور کند ورقی از داستان های گی دو موپاسان یا ادگار آلن پو را می خواند یا پرده یی از آفریده های رؤیایی مارک شاگال را در برابر دیده گان خود دارد. تصویر حالت آن دانشجوی زندانی در لحظه یی که تاب و توانش را از دست می دهد و پا به قلمرو جنون می گذارد، از همین گونه تصویر هاست: او را در زندان مجرد انداخته اند. در این حجره تاریک، چنان بر او سخت می گیرند که حواسش مختل می گردد. او با ناخن های رسیده و موهای ژولیده، به آدم های پیش از تاریخ همانند شده است. هیچ يك از زندانیان و سپاهیان حق ندارد با او سخن گوید. و سر انجام هم، روزی این پندار به او دست می دهد که محمد هاشم خان صدراعظم احضارش کرده است. از همین رو، فریاد می کشد و به نگهبان اتاقش می گوید: ((در را باز کنید که صدر اعظم مرا خواسته است!)) سرباز خنده استهزاء آمیزی می کند و پاسخی نمی دهد. زندانی جوان فریاد های هولناکی سر می دهد و بعد، دروازه را با لگد می شکند و به حویلی زندان می براید، در این حال، زنجیری به گردن و زولانه به پا دارد. زندانیان دیگر، از پشت میل های حجره های شان، این صحنه شگفت و هولناک را تماشا می کنند.

زندانی جوان، همچون جانور گرسنه بی زور می کشد و پیهم نام صدراعظم را بر زبان می آورد.

در این هنگام، نگهبانان می ریزند و او را می گیرند. مأمور زندان، پس از دریافت دستور از مقامات بالاتر، می آید و امر می کند که تا زندانی جوان را بر زمین اندازند و با قنداق تفنگ بزنندش. و زندانی در همین حال هم، نام صدراعظم را پیهم و بلند بلند تکرار می کند.

مأمور زندان دستور می دهد که با لگد بزنندش، یکی از سپاهیان ساده دل می گوید: ((مأمور صاحب، اگر با لگد بزنیم، می میرد!)) و مأمور زندان می گوید: ((امر بالا همین طور است!)) (۱۱)

غبار از این تصویرهای آدم ها، جای ها و مکان ها و حالت ها و لحظه ها بسیار دارد. لت و کوب خوردنهای زندانیان، در یوزه گری زندانیان در شهر فراه، اتاق شکنجه ارگ، مجلس اعلام حکم کیفر عبدالخالق، صحنه هولناک اعدام عبدالخالق، شرح سفر خانواده نویسنده به سوی تبعیدگاه، تصویر دهکده بالا بلوک، تصویر یگانه مکتب شهر فراه، تصویر چهره کابل هنگام بازگشت نویسنده به این شهر پس از سال های تبعید، اعدام محمد ولی خان دروازی، قتل سردار محمد عزیز خان در برلین، دستگیر کردن عموی سالخورده و ناشنوی سید کمال در کابل و تصویرهای دیگر این کتاب را، در همین شمار می توان آورد.

و اما، هیجان آفرینی را در این کتاب، هنگام رویارویی آدم ها می بینیم. اساساً، هیجان آفرینی بارو به رو ساختن آدم های - غالباً مخالف و ناسازگار با همدیگر، از شگرد های بسیار عام و شناخته شده در زمینه داستان نویسی به شمار می

رود و غبار هم، در چند مورد، از این شگرد کار گرفته است.

یکی از این صحنه های پر هیجان آخرین رویارویی و آخرین گفت و شنود محمد نادرشاه با غلام نبی خان چرخي است: در يك روز پاییزی، شاه غلام نبی خان را برای گردش دعوت می کند. غلام نبی خان با برادر و دو پسر عمویش به کاخ دلگشا می رود، در بیرون کاخ، سربازان گارد صف کشیده اند و شاه در داخل انتظار می کشد. وقتی که غلام نبی خان به آن جا می رسد، به او می گویند که شاه همین لحظه خواهد آمد. غلام نبی خان چرخي و همراهانش همان جا می ایستند، لختی بعد، شاه ظاهر می شود و از زینه ها پایین می آید. او کنار موترش می ایستد، چنان که موتر در بین او و غلام نبی خان حایل است. غلام نبی خان و همراهانش به شاه سلام و تعظیم می کنند. و اما شاه، بی آن که به سلام و تعظیم آنان پاسخی دهد، می گوید: ((خوب، غلام نبی خان، افغانستان در حق شما چه بدی کرده است که شما [در حق آن] خیانت می کنید؟))

غلام نبی خان جواب می دهد: ((افغانستان خاین را می شناسد!))

رنگ از رخ شاه می پرد و اعضایش به لرزه در می آیند. شاه پس از آن که بر تخت می نشیند، دیگر آن مرد خوش سیمای گذشته نیست، چهره اش عبّوس شده و بین دو ابرویش گره افتاده است. خشم و کینه در سیمایش خوانده میشود.

نادرشاه به گارد محافظ خودش دستور می دهد: ((بزیدش!))

سپاهیان مرد را بر زمین می اندازند. در این حال، برادر و عموزاده گان او، با عجز و ناتوانی، به این صحنه هولناک می نگرند. غلام نبی خان، دستمالی از جیبش می کشد و در دهنش فرو می برد تا در زیر ضربه های سربازان، ناله اش برنیاید.

شاه این صحنه را تماشا می کند و همچنان از خشم می لرزد. و بعد، ناگهان،

فریاد می کشد: ((بزیدش تا بمیرد!)) (۱۲)

هر خواننده یی با آسانی می تواند دریابد که این تصویر، تصویری است بسیار پرکشش، هیجان انگیز و داستانی. دستمال در دهن فروبردن غلام نبی خان، آدمی را به یاد آن عارف پر آوازه یی می اندازد که اناالحق می گفت و - به قول خواجه شیراز - ((اسرار هویدا می کرد)) و در نتیجه، سر خودش را بریاد داد. آورده اند که چون دست او را ببریدند، خون خودش را به رویش بمالید تا با بیرون شدن خون از بدن، چهره اش زرد به نظر نرسد.

رو به رو شدن محمد نادرشاه با حبیب الله کلکانی نیز جذّاب و هیجان آفرین است. در این صحنه، شاه را می بینیم که در خانه فتح محمد خان امین العسس اقامت دارد؛ زیرا ارگ شاهی برای زنده گی شاه مساعد نیست. به او خبر می دهند که حبیب الله را آورده اند. دستور می دهد که او را به درون اتاق بیاورند.

حبیب الله داخل می شود، پیراهن و تنبان به تن دارد و یک شال خشن عسکری را بر شانه انداخته است. او به شاه سلام می دهد. هیچ کس حرکتی نمی کند. هیچ کس سخنی نمی گوید. شاه سرش را بلند می کند و حبیب الله را می نگرد، بعد، به او اشاره می کند که در صف دست چپ او بنشیند.

حبیب الله می نشیند. خاموشی سنگینی بر مجلس حکمفرماست.

شاه، پس از لختی سکوت، باز هم چشمان سرد و مُصمّمش را، از پشت شیشه های عینک، به حبیب الله می دوزد و می پرسد: ((خوب حبیب الله خان، از این همه خونریزی و ویرانی که در افغانستان کردید، چه منظوری داشتید؟))

حبیب الله جواب می دهد: ((تا وقتی که من اختیار داشتم، هر چیزی را که خیر افغانستان دانستم، اجرا کردم، حالا که شما اختیار دار افغانستان شده اید، هر چه را که خیر افغانستان میدانید، همان طور اجرا کنید!))

شاه می گوید: ((خوب، حالا شما چند روزی استراحت کنید باز خواهیم

دید.))

گفتگو همین جا پایان می یابد. حبیب الله بر می خیزد و بیرون می رود (۱۳).

رو به رو شدن و گفتگوی محمد نادرشاه و حبیب الله کلکانی را، خلیلی نیز در ((عیاری از خراسان)) اش آورده است. در این رو به رو شدن، خلیلی از زبان حبیب الله می گوید: ((خدایا، تو گواه باش با همه خطراتی که از چند جهت افغانستان را تهدید می کرد، من باغبان زاده بی سواد آن را سلامت و بدون کم و کاست، به این محمد نادر خان تسلیم می کنم. البته اراده تو چنین رفته بود. امیدوارم روزی که سلطنت را از خانواده او می گیرند، آن ها نیز این امانت را، با حدود کاملش، سلامت به فرزندان وطن بسپارند.)) (۱۴)

به عقیده من، آنچه خلیلی نقش می کند، رنگی از تصنع دارد. اما، تصویری که غبار به دست می دهد، هر چند هیجان برانگیز است، ساده گی و رنگ و نوای واقعیت را دارد و بیشتر پذیرفتنی به نظر می رسد.

غبار چند تصویر مختصر دیگر نیز از همین گونه دارد: از جمله، گفتگوی خود نویسنده با محمد نادر شاه (ص ۱۲۷)، مکالمه سفیر بریتانیا با محمد عظیم منشی زاده (ص ۱۵۵)، رو به رو شدن عبدالخالق با دوستش محمد اسحاق و سخن های پرخاش آلود شاه جی با محمد هاشم خان (ص ۲۰۴). از همین گونه تصویرها هستند.

داستایفسکی، نویسنده بزرگ سده نهم روسیه، کتابی دارد به نام ((خاطرات خانه مرده گان)). این کتاب، داستان روزهای تلخ و دشواری است که داستایفسکی در يك زندان سایبریا سپری کرده بود. می گویند وقتی تزار روسیه

این کتاب را خواند، با اندوه و تلخی گفت: ((خدایا، پس روسیه ما چنین جایی بوده است!))

و من فکر می کنم که - سال ها بعد - وقتی آینده گان ما این کتاب غبار را بخوانند، شاید هر کدام شان، با تلخی و اندوه بسیار، بگویند: ((خدایا، پس افغانستان ما چنین جایی بوده است!))

رویکردها:

(۱) ((افغانستان در مسیر تاریخ))، جلد اول، ص ۳۸-۳۹.

Description (۲)

Dramatization (۳)

(۴) ((افغانستان در مسیر تاریخ))، جلد اول، ص ۷۰۱.

(۵) دیده شود: رهنورد زریاب، ((گنگ خوابیده))، انجمن نویسندگان افغانستان،

۱۳۶۷، کابل، ص ۹۸-۹۹.

(۶) ((افغانستان در مسیر تاریخ))، جلد دوم، ص ۱۱.

(۷) جلد دوم، ص ۵۱-۵۲.

(۸) حمید احمدی، فصلنامه ((بررسی کتاب))، شماره ۲۵، ۱۳۷۶، لاس آنجلس.

(۹) جلد دوم، ص ۱۳۹-۱۴۰.

(۱۰) جلد دوم، ص ۱۵۱.

(۱۱) جلد دوم، ص ۱۲۲.

(۱۲) جلد دوم، ص ۱۱۶-۱۱۷.

(۱۳) جلد دوم، ص ۱۹.

(۱۴) خلیل الله خلیلی، ((عیاری از خراسان))، چاپ کانادا، ۱۳۷۶، ص ۹۲.

نگاهی چند به موقف سیاسی غبار

محمد نصیر مہرین

محمد نصیر مهرین

نگاهی چند به موقف سیاسی غبار

سلام به حضار گرامی،

و تشکر از دعوت کمیته برگزار کننده نخستین کنفرانس بین المللی غبار.

آنچه را می‌شنوید در چارچوب وقت (نیم ساعت) در نظر گرفته ام. مواردی به گونه قلم انداز و فشرده طرح گردیده است. از مجموع مقالاتی که تا حال در زمینه غبار شناسی نگاشته ام، نگاهی به موقف غبار در قبال تصمیم خاندان سلطنتی مبنی بر طرح و تهیه قانون اساسی اوایل دهه چهل خورشیدی و موقف او در قبال شکل گیری دو جریان بزرگ و تأثیر گذار (ح. د. خ. ا. یا پرچم و خلق و شعله جاوید - جریان دموکراتیک نوین) را انتخاب نمودم. تذکر حاشیه وار و پیشنهادی هم در پایان دارم.

به نظر من، مهمترین اقدام حاکمیت خانواده سلطنتی و شخص محمد ظاهر شاه در اوایل دهه چهل خورشیدی رویکرد به طرح و تدوین قانون اساسی معروف به دهساله بود. تأثیری که آن قانون در جامعه، در میان اهل سیاست و در میان دربار به جا گذاشت، بحث مستقلی را ایجاب مینماید. در اینجا نگاهی به موقف غبار می اندازیم. به موقف مردی که از طیف دربار برای تسوید مواد قانون اساسی دعوت شد، اما او همکاری را با آن کمیسیون نپذیرفت.

غبار در زمینه عدم تشریک مساعی اش با آن کمیسیون مینویسد:
 ((هنگامی که خانواده حکمران برای بار دوم ((دموکراسی)) را از
 ((بالا)) اعلام کرد... در این دوره بدنام کننده ((دموکراسی دولتی))، هنگامی که
 مرا جزء اعضای کمیسیون تسوید قانون اساسی جدید ((تعیین)) و اعلام کرد، از آن
 استعفا کردم، چنانیکه شمولیت در احزاب مصنوعی و ماموریت های رسمی را رد
 میکردم...))

۱- دو عامل را میتوان در این تصمیم غبار نشانی نمود:
 نخست، برداشت و شناختی که وی از کارنامه ها، سیاست ها و شگرد های
 خانواده سلطنتی از دوران محمد نادر شاه به بعد داشت.
 دوم، باورهایی که در زمینه روشنگری و ضرورت دموکراسی با رهبری
 مستقل، خارج از لزوم دیدهای خاندان حکمران نزد او بود.
 ببینیم، شناختی که غبار را واداشت به همکاری با طرح خاندان سلطنتی
 نپرداخته و تردیدهای قاطع خویش را از نظر دور نسازد از کجا حاصل شده بود:
 غبار نظام امانی را دیده بود. شاهد اثراتی بود که در فرصت کوتاه
 دهساله، دگرگونیهای بزرگی نصیب جامعه کرخت و بی تحرک پیشینه
 (دوران امیر حبیب الله خان) شده بود. از آن جمله شاهد بود که گروهی از
 قلم بدستان، متفکرین و روشنفکران وارد میدان شده بودند. کارکردها و فرآورده
 های آنها را به نظاره نشسته بود.

از میان رفتن نظام امانی و پدید آیی هرج و مرج و حکومت نه ماهه
 حبیب الله کلکانی و بلاخره شگردهای حکومت گیری و حکمرانی محمد نادر خان
 برای او آموزنده بود. غبار شاهد بود که محمد نادر خان با چه حیل و نیرنگ و
 کارگیری از تفرقه های قومی و سمتی تاج و تخت خونبار را کمایی کرد و پس از آن

گروهی از سرسپردگان راه وطندوستی و روشنگری جامعه تشنه بدانها و جامعه مواجه با قحط الرجال را از دم تیغ قساوت کشید. غبار گواه بود که بسیاری از اعضای خانواده چرخ، محمد ولیخان، کفیل سلطنت امانی و ده ها انسان تحول پسند چون خواجه هدایت الله خان، مهدی خان چنداولی، عبدالرحمن خان لودین و غیره نقشمندانه در قدوم لزوم دیده‌های استبداد مطلقه نادرخان قربانی شده بودند.

آن همه ظلم و ستم در حق بیگانگان اگر بدون جواب هم نماند، اما حاکمیت سلطنتی توفیقی داشت تا دستگاه خویش را در پهلوی تصفیه‌های خونین از طریق دادن پاره‌یی امتیازات به عناصر ضعیف النفس و آماده سازی دست پروردگان برای چرخانیدن دستگاه خونین استحکام ببخشد. در تداوم دست یابی به همان پیروزی بود که ابتکار دیگری را به نمایش گذاشت. دربار سلطنتی دموکراسی شاه محمودخانی را آزمون. اما به زودی دریافت که با ایجاد کوچکترین روزنه‌یی، انبوهی از مردم به سوی منتقدین مراجعه مینمایند. دربار دریافت که شکل گیری ناراضی‌ها، نیروی تهدید کننده حاکمیت مستبده را که در جامعه با سینه دردمند خفته بود، بیدار و فعالتر میسازد. در طی آن دوره که فعالیت‌های مردمی به دوره هفت و هشت شورا شهرت دارد، قلم بدستان آزاده دریچه‌های آزادی را گشودند. اما دربار آنرا بست و بار دیگر شیوه مسمی با هاشم خانی به عنوان بُعد یگانه راه و روش در دستور کار قرار گرفت. سرکوب احزاب نیکنام و زندانی ساختن رهبران و فعالین مدافع آزادی و دموکراسی، به قدر کافی در معرفی انگیزه‌های دربار کمک نمود. در طی سالهایی که غبار با سایر مبارزان آزاده در زندان، بلاخره تحت نظر در خانه‌هایشان بودند، در آن منزلگه شناخت ایشان از شگردهای حکومتداری دربار بیشتر میگردید. غبار در ادامه آنچه دیده بود، میدید که چگونه در کمال سوگمندی، برخی از گلهای سرسبد افتخارات وقت مانند عبدالهادی خان داوی در برابر دربار زانو زده و راه همکاری با

او خموش از دیده های غم آلود را انجام دادند. او دید که اهل قلم مبارز و مخالف استبداد، انسانهای هوادار روشنگری و آزادی اگر لب فرو ببندند و جانب استبداد را التزام نمایند به زودی به پرزه های ماشین نظام خودکامه مبدل میشوند و از زندگی افتخار آمیز پیشینه فاصله میگیرند. آنگونه موقف که بدور از ترحم انگیزی هم نیست، در جوامع با حاکمیت استبدادی با توسل مستبدین و خودکامگان به تخویف، تهدید، شکنجه، زندان، اعدام و لطایف الحیل گوناگون برای تسلیم روحیه مخالف نمودار میشود، و چنین موقف از طرف عناصر کمی در چند دهه واپسین دیده نشده است، بلکه ما شاهد بسیاری بوده ایم.

غبار با مشاهده آن اوضاع و مواضع حاکمیت و تسلیمی ها، به مواضع مستقل، مخالف و نادار ماند. غبار که دیده بود، محمد نادرخان تسلیم شدگان به همکاری با رژیم را جای و مقام میداد و مخالفین و اندیشمندان استبداد ناپذیر را از دم تیغ میکشید یا زندانی و تبعید مینمود، بعد از رهایی از حبس در سال ۱۳۳۵ ش. بار دیگر در معرض آزمون دربار سلطنتی و مردم قرار گرفت.

او درین مورد مینویسد:

((محمد داود خان در سال ۱۳۳۵ عده یی از محبوسین رها شده حزب وطن را خواست... که با حکومتش همکاری کنند، آنهایی که این دعوت محیلانه صدر اعظم را پذیرفتند، آهسته آهسته در سیاست و حکومت مختلفه خانواده حکمران جذب شده و فرو رفتند و به مرور زمان به عهده های حساس دولتی در داخل و خارج افغانستان مقرر و تعیین شدند.

ولی آنهایی که این دعوت صدر اعظم را رد کردند و در راه مردم وفادار ماندند دهها سال در زیر فشار استبدادی خانواده حکمران قرار گرفته و هم سعی شد که تجرید گردند.

محمد داود خان صدراعظم، اینجانب (میر غلام محمد غبار) را نیز بعد از رهایی از حبس سیاسی در سال ۱۳۳۵ در صدارت خواسته و هنگام ملاقات دعوت به همکاری با حکومتش کرد، من این دعوت وی را رد کرده گفتم: ((یک ملت برای پیشرفت و حفظ استقلال و حاکمیت ملی خود به دموکراسی و رهبری ملی مستقل ضرورت دارد که منحصر و متکی به نیت و ارادهٔ یک یا دو نفر نباشد. برای این منظور و سهولت در رشد سیاسی مردم ضرورت به جراید و احزاب آزاد ملی میباشد. من صاحب امتیاز جریدهٔ ملی وطن هستم که حکومت سابق آنرا از نشر باز داشت و همچنین مؤسس و منشی حزب ملی وطن میباشم که حکومت سابق آنرا ممنوع ساخت. حالا شما میگویید که افغانستان در راه ترقی روان میشود. پس حکومت آزادی مطبوعات و احزاب را اعلام کند و بگذارد که جریدهٔ وطن، و حزب وطن را آزادانه فعال سازم.)) محمد داود مثل کاکایش نادرشاه با عصبانیت خاص خود گفت: حکومت به نشر جریده به حزب غیر حکومتی اجازه نمیدهد. جریدهٔ وطن و حزب وطن از طرف این حکومت منحل است و شما که همکاری با حکومت را رد میکنید در منزل خود باشید و حکومت مراقب خواهد بود ((۲)) او هم نتیجهٔ همکاری را دید، در منزل خود تحت مراقبت بود و هرگز در خواست گرفتن جاه و مقام نکرد.

در آغاز دههٔ چهل خورشیدی، سران دربار سلطنتی افغانستان یکبار دیگر مشغول دید و بازدیدهایی بوده اند که با شگرد تا حدودی متفاوت حاکمیت خویش را در افغانستان تداوم ببخشند. از آنچه از آن صحبت ها در خارج دربار گفته شده است، بر می آید که طرح ها سلیقه های قسماً متفاوت را حامل بوده اند. آن طرح ها به طرح مشترک نه انجامیده بلکه با تزئید اختلافات روحی، شخصی و قدرت طلبانه میان محمد داود خان و عبدالولی خان، منجر به خانه نشینی محمد داود گردید. درین میان،

محمد ظاهر شاه، آزمون دوران شاه محمود خان را با تعدیل اندک بار دیگر روی دست گرفت. بدون اینکه در ماهیت قدرت انحصاری و صلاحیتهای سلطنتی خدشه‌ای وارد گردد. در ضمن عبدالولی پسر کاکا و داماد شاه به عنوان فرد همه کاره و قدرتمند و بهره‌ور از صلاحیتهای دربار وارد عمل گردید. طی سالهای که صدراعظم غیر خاندانی به جای محمد داودخان نشست و طرح و تدوین قانون اساسی جدید به عنوان آزمونی از جانب شاه در دستور کار قرار گرفت، فعل و انفعالات و واکنشهای مختلفه سیاسی به ظهور رسیده است.

در طی آن آزمون، غبار بار دیگر طرف توجه قرار گرفت. و چنانکه پیشتر دیدیم او هم نپذیرفت. در مقابل دست به آزمون از مواضع نهادینه شده خودش زد. درین ارتباط شنیده‌ام که غبار باری در برابر شکایت یکی از طرفداران دولت گفته است: ((شما که از عدم همکاری من شکایت دارید، میخواهم بدانم که آیا قانون به مخالفین و منتقدین در جامعه اجازه فعالیت و انتقاد میدهد؟ اگر چنین است، یکی از آنها من خواهم بود.))

غبار در حالیکه مستحیل ابتکارات خاندان سلطنتی نشد، به دید و بازدید های سیاسی و اقدام در کار مبارزاتی از جمله شرکت در انتخابات شورای ملی - دوره دوازدهم مشغول شد. در طی آن فعالیتها نیز به تجارب و شناخت او افزوده شد. او که جانب دولت و تنی چند از فعالین سیاسی مانند ببرک کارمل را در پرتو شناخت دیرینه اش نگرفته بود، در خلال سخنرانی مبارزاتی در سینمای زینب از طرف طرفداران هر دو جناح در معرض اخلال گری، دسیسه چینی و کوششهایی برای ترور شخصیت قرار گرفت. اما او که به ارزیابی های خویش مطمئنتر شده بود، تسلیم هیچ توطئه و فشاری نگردید. پرهیزگاری که سالیان متمادی رنجهای گوناگون استبداد خاندان سلطنتی را لمس نموده بود و از شگردهای آن آگاهی داشت، از آن آزمون نیز

سربلند بیرون آمد و به مواضع، خواسته های آزادیخواهانه، مستقل و وارسته وفادار ماند.

میگوئیم، آن دموکراسی از بالا، آزمونی برای دربار سلطنتی بود تا جامعه منجمه مخالفین را بار دیگر بیازماید و در پرتو آن تداوم حاکمیت و منافع خویش را باز بسنجد. درین ارتباط گفتنی است که اگر کوتادی ۲۶ سرطان ۱۳۵۲ خورشیدی پیش نیامده بود، برداشت مرحوم میر محمد صدیق فرهنگ بعید از پذیرش نیست که مینویسد:

((به موجب روایات شایع که سندی برای اثبات آن، به نظر اینجانب نرسیده اما قراین تأیید میکند، در هنگام سقوط کابینه اعتمادی، شاه به این نتیجه رسیده بود که بگونه فعالیت و مؤثرتر در کار وارد شده به بی نظمی ناشی از کشمکش بین شوری و حکومت و فعالیت احزاب غیر رسمی و اعتصابات پیهم و بی موضوع در پوهنتون پایان بخشد و برای اجرای این کار صدر اعظم مناسبی را جست و جو داشت. یکتعداد اشخاص را برای این کار در نظر گرفت که یکی از ایشان محمد موسی شفیق بود. جهت انتخاب در بین اشخاص مورد نظر وی به هر یک وظیفه داد تا نقشه یی را برای تأمین هدف به او ارائه کند. یکی اعلان حالت اضطرار را بر مبنای احکام مربوط در قانون اساسی پیشنهاد کرد. دیگری اظهار نمود که چون در مسأله نظارت در انتخابات اختلافی بین دو قوه اجرائیه و قضائیه موجود است، هیأتی از جانب شاه جهت رسیدگی به آن تعیین شده و تا بدست آمدن نتیجه کار هیأت انتخابات دوره چهارم به تعویق افتد. درین مدت حکومت تدابیر لازم را به مقصد از بین بردن بی نظمی اتخاذ و یک تعداد از قوانین را توسط فرمان تقنینی تعدیل کند. مخالفتهایی را که امکان پیدایش آن موجود است به قوه پولیس و اردو سرکوب نموده و در پایان یک مدت معین انتخابات را بر مبنای قانون جدید عملی نماید. صباح

الدین کشکی مؤلف کتاب دههٔ قانون اساسی که وزیر اطلاعات و همکار نزدیک شفیق بود، هر چند مطلب را به شرح بالا بیان نمیکند اما این نکته را تصدیق مینماید که مقصد از به تعویق انداختن انتخابات برای مدت یکسال آن بود که درین مدت در زمره شاید اجراءات قانون انتخابات هم تعدیل شود. به قرار افواه یاد شده، شاه نظریهٔ دوم را پسندیده و صدارت آینده را به شفیق تبریک گفت...)) (۳)

با آنکه فرهنگ در آغاز از ((روایات شایع)) و نبود ((سندی برای اثبات آن)) سخن میگوید، اما اطلاعات شخصی و منابع مطمئن و نزدیک به دربار که در اختیار وی قرار داشت به واقعیت آن ((شایعه)) صحه میگذارد. در واقع شاه در پی آن بوده تا وضع را به گونهٔ یی پیش از ((قانون اساسی جدید)) مهار نماید. و این راه همان روش دیده شده یی بود که در زمان شاه محمود خان آزمودند و با به میدان آوردن داود خان به فعالیتهای مخالفین پایان بخشیده شد. از آنچه فرهنگ نوشته و پاره یی قراین بر می آید که شاه رسم و راه داود خانی را بدون حضور او برقرار مینمود، ولی داود با حضور خود به آزمونهای شاه پایان داد.

نگرش غبار با پشتوانه های تاریخی و آشنایی با شگردهای دربار ژرفتر از آن بود که به همیاری هایی با دربار بپردازد. نتایج رویداد های جامعهٔ ما بر موقف غبار صحه میگذارد. سوگندانه نشستن برف پیری بر سر روی غبار بر علاوه درد شدید و مزمن معده، توانمندی شخصیت چند بعدی پیشین را از او ربود. مردی که نامه نگار، فعال سیاسی، رهبر و متفکر حزب وطن، دارندهٔ روابط اجتماعی و فرهنگی، مؤرخ و سخنران بود، به پایان بردن کار نگارش کتاب گرانسنگ افغانستان در مسیر تاریخ و برخی دیدارهای سیاسی انتباه دهنده و نصیحت آمیز محصور شده بود. غبار با آن بعد از زندگی نیز ((دموکراسی بالایی)) را آزمود. همه میدانند که

جلد اول کتاب در افغانستان در مسیر تاریخ به عنوان عصاره کوششهای قلمی او در زمینه تاریخنگاری در همان دوران دموکراسی توقیف گردید. اجازه بدهید بگویم که بار دیگر غبار را زندانی نموده بودند! آیا آن عمل جفاکارانه دولت مدعی دموکراسی و آزمون تردیدآمیز غبار از صداقت آنها بر موقف برحق او، بر موقف دوری گزینی از مشارکت با خاندان سلطنتی صحه نمیگذارد؟

حضار گرامی،

میدانیم که همزمان با تشبثات سران ارگ سلطنتی در اوایل دهه چهل خورشیدی به منظور طرح و تدوین قانون اساسی جدید، برخی از فعالین مسایلی پیشین که از تیغ اعدام و زجر زندان زنده مانده بودند، همچنان جوانان تازه نفس و نوآموز سیاسی و آرزومند فعالیتهای سیاسی و اجتماعی، دید و بازدیدها و ملاقات هایی داشته اند. اما متأسفانه از موضوعات مطروحه و جزئیات مسایل مطرح بحث آن دوران که عاری از غرض و مرض و انگیزه های پیش ساخته باشد، کمتر اطلاعی در دست است. با وجود گذشت چهار دهه از آن دوران و انبوهی از نتایج عملی و خونبار و با وجود قلمبست بودن، تعدادی از آگاهان موضوعات طرف توافق و اختلاف و تصمیم گیری ها آنچه بایسته است، بدستمان نمیرسد. اگر از آنچه آشکارا و واضح بوده است و باز هم گفته شود، بگذریم، پاره یی از نگاشته ها که حامل نیت ظاهری تاریخنگاری و غایت پنهان سازی ریشه های رویدادهای تکاندهنده و ویرانگر جامعه ما را دارند، در محورهای لزوم دیدهای جعل آمیز و فرکسیون ح. د. خ. ا. نگارش یافته اند. این نوشته ها را با دید انتقادی و با بهره مندی از واقعیتهای تاریخی به درستی میتوان تشخیص نمود. بسا از نگاشته های این دست صورت واکنشی در برابر نگاشته هایی را دارند که پیش از آنها رفقای پیشین شان نگاشته اند. واکنشها

هنگامی شکل جدی را گرفته که فردی از آنها در معرض افشأگری، شناسایی انجام خیانت و یا هم تهمتی بوده است. وجه مشترک همه این نگاشته های یاد شده را در تحریف و پنهان سازی سیری میتوان دید که مظالم بزرگی را بر مردم و میهن ما تحمیل نمود. درین نوشته ها، هرکدام بنابر لزوم دید تاریخسازی، برائت جویی، توجیه گری و رساندن پشت مخالف در عرصه لفاظی در زمین، کوشیده اند با حفظ آنچه را نباید بگویند، مکثی جعل آمیز به نخستین دید و بازدید های با اهمیت اوایل دههٔ چهل خورشیدی نمایند. از همین روست که از میر غلام محمد غبار و دیدارهای او یاد مینمایند، بدون اینکه از هوشدار های آن مرد ژرفنگر و آگاه سخنی در میان بیاورند. اشاره به دیدارهایی که غبار با دیگران داشت، بدون یادآوری مواضع او، این ذهنیت را نیز القا مینماید که مسؤولان تبهکاری های ح. د. خ. ا. میکوشند او را شریک جفا کاری های خود بسازند و فرصت طلبان هنگام جو و غبار ستیز را یار و یاور باشند. با آنکه مدارک و قرائن لازم و کافی، در اختیار است که از عدم هم نظری غبار با آنها حاکی میباشد، (۴) معهذا به منظور ارائه تصویری از مخالفت و موضع او، نکاتی از يك یادداشت را می آورم:

((...روزی میر غلام محمد غبار در حالیکه در منزلش با آقای علی محمد زهما در حال صحبت بود، دروازهٔ منزل شان به صدا درآمد و متعاقب آن آقایان محمد طاهر بدخشی، ببرک کارمل، نور محمد تره کی و... وارد شدند. صحبت های تشنج آمیز آغاز شد. نخست محمد طاهر بدخشی سخنان توأم با احساسات داشت، غبار را دعوت مینمود تا به پذیرش طرح هایی که بعد ها بنیاد فکری ح. د. خ. را تشکیل داد، تن در دهد. بعد از او ببرک کارمل به سخن آمد و گفت ((مبارزهٔ جدید انقلابی است، اگر در این مرام و مبارزه سهیم نگیرید، مردم شما را خاین مینامند.)) تره کی سخنان ببرک را تکرار کرد. غبار تحمل نیاورد و موقع نداد تا کارمل بار دیگر به

سخنرانی بپردازد، غبار گفت آنچه را شما به عنوان مرام مبارزاتی علم میکنید، با جامعه ما بیگانه و از خط کشور بیگانه است. در ضمن از آنجاییکه ببرک را انسان معتمدی نمیدانست، گفت من با استبداد داخلی و خارجی سازشی ندارم و با این وضع و موقف شما نیز هم‌نوا نیستم. حرفهای پیشین خویش را در دفاع از تداوم مبارزات حزب وطن و مرام‌های آن تذکر داد و به ایشان حالی نمود که دست از سر او بردارند... آنها با برافروختگی از منزل غبار خارج شدند. (((۵)

بر علاوه برای تشخیص مواضع غبار در قبال شکل‌گیری جریان‌ات فکری - سیاسی مانند ح. د. خ. ا. سطور پایانی نیز حق مطلب را ادا تواند نمود، غبار مینویسد: ((بعد از سقوط صدارت محمد داود خان در سال ۱۹۷۳ ع. یک ((دموکراسی)) از ((طرف بالا)) اعلان شد... در ضمن آن بعضی حزبهای ساختگی وابسته دولت با شعار سوسیالیزم بمیدان آمد و با پشتیبانی دولت در خنثی کردن فعالیتهای منورین صادق داخل عمل شد.)) (۶)

عدم همکاری غبار در هیچ زمینه‌یی با آنهایی که به نام حزبهای ساختگی نامیده است. در حالیکه اظهر من الشمس است، از پشتوانه‌های اطلاعاتی در زمینه تاریخ، جامعه‌شناسی، در حمایت مردم و تاریخ کشورهای جهان و منجمله کشورهای همسایه و اهداف آن بهره‌مند بوده است. بنیادهای فکری و برداشتهای او در خزان سال ۱۳۵۴ خورشیدی هنگامی به صورت دقیقتر تشخیص گردید که طی نشستی در پاسخ به چند سؤال به تاریخ، زبان‌شناسی و مسایل سیاسی اشاره نمود.

این جمله از اوست: ((آنانیکه طمطراق نمودند و هنوز هم دست بردار جانب‌داری از دیگران نیستند، نمیدانند یا نمیخواهند بدانند که اوضاع آن کشورها (منظورش شوروی و چین بود)، آنگونه که تصویر نموده اند، نیست))، گویی او سخنانی را به زبان می‌آورد که اندره ژید، نویسنده معروف فرانسوی در کتاب

((بازگشت از شوروی)) نگاشت و در مقابل بار اهانت های تعظیم گران مسکو را بر شانه نهاد.

مثالهای دیگری نیز درین زمینه است:

پس از مطالعه خاطرات قلمی مرحوم دکتر محمد رحیم محمودی که از طرف خودشان در اختیارم گذاشته شده بود، در ضمن صحبت های پیرامون آن خاطرات بسیار جالب و گویا، سخن به گزارش دیداری رسید که مرحوم محمودی به نمایندگی از ((شعله جاوید)) با غبار داشت. به گفته آن مرحومی، غبار پس از بوسیدن روی او از شادروان دکتر عبدالرحمن محمودی و خاطراتی که از او یادداشت نموده، به رحیم خان گفته بود، کاش در ادامه فعالیت های حزب خلق داکتر (عبدالرحمن محمودی) زحمت میکشیدید. فحوای کلام رحیم خان محمودی آشکارا بود که نظرات غبار برای او خوشایند نبوده است.

غبار با آن دامنه یی از مطالعات در زمینه جامعه شناسی و تاریخ افغانستان و تاریخ کشورهای مجاور افغانستان بود که نه به جهش های ذهنی و دور از واقعیت منهدم گردید و نه لزوم تداوم اهداف مبارزاتی مترقی و دیموکراتیک احزاب وطن و خلق را از نظر دور میداشت. از دیدارهایی که با عناصر علاقمند سخنانش داشته است، بر می آید که به درستی این آگاهی را داشته که نباید چشم بسته نظرات ارایه شده جنبشها و فعالیت های سیاسی سایر کشورها را قبول نمود. اهمیت موضوع وقتی براننده تر میگردد که به شکل گیری بزرگترین جریانان سیاسی دهه چهل خورشیدی مانند ح. د. خ. ا. و جریان شعله جاوید عطف توجه نماییم. در آن هنگام گرایش برخی از فعالین فرهنگی - سیاسی به داده هایی از جانب ماسکو و پکن موجب محورهایی گردید که هزاران تن علاقمند مبارزه برای مردم و ترقی اجتماعی را بدور خود چرخاند. موجهای فکری سرازیر شده از ماسکو و پکن، چه در شکل دیپلماتیک و

با ظواهر مسالمت جویانه و پذیرش شاه و پارلمان او و چه در شکل قهر طلبی و با سخن از مبارزه مسلحانه و مخالفت با پارلمان شاه ذهن تشنه و خشکیده هزاران تن را تسخیر کرد. آن روند که روند بیگانه شدگی را به فرجام میرسانید، از جانب ح. د. خ. ا. با فاجعه‌ی خونبار به اتمام رسید. سخن بیشتر پیرامون آن را بایست به تاریخ دهه‌ی چهل و پنجاه خورشیدی واگذاریم.

عدم توافق و در عوض مخالفت غبار با اندیشه‌هایی که چشم بسته پذیرفته شده بودند، برحق از مواضع عمومی و درست او برخاسته بود.

۳- پس از آنچه تا حالا گفته آمدیم، ضرورت طرح سریع عبرت‌گیری از مواضع و کارکردهای غبار در زمینه‌ی تاریخنگاری در میان می‌آید.

چندین دهه می‌شود که ما شاهد جامعه‌ی هستیم زخمین. جامعه‌ی داریم با تجاوزدیدگی‌هایش و با مردم غم‌زده و ناشاد. مردم این جامعه و پیش از همه اهل مطالعه، رهجویی و روشنگری و پژوهشی محتاج هستند، ریشه‌های پیدایش مصیبت‌ها را دریابند. ضرورت دسترسی به خواستگاه‌های فکری، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی... گوش آویز همه کسانی است که در زمینه‌ی مسایل جامعه‌ی زخمین ما سخنی برای گفتن دارند. درین راستا گفتن واقعیت‌ها، طرح برهنه و بدون ملاحظه‌ی مسایل و رویدادها، ضامن دسترسی موفقیت‌آمیز به غایت ریشه‌یابی است. درین زمینه بهترین نمونه‌ی بی‌راکه تا اکنون در اختیار دارم و به عنوان سرمشق تاریخنگاری واضح و صریح کمک مان مینماید، جلد دوم کتاب افغانستان در مسیر تاریخ است. با استفاده از این کتاب برای بازجست‌های تاریخی کامل جامعه‌ی ما در چند دهه‌ی پسین، محکی را می‌یابیم با سنجش‌های دقیق‌تر. تردیدی نتوان داشت که این نگاشته (جلد دوم افغانستان در مسیر تاریخ) بدلیل نداشتن طعم متعارف و بهره‌مند بودن از ویژگی طرح واضح و صریح مسایل شکوه‌هایی را از تلخ‌پنداری نیز در قبال داشته

است. به ویژه که آماج قلم غبار استبداد است. مدافعین استبداد و بهره مند شدگان خون آن حق دارند شکوه سر دهند، اما برای نسلی که مصمم باشند بدور از تعارفات معمولی و با انهماک با وارسنگی پژوهشی به کار کرد غبار بنگرند، بنیاد های تاریخننگاری او تا بررسی ریشه های تبهکاری ها و ستم های سالیان پسین نیز تعمیم می یابد. با آنکه در جلد دوم افغانستان در مسیر تاریخ، روند شکل گیری و شگردهای حکومتداری خانواده برادران حکمران در پهلوی زندگی آزار دیدگان جامعه وقت تصویر میگردد، با آنکه در آن اثر، ما با نامهایی چون محمد نادر خان، سردار محمد هاشم خان، سردار شاه محمود خان، سردار محمد داود خان و طره باز خان و غیره به عنوان نماد های خشونت، بیرحمی، مردم آزاری و ستمگری بر میخوریم و با اهل دیوان و قلم جانبدار آن ها آشنا میشویم، با آنکه در آنجا سخن از زندان دهمزنگ و قتلگاه آن و زندان سرای موتی و ارگ در میان است و با آنکه... ولی تصویر استبداد و نظام آن چهره های مستبدینی را ظاهر میسازد که طی چند دهه نزدیک به دوران ما شیرۀ جان مردم را کشیدند. خوانندۀ عبرت گیر و متنفر شده از استبداد نگاهش را به قلمروهای زمانی نزدیک و چهره های مجری آن میدوزد. مگر نه این است که ما شاید دل آزادیها، جفاکاریها، و ستمهای حتی گسترده تر از دوران نادرخانی و هاشم خانی در چهره نظامی بوده ایم که از سیاه روز هفت ثور بمیان آمد.

آیا مرور جفا های برادران خاندان حکمران و نامهای آنان، نامهای چون نور محمد تره کی، حفیظ الله امین، ببرک کارمل، و نجیب الله را با پهنای جفاها و گذاشتن دست مداخله و تجاوز شوروی به یاد نمی آورد؟ از طره باز خان و واسکت بریدن ها سخن رانده میشود، ولی آیا اسدالله سروری، نجیب، یعقوبی، و بقیه السیف از بیرحمی، آزار و شکنجه دریغ ورزیده اند؟ مگر اینها نیز مردم و وطن ما را به نوبۀ خود با ویژگی مرام خویش به خاک و خون نکشانده اند؟ آیا با مطالعه جنایاتی که در

حق بیگناهان در زندان های دهمزنگ، ... اعمال میگردید، تصویری از اعمال ضد بشری را در کوتاه قفلی های صدارت، در زندان پلچرخ و اعدام گاه پلچرخ ح.د.خ.ا. و روسها نمی بینیم؟ غبار از شبکه ((ضبط احوالات)) گزارش میدهد. از نهاد سرکوبگر و جاسوس پروری که از الزامات نظام خود کامه استبدادی بود؟ مگر آیا نهادی سرکوبگر، قاتل پرور و شکنجه گر ((آگسا))، ((کام))، ((خاد)) و ((واد)) و نتایج خونبار و اشک آور آن در نظر مجسم نمیشود؟ نمیتوان به این سؤالات پاسخ منفی داد، جز اینکه نزد اخته شدگان با استبداد ((انقلابی)) برادران خاندان حکمران نکوهش شوند، اما قربانیان، شهدا و آزاردیدگان دوران حاکمیت دولتی ح.د.خ.ا. به عنوان ((مزدور امپریالیسم)) همچنان سلب حیثیت انسانی باشد!

همانگونه که خلق خدای و آزاردیدگان ستم خاندان سلطنتی در تاریخ واقعی جای ترحم انگیز خود را باز یافته اند، ستمگران پسین نیز بدانند که ((سالهاست که پشت دروازه دادگاه تاریخ (شهید) ایستاده است و میخواهد که اعاده حیثیت شود.)) (۷)

این واقعیت را بایست بیش از همه آن چند هزاری بدانند و گوش آویز قرار بدهند که با استفاده از وجود مظالم طرف نگارش غبار و ویرانگری و خونریزی های جهادگران تنظیمی و طالبی، پس از سقوط خفت بارشان سعی دارند ستم دوران حاکمیت ترساننده و خدمت گذاری به شوروی را از انظار پنهان نمایند.

یاد از غبار، از طرف وابستگان چنین نظامی مضمحل شده، هیچ دردی از آنها را نیز درمان نمیکند و مانع از آن نمیشود که تاریخ معاصر افغانستان بر جفاهای مرتکب شده آنها نیز اشک بریزد...

۴- پیشنهادی کلی:

طی محفل قدردانی از شخصیت و آثار شادروان میر غلام محمد غبار که دو هفته پیش از طرف انجمن فرهنگی افغانستانهای شهر هامبورگ دایر شده بود، پیشنهادی مطرح و مورد پذیرش قرار گرفت. اکنون این پیشنهاد به منظور زنده نگهداشتن نام غبار در گستره های دیگری از زمینه های فرهنگی، پژوهشی در نخستین کنفرانس بین المللی غبار نیز ارائه میگردد. آرزو مندم طرف توجه قرار بگیرد و به عنوان يك از دستاوردها و تصامیم عملی این کنفرانس در نظر گرفته شود:

پیشنهاد اینست که بنیادی فرهنگی - تحقیقی به نام بنیاد فرهنگی - تحقیقی غبار از میان اهل تحقیق و فرهنگ که با مستبدین همکاری نداشته اند، تأسیس گردد.

۵- تذکر حاشیه وار:

سالیان پیش طی سیاه مشقهایی که اکنون نیز ادامه دارد، فهرستی از مأخذ ها و منابع انتشار نیافته یی را برای دسترسی ترتیب نمودم که در کتاب وزین افغانستان در مسیر تاریخ در معرض استفاده شادروان غبار قرار گرفته است. در آن میان نام محمد یعقوب خان کندکمر توپچی نیز قرار دارد که غبار در صفحه (۸۳۵) جلد اول با نام او نثری را به عنوان واکنش گروهی از روشنفکران آورده است. در نتیجه تشبثات پیرامون زندگی و نوشته هایش دریافتم که مرحوم محمد یعقوب خان حدود (۲۲) سال را در زندانهای خاندان حاکم وقت سپری نموده و از خویشاوندان مرحوم غبار (برادر خانم غبار) بود. او مردی بود، صاحب قلم، جسور، تحصیل یافته فرانس، از هواداران اصلاحات دوران امانی و در ضمن از دوران خوردسالی محمد ظاهر و محمد داود. هنگامی که در فرانسه بودند نیز اطلاع داشته است. در میان یادداشتهای ایام زندان محمد یعقوب خان، نثری به قلم او موجود است که مانند برخی

از سایر یادداشتهایش از نظر مرحوم غبار گذشته است. آن پارچه نثر که اکنون طرف توجه و مکتب ماقرار دارد. با اوضاع و احوال وقت در افغانستان نیز سازگار است. در واقع آیینی از زندگی و تصورات برخی از گروه های مردم افغانستان را در پیش نظر میگذارد. منبع و مأخذ و نام شخص دیگری بر پیشانی و یا پای نثر یاد شده نگاشته نشده است. از آن رو مرحوم غبار آن پارچه نثر را با گرفتن گیومه ها در این تذکره ((محمد یعقوب خان تصورات گروه اول روشنفکران را در طی يك نثر مختصری از زندان چنین تصویر نمود...)) آورده است. این متن به گونه ای که تذکر یافت، هنوز هم نزد بازماندگان خانواده مرحوم محمد یعقوب خان، در فرانسه وجود دارد. اما کسانی که با مطالعه کتابی از محمد مسعود نویسنده مقتول ایرانی به آن نثر برخورد کرده اند، آن نثر را از محمد یعقوب خان نه بلکه از محمد مسعود دانسته اند. باری هم، نویسنده گرامی، رهنورد زریاب به من نوشت که کتاب محمد مسعود ((گلهایی که در جهنم میروید)) نام دارد. اما متأسفانه نه رهنورد متن اصلی را درین غربستان در اختیار داشت و نه تلاشهای من، برای دیدن کتاب مثمر ثمری شد. (۸)

میپندارم که بازماندگان محمد یعقوب خان مرحومی، تا زمانی که کتاب محمد مسعود را ندیده اند آن نثر را از تراوشهای قلمی محمد یعقوب خان همچنان به حساب می آورند. درین میان، سؤال در اینجاست که آیا غبار بصورت عمدی و با آگاهی از منبع اصلی، آن پارچه نثر را، روی علایق ناشی از خویشاوندی به محمد یعقوب خان نسبت داده است؟ و یا اینکه با در نظر داشت نگاشته های قلمی محمد یعقوب خان و یا آنچه در سطور قبلی نگاشته آمدیم، بدون اطلاع از منبع اصلی و سازگاری نثر با اوضاع افغانستان در معرض استفاده او قرار گرفته است؟ با توجه به ابعاد کارهای پژوهشی و رعایت ذکر منابع و مأخذ ها نزد غبار، تردیدی در پذیرش

قصور دومی و غرض آلود بودن ذهنیت نخستین به جای نیمبند. اکنون که بدخواهان و برافروخته شده گان با نیت و انگیزه شناخته شده، علم فرو افتاده ظلم ستایان و ستمگران را با تقدیس شرمسارانۀ استبداد علیه غبار در دست گرفته اند، موضوع نثر یاد شده زمینه بی را فراهم آورده تا به حتاکی که یگانه امکان موجود آن بیگانگان با معیارهای وارسته پژوهشی است، متوسل شوند.

تردیدی نیست که آثار مرحوم غبار مانند آثار هر مؤرخ و نویسنده بزرگ دیگری، نقد و نظر و پیشنهاد را نفی نمیکند. و ما در جامعۀ خویش در حالیکه دریافته ایم که افغانستان در مسیر تاریخ چهره تاریخنویسی را عوض نموده است و به ابعاد کار تکمیلی و ارائه آثار و کارکردهای آن بزرگوار نیاز داریم. تلاش عبث غبار ستیزی را نیز می بینیم که حامل تاریخ مجعول و عامل نیات استبدادی و تاریخزده است. و چقدر خوب است که این نمونه ها نیز در عرصه نقد و نظر چهره نمودند.

توضیحات و رویکردها:

- ۱- افغانستان در مسیر تاریخ جلد دوم، صفحه ۲۵۳، تألیف میر غلام محمد غبار.
- ۲- افغانستان در مسیر تاریخ جلد دوم، صفحه ۲۵۲.
- ۳- افغانستان در پنج قرن اخیر، صفحه ۵۲۱، تألیف میر محمد صدیق فرهنگ.
- ۴- یکی از مدارک برای اثبات عدم هم نظری و توافق غبار را در عدم همکاری با نشرات کهن توان دید.
- ۵- این یادداشت را به سمع آقای حشمت خلیل غبار نیز رسانیدم که مورد تأیید قرار گرفت. مکت بیشتر را در نوشته دیگری بنام تاریخچه احزاب و گروه های سیاسی در افغانستان در نظر گرفته ام. در ضمن قابل یادآوری است که محمد طاهر بدخشی یکی از سخنرانان پایان مراسم دفن مرحوم غبار بوده است. در ضمن سخنرانی از عدم گوش دادن به هوشدارهای غبار در اوایل دهه چهل خورشیدی با تأسف یاد نموده است. امید است برای روشنی بهتر موضع روزی آن متن نیز در اختیار قرار بگیرد.
- ۶- جلد دوم افغانستان در مسیر تاریخ، ص ۲۷۱.
- ۷- از واژه های اشک تا قطره های شعر، گفتگوی با پرتو نادری، ص ۱۹. ناشر انجمن فرهنگی افغانستانهای شهر هامبورگ - آلمان.
- ۸- در پایان کنفرانس بین المللی غبار، هموطن با مراجعه به من آدرس مرا خواست و قول داد که کتاب محمد مسعود را میفرستد. چشم براه آن هستم.

نگاهی گذار به کارنامه های کم نظیر
غبار در تاریخ معاصر افغانستان

پوهاند هاشمی

پوهاند سید سعد الدین هاشمی

نگاه گذرا به کارنامه های کم نظیر غبار در تاریخ معاصر افغانستان

در اوضاع و احوال ناهنجار بحرانی و بغرنج سیاسی کنونی که تیشه ها از داخل و خارج بر ریشه مفاخر تاریخی و فرهنگی پرغنا، و هویت ملی افغانستان زده میشود، و تلاش بخاطر وارونه ساختن تاریخ کشور ما، انجام میگردد، بدون شك یکی از وظایف مبرم و سودمند نویسندگان، مؤرخان، محققان و صاحب نظران، در نشرات ملی و فرهنگی افغانی، در هر جا که هستند، در راستای پاسداری از تاریخ و فرهنگ جاویدان کشور افغانستان، یکی هم، همانا معرفی چهره و کارنامه های رجال و شخصیت های برجسته تاریخی، ملی، فرهنگی و اجتماعی میباشد.

با درك همین نیازمندی بود که بخصوص با نشر جلد دوم افغانستان در مسیر تاریخ، این سند معتبر و ارزشمند تاریخی، که کار پسندیده بود، یکبار دیگر، نام مؤرخ بزرگ، ژرفنگر، و فراخ اندیش افغان، شادروان غبار، این منشور کثیر الاضلاع و شخصیت کثیر الابعاد ملی، سیاسی، ادبی، اجتماعی و پژوهشگر را مطرح ساخته است.

از دانشمندان و محققان افغانی و خارجی، تقاضا بعمل آمد تا مطالب تحلیلی عالمانه و منصفانه، پیرامون زندگی و کارنامه های کم نظیر و شخصیت بزرگ، این مؤرخ مبارز سرشار از غرور ملی و افتخارات، که مبارزه با استبداد در نوشته هایش، مقام والا دارد، نه تنها در سطح ملی و منطقه، بلکه در مقیاس جهانی نیز، در زمرهٔ نخبگان معاصر شرق شناخته شده است، برای خوانندگان تقدیم بدارند.

بخاطر برآوردن این مأمول، کنفرانس بین المللی یکصد و سومین سالروز تولد میر غلام محمد غبار، در مرکز مطالعات آسیا و افریقای یونیورسیتی لندن (SOAS) دایر گردید.

نوشتهٔ زیرین از جمله مقالاتی است که به همین مناسبت، برای نشر در مجموعهٔ (یادنامهٔ غبار) تهیه و تقدیم گردیده است:

به نظر اکثر نویسندگان و صاحب نظران، تبصرهٔ غبار در آثار کم نظیرش، در مورد طبقات مختلفه اجتماعی، بخصوص در مورد اشخاص و رجال سیاسی و دینی گذشته و معاصر را که در تحکیم، توجیه و خدمت استبداد حاکم بودند و برخی از نویسندگان بدان اشاره کرده اند، در واقع، موضوع حُب و بُغض اشخاص نبوده، بلکه او کوشیده است تا میکانیزم و تعاملات درونی دولت استبدادی را که در سلسلهٔ مراتب در تمام شئون و مراحل به مقیاسهای متنوع و در سطوح مختلف کشور بصورت سنت جاری بود، روشن سازد و کارنامه های تاریخی مشاوران تبلیغاتی و اشخاصی را که با افکار، اعمال و کردار خود در سیاست حکومت ستمگر و خودکامه دخیل و فعال و مورد اعتماد رهبری وقت بودند و در تعیین اوضاع اقتصادی، اجتماعی، بین المللی و مانند آن نقش داشته اند، با حفظ خدمات شان، چهره آنان را به مردم برملا سازد. البته تبصره و انتقاد او هدف توهین و تحقیر اشخاص نه، بلکه از راه های مختلف، وضع وخیم و ملال آور آن عهد را بباد انتقاد گرفته است. او اثرات و نتایج استبداد را

در نوکرسازی، و تملق و دنائت پروری و سرانجام محو شخصیت انسان که اساس راستی و اخلاق را در ریشه روابط اجتماعی متزلزل میسازد و استعداد ها را خفه میکند و راههای همکاری اجتماعی را مسدود میسازد، همراه با سایر نارسایی را گوشزد کرده است. غبار در نوشته های خود، اینگونه اشخاص را که مرزبندی شان در نوسان بوده، در فساد کار کشور، در گمراهی و بدبختی مردم افغانستان و در تحکیم پایه های فرهنگ استبدادی، سهیم و مسؤول بودند، اکثر در پرده طنز و هزل های نمکین، چنانکه بودند، معرفی و نمایان کرده است.

به گونه مثال در جلد اول افغانستان در مسیر تاریخ، راجع به عبدالقدوس خان اعتماد الدوله مطالبی نوشته که شادروان میر سید قاسم رشتیا، کوشیده است نظر غبار را رد کند.

آقای رشتیا، خدمت اعتماد الدوله را چنین برشمرده است: رئیس تنظیمه هزاره جات، مذاکرات ۱۹۰۵، صدر اعظم امان الله خان و سهیم در جنگ استقلال. ولی رشتیا جانب دیگر سکه را مشاهده نکرده است. توجه فرمایید به مطلب زیرین:

((... سردار عبدالقدوس خان، چند تن از دختران بزرگان هزاره را که در حسن و جمال، ممتاز اند، باسم سیرتی تصرف کرده... روز عشرت به ناز و نوازش می گذرانند... سردار معزی الیه از کاریکه درین باب، ارتکاب و رزیده بود تغافل نموده، معروض پایه سریر سلطنت داشت که آنچه از دختران هزاره مشاهده افتاد، همه بهایم صفت و بوزینه هیئت و خرس صورت اند...)) (۱)

همین تکرار است که در رابطه بدرخواست فتوایش از علمای قندهار برای قلع و قمع مشروطه خواهان گفته بود: ((... از طرف شرع انور، مشروطه طلبان را باید واجب القتل دانست...)) (۲)

باز هم همین سردار بود که در جریان مذاکرات با هیأت ترکور جرمن،
گروپ طرفدار انگلیس را به دور خود جمع کرده بود. (۳)

غبار در جلد دوم افغانستان در میسر تاریخ از الله نواز به تکرار نام برده
است. این چهره شناخته شده، خدمات ارزنده به آل یحیی انجام داد. او، در تطبیق
سیاست داخلی و خارجی افغانستان نقش عمده داشت. ظفر حسن آبییک، در خاطرات
اش چندین نوبت باین موضوع اشاره کرده است. یادداشتهای وزارت خارجه جرمنی
و سفارت ایتالیه در کابل در آرشیف اندیا آفس، حکایت از جاسوس بودن انگلیسی
وی میکند. (۴)

غبار در چهره يك مؤرخ: زمانیکه پای نوشتن تاریخ معاصر افغانستان
بمیان می آید، غبار از آشناترین نامها است. او که آثارش (جلد اول و دوم) که بلند
ترین تیراژ را در تاریخ معاصر افغانستان داشته است، به فراوانی در معرض قضاوت
قرار گرفته و ازین جهت در میان نویسندگان و مؤرخان همزمانش، امتیاز خاص دارد.
غبار عادت داشت در جای پای مؤرخان دیگر پا نگذاشته و يك موضوع را تکرار
نکند. در اثر تحقیقی و ارزشمند خود منحیث ((میشل)) افغانی ((هویت ملی))
مردم افغانستان را تبارز و انکشاف داده و به گفته دکتور رسول رحیم ناسیونالیزم
جدید افغانستان را با هر منشأ که داشته اند، با حفظ حقوق مساوی در ساختار
سیاسی جامعه مساوی دانسته است.

برای تایید ادعاهای فوق، مناسب به نظر میرسد تا جملاتی چند از
قضاوتهای برخی از نویسندگان و صاحب نظران مشهور افغانی را درینجا در کمال
ایجاز نقل نماییم:

((... بی اغراق و گزافه، در دوره معاصر، هیچ مؤرخ، قدرت استدلال و
تحلیل، صراحت لهجه، و ملاحظه قلم استاد بزرگوار، شادروان غبار، این کهکشان

دانش و معرفت و مبارزه را ندارد. واقعاً غبار، خلف و تالی، ابوالفضل بیهقی هستند ...)) (۵)

بیمورد نخواهد بود، متذکر شد که تاریخ بیهقی که در بالا بدان اشاره شد، از جمله شهکارهای ادب فارسی (سی مجلد می شده) است. صفات عمده این اثر چنین است:

مهمترین جنبه این کتاب، حقیقت پژوهشی نویسنده و ایمان برآستی و اهتمام در نگارش حقیقت است. این صفت درخشنده و جلوه خاص باین کتاب داده است. مندرجات این تاریخ مردمی که تحلیل و شیوه استدلال آن تازه گی خاص دارد، در عین حالی که از مشاهدات اوست، بسا چیزها به چشم سر دیده یا اطلاعاتی است که به اثر کنجکاوی بسیار از اشخاص مربوط و مطلع شاهد واقعه بدست آورده است (یعنی سماع درست از مردی ثقه). و یا منقولاتی است که از کتب معتبر و یادداشتهای روزمره دربار بدست آورده است. او منبع اطلاعات و معلومات خویش را نقد و ارزیابی نموده است.

در افغانستان نیمه اول قرن بیستم نیز شاید برخی از نویسندگان، مؤرخان و مشاهدان عینی نیم قرنه دوره اختناق، این دوره دیگرگون ساختن تاریخ کشور، هرکدام به نوبه خود برخی از این رخدادها را به چشم سر دیده و شاهد صحنه بوده اند و بعضاً شاید آنها در قید قلم نیز آورده باشند، ولی هیچ نویسنده با دید روشنی از تاریخ این دوره با تصویرهای بزرگ از جامعه افغانی، جنبه های مختلفه زندگی این دوره را با داخل بودن و ناظر و شاهد بودن بسیاری از وقایع، در قضایا، استماع گزارش از اشخاص ناظر و بصیر قابل اعتماد و یا روایاتی را که مردم افغانستان آنها شنیده باشند و نیز با استفاده از منابع تحریری مانند کتب، جراید، مجلات و اسناد آرشیفی، با این تنوع و تفصیل و تحلیل علمی این رخدادها و پرده برداشتن از وقایع

عقب پرده، با نکته‌ها و مطالبی که در هیچ مرجع دیگر نیست و نزد اکثر مردم حتی روشنفکران ما، نامعلوم و مجهول بود عرضه نکرده اند. به گفته رهنورد زریاب، غبار در هر دو اثرش، بخصوص جلد دوم، گپ‌های را که فکر میکرد درست است ولی در گذشته‌ها امکان گفتن را نداشت آنها را گفت و مردم افغانستان با مطالعه آن يك تعداد سؤالات اساسی و کلیدی در رابطه به بدبختیهای خود را ازین اثر بدست آوردند.

فرهنگ مینویسد: ((... در بخش تألیفات دوره مشروطیت، داستان کتاب (افغانستان در مسیر تاریخ) در خور تذکار است... از آنجا که تألیف مذکور برخلاف کتابهای تاریخی آن دوره، با قضاوت آزاد نگارش شده بود، علی رغم پاره مطالب قابل بحث، توجه عامه را جلب کرد. کتاب افغانستان در مسیر تاریخ، یکی از آثار ارزنده این دوره است که مؤلفان بعدی غالباً در آثارشان از آن استشهاد کرده اند...)) (۶)

شادروان پوهاند دکتور غلام فاروق اعتمادی، استاد نامدار و سابقه دار پوهنتون کابل، مؤرخ و صاحب‌نظر در مسایل مربوط به تاریخ معاصر افغانستان، با دید وسیع اش، این اثر را نخستین تاریخ تحلیلی و بالنسبه مترقی میدانست و مطالعه آنرا به محصلان و روشنفکران توصیه می نمود.

نویسنده مقاله با تحلیل و استنتاج از مطالب و دلایل سابق الذکر، باین باورم که علی رغم بعضی اغلاط طباعتی و املائی و بعضی اشتباهات، کمبودها، کاستی‌ها و نارساییهای که باید توسط صاحب‌نظران منصف که در پی تثبیت هویت جدید خویش نباشند، تکمیل گردد، کار غبار در ساحة تاریخ نویسی که تصویرهای بزرگ از جامعه افغانستان داده است، يك کار علمی، سترگ، بینظیر، ابتکاری و درنوع خود قابل قدر است. واقعیت امر این است که اگر تاریخ معاصر افغانستان را غبار نمی نوشت و به دفاع از مظلوم و توده مردم برنمیخاست و تیشه به ریشه

ارتجاع، استبداد، استعمار و استثمار فرهنگی و اقتصادی نمیزد، يك تعداد حقایق تاریخی عقب پرده نیم قرن افغانستان بکلی و برای همیشه تاریک و نامعلوم میبود. غبار آغازگر مرحله نوین تاریخ نویسی افغانستان، با این اقدام ارزشمند تاریخی برای بار اول پرده از جعل تاریخ برداشته و تاریخ اشرافیت متروک و جعلی کشور را روانه گورستان تاریخ ساخت. او تاریخ معاصر افغانستان را به شیوه علمی بازنویسی کرد و باین شیوه تاریخ نگاری، کتب و آثار فرمایشی همراه کننده، مسخ شده خلاف منافع ملی و همنوا با سیاستهای دولت ها که تمام فضایل و افتخارات تاریخی را به نفع شخصی، فامیلی، قومی و قبیله بی میچرخانید و تمام مصائب را بجانب مقابل و مخالفین احاله میکرد، جای خودش را به شیوه و متود جدید عوض کرد. غبار بود که حقایق تاریخی ناگفته را ثبت اوراق تاریخ معاصر افغانستان ساخت. غبار تاریخیهایی را که فقط به ثبت و ضبط وقایع و کارنامه های اشخاص معدود، غیر علمی و غیر واقعی و صرف به سود سلطنت و خانواده سلطنتی و دشمنان بیداری و آگاهی توده های مردم، محض نقش تبلیغی داشت، از مقامش فرو آورد. او که درون مایه اثرش را زندگی محرومان جامعه تشکیل میدهد، از تضادهای نگفته جامعه افغانی، از دردهای نهفته و از بیدادگری سخن میگوید و افشاگری میکند، تاریخ را از کاخ ها بیرون میکشد، به نقاط دور دست از دهکده ها، قرا، قصبات و شهرها می کشاند.

البته بازنگری به کارهای پیشینه غبار از جانب خود آن شادروان با اشاره کافی به تمام آثارش برده است و درین مورد چنین مینویسد:

((... گر چه این نوشته ها قطع نظر از نداشتن سرمایه تاریخی عصری و وارد نبودن در شق تاریخ، اکثراً ناقص و معیوب بوده نقص بزرگی دیگری هم داشت که عبارت بود از تقاضای يك دوره تاریخ سیاسی و اداری موجود افغانستان. این فضای تاریک مانع آن بود که نویسندگان چه را میدانند و میخواهند آزادانه روی کاغذ

آورد، زیرا سلطنت سد سیدی بعنوان سیاست روز و غیره در برابر هر فکر و عمل نویسندگان کشیده بود، حتی من مجبور بودم که در طی سی و چند سال سایر نوشته های خود را نیز ناقص و معیوب عرضه کنم... علاوه بر این بدون اجازه من و موافقت من، نوشته هایم را دوائر مربوطه حکومت تحریف و تعدیل میکردند. اولین اثر من که دست نخورده همانا جلد اول افغانستان در مسیر تاریخ بود که دولت آنرا توقیف کرد...) (۷)

چهره سیاسی: غبار با خصلت رزمنده گی و غرور آزادیخواهانه که داشت، چهره شاخص و منحصر به فردی در میان مؤرخان، مبارزان و یکی از همسنگران با ایمان مشروطه خواهان افغانستان محسوب شده است. او هیچگاه قد بلند خویش را پیش هیچ قدرت حاکم زمانش، دولا نکرد و تا دم مرگ در جبهه مردم قرار گرفت.

غبار که صلابت هندوکش را به شانه داشت، با وجود همه خطراتی که زنده گی او را تهدید میکرد مبارزه خود را همیشه در بین مردم در داخل افغانستان انجام داده است و هیچگاه بکدام کشور خارجی پناهنده گی نخواست است و مانند برخی از مبارزان، تطمیع و بلاخره تسلیم نگردیده است و این یکی از میزه غبار است که او را در بین نویسندگان، مؤرخان و مبارزان افغانستان همعصرش، مقام والا و ممتاز بخشیده است.

برای شناخت بهتر اندیشه و عملکرد غبار، نقطه نظرات و مشی سیاسی او را باختصار بررسی میکنیم:

غبار در مشی سیاسی اش دو عملکرد متمایز داشت:

یکی روش مخالفت جویانه که از برخی سخنان منسوب به او در انتقاد صریح و بی پرده در استبداد شکنی حاکم ارتجاع و استعمار دارد. او از دستگاه استبداد نمی ترسید، برعکس استبداد باتمام قوتش از او هراس داشت. سند آرشیفی،

ادعای بالا را تأیید میکند، در سند آمده است که: ((... وزیر خارجه افغانستان در مصاحبه به مسترگاردنر Mr. Qardner گفت که غبار يك آدم بینهایت نکی Extremely و يك انقلابی خاص Typical است. وزیر خارجه وانمود ساخت که حکومت از و هراس دارد و میترسد Afraid، وزیر خارجه اشاره نمود که حکومت میکوشد او را با تقدیم و عرضه کردن کدام وظیفه مناسب Decent Job خریداری و تطمیع کند.)) (۸)

روش دومی غبار، روش مخالف جویانه و وجه اصلاح گرانه داشت. چنانچه در شورای ملی افغانستان، در هیچ اقدامی که در جهت خیر عمومی و حتی مصلحت اندیشی بود خودداری نمیکرد، طی سه سال از پارلمان، ده ها موضوعات اداری، اقتصادی، فرهنگی، صحتی و سایر امور اجتماعی کشور را مطرح بحث قرار داده، نظریات مفیدی تقدیم کرد. او که در کمیسیون مربوط خویش، حضور فعال داشت، غالباً با پاسخ های آماده و کاری که در آستین داشت از تریبون شورا با وفاداری به حقیقت و صراحت گفتار، برای مبارزات خود استفاده میکرد.

غبار بحیث یکی از اعضای فعال اپوزیسیون، سعی داشت که از پایگاه شورا، بر مصوبات و قوانین دموکراتیک آن تأثیر گذارد. استیضاح وزراء بودجه مبهم حکومت، پروژه وادی هیرمند و مواردی تحت عنوان ((مواد هفتگانه)) از نمونه های بارز آنست. او معتقد بود، با قدرتمند ساختن شورا بحیث ارگان فعال، اعمال حکومت را تحت کنترل، تفتیش و نظارت، قرار دهد و با اقتدار بیحد و حصر، حکومت خودکامه مقابله کند. او تلاش داشت، انحراف حکومت از قانون اساسی را برملا سازد و در دماغ و افکار عامه احترام به قانون اساسی و حاکمیت قانون را تقویت نماید. غبار معتقد بود که قانون اساسی رساله علمی و مهمترین سند دولت افغانستان است و باید مواد مندرج آن تطبیق شود. او باین عقیده بود که هر مکاتبه،

مقاوله، قرارداد، معاهده و غیره هرچه که به ضرر و نفع این مملکت داشته باشد، در شورای ملی در مورد آن تصمیم گرفته شود و فیصله های عمده در سیاست خارجی و داخلی کشور را صادر کند. غبار یکی از اعضای برجسته جبهه متحد ملی در شورا، اقتدار واقعی پارلمان را بخاطر پشتیبانی مردم از آن، میدانست. او منحیث یک سیاستمدار و مبارز بزرگ باین نظر بود که با استحکام و ادامه دیکتاتوری، مجلس شورا، یک مجلس فرمایشی و دست نشانده خواهد بود.

غبار در چهره یک روزنامه نگار پُرکار و مبارز: ((...در یک منشور کثیر الاضلاع غبار، یک بُعد آنهم، روزنامه نگاری او بود. روزنامه نگار پرشور، او نه تنها در تاریخ حجیم و سترگ افغانستان در مسیر تاریخ، بلکه در جریده پیکارگر و ترقیخواه ((وطن)) تیشه به حصار سنگین استبداد سنتی دیرین سال حاکم بر وطن ما رازد و مطالب کلیدی اندیشه های او را بخصوص درین دو اثر ماندگار وی میتوان دریافت کرد...)) (۹)

((...و قتی که بعد از اختتام جنگ جهانی دوم و تغیر تعادل قوا در جهان بغرض تطبیق برنامه جدید افغانستان، هاشم خان، بحکم سیاست و جبر حوادث از صحنه حکمرانی بیرون انداخته شد... در می ۱۹۴۶ کابینه شاه محمود خان تشکیل شد... برای بار اول پس از گذشت سالها در لب های عبوس و پُر کینه و جبین پُر از چین خانواده حکمران، تبسم و گشاده گی مصنوعی پدیدار گردید و سخن از آزادی و دموکراسی، ترقی و تجدد و مردم و جوانان زده شد... در هر حال مقتضیات جدید اقتصادی و سیاسی، حکومت خانواده سلطنتی را مجبور به ریفورم ها نمود...)) (۱۰)

و اصلاحاتی را که درین جهت بمردم وعده داد. یکی ازین اقدام مهم، انتخابات شورا در ۱۹۴۹ بود که بعد از کشمکش سه گروه (روشنفکران مبارز، گماشتگان دولت و اشخاص بیطرف) در مجلس موفق شدند که در اوایل ۱۹۵۱ قانون مطبوعات

را که برای جراید غیر دولتی اجازه انتشار و آزادی محدود میداد به تصویب رسانند. با استفاده ازین قانون، جراید ملی، منجمله جریده ((وطن)) که ناشر آن غبار بود با ایمان محکم و استوار در برابر ارتجاع و استبداد به مبارزه و نشرات آغاز کرد.

در سرمقاله شماره اول این جریده، در اهداف آن، حصول اساسی دموکراسی در تمام ساحات اجتماعی، در شرایط شاهی مشروطه و همچنین یکتعداد آزادیهای بورژوازی چون: تأسیس سازمانهای سیاسی، انتخاب آزاد شغل، آزادی تغییر محل سکونت، مسئولیت فردی و امثالهم، گنجانیده شده بود و از مشارکت مردم در فعالیت های سیاسی، جدیانه دفاع میکرد. غبار بحیث یکی از فعالان برجسته مشروطه خواهان و اصلاح طلبان، تأکید می ورزید که وظایف اجرا نشده نهضت مشروطیت از جمله وظایف مبرم است و به همین لحاظ روشنفکران کشور اعم از زن و مرد را بر نهاد تداوم وظایف اجرا نشده این جنبش سوق میداد.

غبار در ساحة تسریع اقتصادی، نوشت که: ((... طبقه متوسط و قشر روشنفکران مبارز با انزجار و نفرت بجانب سرمایه بزرگ و کمپنی های بزرگ انحصاری تجارتی و مالکین (که هردو گروه متفقاً اداره سیاست مملکت را در دست داشتند) می نگرستند و خواهان آن بودند که در دهن اسب وحشی سرمایه بزرگ و شرکتهای بزرگ و ملاکین بزرگ، لگام زده شود، تا منافع اکثریت پایمال نگردد.

اولین صدای اعتراض که تحریری، ضد امتیاز و انحصار سرمایه بزرگ بلند شد، مقاله زیر عنوان ((اقتصاد ما)) شماره اکتوبر ۱۹۴۶ در روزنامه اصلاح منتشر گردید...)) (۱۱)

بدینسان دیده میشود که غبار، طرفدار آن بود که انحصار از دست اشخاص انفرادی انگشت شمار و یک عده شرکتهای انحصاری سرمایه کشیده شود و بدولت واگذار گردد. تأسیس کوپراتیف های دهقانی، تأسیس بانک زراعتی و محدود

کردن ساحهٔ زمینداری از تقاضاهای دیگر اقتصادی بود.

ناشرین جریدهٔ وطن ((بطور فعال برای دموکراتیزه کردن ساختار مؤسسات سیاسی از طریق تجدید نظر به قانون اساسی، تصویب قانون جدید مطبوعات، تأمین انتخابات آزاد شورا، حق تأسیس احزاب سیاسی و سازمانهای صنفی، تغییر سیستم محاکم و تفکیک قوای ثلاثه، مبارزه میکردند و در سیاست خارجی به مسایل نهضت‌های ملی و آزادی بخش و مبارزه علیه استعمار نیز جانبداری میکردند...)) (۱۲)

اسناد آرشیفی در مورد اخبارهای سه گانهٔ غیر دولتی آزاد و دموکراتیک این دوره مینگارد:

((...از بین اخبارهای آزاد، ((وطن)) ارگان حزب وطن، بهترین، اعتدالی و مستدل‌ترین آنهاست. مقالات آن اکثراً روی موضوعات و مسایل، رول قانون و مساوات در برابر قانون می‌چرخد و همچنان طرفدار انحصار دولت برای اصلاح وضع اقتصادی میباشد. در مجموع پالیسی این اخبار آنست که ادارهٔ بسیار منصفانه با روشهای دیموکراتیک و حکومت قانون عرض وجود کند... تیراژ این نشریه بین چار تا پنجهزار کاپی خواهد بود. این اخبار با شوق تمام، اکثراً در دفاتر و دکانهای کابل خوانده میشود... در اخبار یکی از شدیدترین مقاله از امیرالدین ربیس مستقل زراعت است که در ماه می ۱۹۵۱ به علت فساد اداری و بیعدالتی حکومت و غیره مسایل استعفا داده است...)) (۱۳)

منابع:

- ۱- میر محمد صدیق فرهنگ، افغانستان در پنج قرن اخیر، صفحات ۴۰۲ و ۴۰۳ بحواله سراج التواریخ.
- ۲- میر غلام محمد غبار، افغانستان در مسیر تاریخ، جلد اول، ص ۸۰۲.
- ۳- لودویک آدمک، افغانستان از امیر عبدالرحمن تا استقلال، ترجمه زهما، ص ۱۱۹.
- ۴- لودویک آدمک، امور خارجی افغانستان در اواسط قرن بیستم، یونیورسیتی اریزونا، ۱۹۷۴ء، ص ۳۰۱.
- ۵- واصل باختری، مقاله در ((آینده افغان)) شماره ۱۵ جنوری، ۲۰۰۱.
- ۶- فرهنگ. جلد دوم، ص ۷۸۶.
- ۷- غبار. جلد دوم، صفحات ۱۳۸ و ۱۳۹.
- ۸- سند آرشیفی اندیا آفس لندن، Fo. 371/100961
- ۹- داکتر اکرم عثمان، مقاله برای یادنامه غبار، در نخستین کنفرانس بین المللی در مورد غبار، ۲۵ فیروزی ۲۰۰۱.
- ۱۰- غبار، جلد دوم، صفحات ۲۱۲-۲۱۵.
- ۱۱- غبار، جلد دوم، ص ۲۳۷.
- ۱۲- تاریخ معاصر افغانستان از استرداد استقلال تا انقلاب ثور، ص ۱۰۳.
- ۱۳- اسناد آرشیفی اندیا آفس لندن. Fo. 371/100992
- Fo. 371/92084

غبار قله بلند آزادی

داکتر اکرم عثمان

داکتر اکرم عثمان

غبار قله بلند آزادی

من در این مقال از شمار صفات جلیل و کمالات جمیل شادروان میر غلام محمد غبار، میکوشم مرید وار نقش قدمهای استوارش را در نهضت مشروطه خواهی وطن ما پی بگیرم، هر چند برای این پای چلاق سفر کردن به آن قله بلند و ناپیدا در غبار، نه بی حد دشوار، بل ناممکن است. باشد که به یمن برکات روح پرفتوح آن دانای راز، تماشای منظری از آن منظرهای باشکوه دست دهد.

چنانکه میدانیم غبار يك منشور كثیر الاضلاع بود، در جلوه ای، محقق توانای علوم سیاسی، در نیمرخی، مؤرخ دور اندیش و فراخ اندیش، در بُعدی يك روزنامه نگار پیر شور و رسالتمند، در اندازی يك زندانی صبور و نستوه زندانهای ((دهمزننگ)) و ((سرای موتی)) در نمودی تبعیدی بلا کشیده يك دهكوره بی آب و دانه بنام ((بالا بلوك)) در کویر سوزان فراه، و مجموعه تمام این نیمرخها، کلیت شخصیت شاخصی را میسازد که فرهاد وار با تیشه ای دو دم به جان بیستون! افتاد - سلسله جبالی که چند لا و پیچاپیچ که راه ملت ما را بسوی آزادی و ترقی اجتماعی بسته بود.

حالا بزبان متداول در علم اجتماع، از این بن بست تاریخی و سد اسکندری! سخن میرانیم که تسخیرش رویای شیرین! غبار بود و نیم قرن تمام بخاطرش تیشه زد و بیخ آن حصار خرائین را سست کرد.

پیکان قلم دادگر و خلدۀ غبار در بیشتر آثارش چه در جریده پیکارگر و ترقیخواه ((وطن)) و چه در تاریخ حجیم و سترگش ((افغانستان در مسیر تاریخ)) سینۀ سیاه دیو استبداد را نشانه رفته است. آخرین باری که از محضر مغتنم و مبارکش کسب فیض کردم، بعد از تحلیلی دقیق از تاریخ افغانستان و نهضت مشروطه گفت: ((من کار نامه ای جز جنگ با استبداد ندارم، من یک ناسیونالیست هستم و ناسیونالیست خواهم مرد!))

این جمله کوتاه برای من یک کتاب بود و امروز که حدود چهل سال از آن رویداد میگذرد کماکان آن کتاب حجیم را ورق میزنم و میخوام دقیقاً بدانم که لب آن کلام پر بار و وجیز چه بود و چرا با چنان حسن ختامی، اتمام حجت و ابرای ذمه کرده است.

تا جایی که عقل قاصر من قد میدهد، غبار، استبداد حاکم بر تاریخ و جغرافیای ما را استبدادی ساده و در حد قساوت قلب فرمانرواها نسبت به فرمانبرها نمیدانست. در صفحه ۷۵۱ جلد اول ((افغانستان در مسیر تاریخ)) آنجا که به تحول جدید و عکس العمل قوه های ارتجاعی در زمان سلطنت شاه امان الله میپردازد چنین میخوانیم: ((اکثریت ملت یعنی دهقانان، چوپانان و پیشه وران کماکان در زیر فشار مالیات و احجاف حواله جات غله گی دولت و فیودالها و اربابها و مستأجرین و تحصیلدارها قرار داشت. این طبقه به علاوه تغذیه طبقه حاکمه، خدمات رایگان (بیگار) رسمی و شخصی دولت و مامور و ملاک و مستأجر را نیز بهده داشت. دولت اعمار راهها و پلها و و امثال آنرا بدون مزد و اجرت، بالای این مردم انجام میداد.

مامورین بزرگ تمام مایحتاج خود را بنام ((حواله خریداری)) با نرخ کمتر اجباراً از ایشان می‌گرفت. ملاک حد اعظم استفاده از دهقان به عمل می‌آورد و ملک و ارباب و مستأجر متفقاً زارع و دهقان را استثمار می‌کردند. دولت مدافع فیودالها و ملاکین بود، در حالیکه دفاع از زندگی و استقلال کشور بر شانه دهقانان قرار داشت. دهقان در حالت امن عسکر بدولت میداد و درحالت جنگ شخصاً زیر سلاح میرفت. در افغانستان فابریکه‌های بزرگ صنعتی (به استثنای چند فابریکه انگشت شمار) وظیفه کارگر (به استثنای چند هزار نفر) وجود نداشت، ولی میلیونها نفر دهقان و پیشه‌وران موجود و همه به ضد استعمار خارجی و استثمار داخلی و مستعد قیام عمومی به ضد تجاوز خارجی و ظلم و استبداد داخلی بودند... و اما قشر روشنفکر افغانستان که به حیث نمایندگان مردم افغانستان قبلاً با استبداد داخلی و نفوذ سیاسی خارجی مبارزه کرده و به سختی سرکوب شده بودند. اینک بقیه السیف آنان کمافی السابق درحالت ضدیت با دولت و نفوذ استعمار خارجی باقیمانده بودند. رویهمرفته در افغانستان شرایط سیاسی و اقتصادی زمینه یک تحول اجتماعی و انقلاب سیاسی را به ضد استبداد داخلی و نفوذ امپریالیزم خارجی آماده داشت. در چنین زمان و شرایطی که کودتایی از بالا و از طرف لیبرالهای درباری به عمل آمد.))

تقطیع و تحلیل اناتومیک نکات بالا، روشنگر چند مطلب کلیدی، در اندیشه و دریافتهای آن بزرگمرد است.

۱- استبداد حاکم بر وطن ما با ویژه گی های خاص، از هزاران سال بدینسو تداوم داشته است.

۲- استبداد، تیر پشت یا ستون فقرات تاریخ کشور ما بوده است.

۳- چنین استبدادی مبتنی بر مالکیت انحصاری بر زمین بوده که در مقیاس ملی متمرکز شده بود.

۴- زمیندارها اعم از بزرگ مالکها و خرده مالکها هر چند اسماً و شرعاً مالک زمینهای شان بودند ولی از مسئولیتی برخوردار نبودند و هرگاه که شاه اراده میکرد در يك آن، هست و بودشانرا از دست میدادند. از همین سبب، اشراف زمیندار به فرهنگ و مبادی آداب معمول اریستوکراسی اروپا نرسیدند و زمین بسته و روستا بسته باقی ماندند.

۵- بار کمر شکن استبداد حاکم را کشاورزان ولایه های پایینی جامعه بدوش میکشیدند.

۶- تضاد طبقاتی استخوانسوزی بین استثمار کننده ها و استثمار شونده ها موجود بود که بعضاً به عصیان ها و شورشهای دهقانی می انجامید.

۷- روشنفکران در قیاس با قاطبۀ مردم، قشر بی پشتوانه ای بودند و از سر ناگزیری گاهی به لیبرال های دربار، امید می بستند و گاهی با قبول نظرات بزرگ، دل به دریا میزدند و قدمهایی نهضت را به جلو میبردند.

به این صورت غبار خود را با نیرویی نامشروط، بی حد و مرز و بی بندوبار مقابل میدید که قدرتش را از جانبی از سلطه بر زمین میگرفت و از جانب دیگر از لایۀ بالایی روحانیت که برعکس روحانیون آزادیخواه و مشروطه خواه، ایدئالوگ و توجیه گر قدرت مسلط سیاسی بودند.

بدین منوال چهار چوب اعتقادات سیاسی غبار شکل میگیرد و در اندیشۀ مشروط کردن و محدود کردن استبداد حاکم میریزد. بنابراین فقط قانون و قانونیت بعنوان تنها عامل محدود کننده قدرت مطلقه درسیستم نظری او راه باز میکند و غبار میخواهد دست دراز و خونین استبداد سنتی و دیرینسال را با ریسمان قانون ببندد — با چیزی که در هیچ دورانی، در عنعنۀ زندگی سیاسی مردم افغانستان حضور واقعی نداشت. به گفت یکی از دانشمندان: دولت در فوق طبقات — یعنی در فوق جامعه قرار

داشت نه در رأس آن. در نتیجه دولت در خارج از خود مشروعیت مستمر و مداومی نداشت، یعنی ((مشروعیت)) دولت، اساساً ناشی از واقعیت قدرت آن (و در نتیجه توانایی اداره کشور) بود. به همین ((دلیل)) قانون - یعنی چارچوبی که تصمیمات دولت به حدود آن محدود و در نتیجه قابل پیش بینی باشد - وجود نداشت، اگرچه احکام و اوامر و مقررات معمولاً زیاد بود. قانون عبارت از رأی دولت بود که میتوانست هر لحظه تغییر کند. معنای دقیق استبداد هم همین است، نه دیکتاتوری. دیکتاتوری نظام سیاسی يك جامعه طبقاتی به معنای اروپایی آن است که به طبقات حاکم متکی است. استبداد نه متکی به طبقات است نه محدود به قانون.

به این حساب چون همه حقوق، اساساً در انحصار دولت بود، همه وظایف نیز اساساً بر عهده دولت قرار میگرفت. و نیز برعکس: چون مردم اصولاً حقی نداشتند وظیفه ای در برابر دولت برای خود قایل نبودند، بنابراین، طبقات اجتماعی، صرف نظر از تضادها و اختلاف منافع درونی خود، به هیأت اجتماع، از دولت بیگانه بودند، یا به زبان دیگر، دولت را از خود نمیدانستند. و به این جهت نیز همه هنگام ضعف و زلزله دولت یا آنرا میکوبیدند یا از آن دفاع نمیکردند. در چنین نظامی کاپیتالیسم نمیتوانست رشد کند، و صنعت جدید پدید آید - چنان که فقودالیزم اروپایی یا نهادهای آن نیز پدید نیامد. در [کشورما] بازرگانی داخلی و خارجی خیلی پیش از رشد بورژوازی در اروپا، وجود داشته، و در بعضی دوره ها بسی گسترده و بارونق بوده است. اما ظهور کاپیتالیسم از جمله نتیجه انباشت سرمایه در درازمدت - حتی نسل بعد نسل - است که با نبودن حق مالکیت و امنیت ناشی از آن، در يك چارچوب قانونی ممکن نمیبود.

مجموعه ویژگیهای نظام استبدادی، تحرك طبقاتی زیادی را پدید آورده... [در کشورما] هرکس، با هر سابقه طبقاتی و اجتماعی ممکن بود وزیر و

صدراعظم و حتی شاه شود، و هر وزیر و صدراعظم و حتی شاهی، نه فقط مقام، که مال و جاننش بکلی نابود گردد، و دودمانش برای همیشه درنوردد. پدرکشی، پسرکشی، برادرکشی، شاه کشی، وزیرکشی رایج در تاریخ [ما] نیز ناشی از این واقعیات بود، زیرا که برای در دست گرفتن قدرت مآلاً ضابطه ای جز خود قدرت وجود نداشت. در نتیجه جامعه ای بود پیش از ((قانون)) و پیش از ((سیاست)). لفظ ((قانون)) وجود داشت، ولی وقتی مشروطه خواهان برای قانون مبارزه میکردند منظورشان آن چیزی بود که دراروپا قدرت دولت را به حدود مشخصی، محدود میکرد - یعنی عدم استبداد.

استبدادی بودن نظام تاریخی ما معنایش این نبود که همه پادشاهان، دولتها و سلسله ها از جهات دیگر نیز - وضع اقتصادی، قدرت نظامی، عدالت قضایی و اجتماعی، قدرت بین المللی و جز آن یکسان بودند. بلکه برعکس چون نظام حکومتی استبدادی بود، هر تصمیمی مآلاً به اراده شاه بستگی داشت، شخصیت حکومت کنندگان در تعیین اوضاع اقتصادی، اجتماعی، بین المللی و مانند آن نقش بزرگی داشت. و این خود سبب میشد که پیشرفتها و پیروزیها و کشورگشایی ها و رونق های اقتصادی دیری نپاید و با از دست رفتن یکی دو پادشاه به سرعت نزول کند، به عبارت دیگر، پادشاهان و دولت ها ممکن بود مقتدر، ستمگر، دادگر، کریم، بخیل، ضعیف، بالیاقت، بی کفایت و جز آن باشند، اما همه بر مبنای نظام استبدادی حکومت میکردند.

سقوط يك دولت استبدادی، سبب تغییر نظام استبدادی نمیشد، چون نه بدیلی برای این نظام متصور بود، نه ضابطه و مکانیسم مستقری برای انتقال قدرت وجود داشت. چنین حادثه ای که بر اثر ((فتنه))، ((آشوب))، ((انقلابات))، و ((ترکتازی)) داخلی و خارجی پیش می آید، سبب هرج و مرج و قتل و غارت میشد،

و بدون استثناء کار به جایی میرسید که مردم از هر طبقه ای که بودند آرزوی بازگشت استبداد را داشته باشند. تا بالاخره یکی از مدعیان قدرت، دیگران را حذف میکرد و دولت استبدادی جدیدی بوجود می آورد.

چه شد که چنین نظامی در کشور ما پدید آمد؟ من این مسأله را از نوع ((کنجکاوی های عالمانه)) میدانم... بطور کل میتوان گفت که کشور ما، جز در یکی دو گوشه آن، دچار کم آبی است. یعنی در واقع عامل کمیاب تولید، آب است نه زمین، در نتیجه آبادی های ما، آن مازاد تولید زیادی نداشتند و ثانیاً از یکدیگر دور افتاده بودند. به این ترتیب جامعه، جامعه ای خشک و پراکنده بود و امکان نداشت که بر اساس مالکیت یک یا چند آبادی، قدرتهای فیودالی مستقلی پدید آیند. از سوی دیگر یک نیروی نظامی متحرک میتوانست مازاد تولید بخش بزرگی از سرزمین را جمع کند و بر اثر حجم بزرگ مازاد تولید، همه آن مجموعه به دولت مرکزی و مقتدری بدل شود. این نیروی نظامی متحرک را ایلات یا [عشایر] فراهم آوردند. (۱)

با این تحلیل و قتیکه دربند دوم برنامه عمل مشروطه خواهان اول میخوانیم: ((کوشش مداوم در بدست آوردن حقوق ملی و مشروط ساختن رژیم حکومت تحت نظر نمایندگان ملت و تأمین حاکمیت ملی و حکم قانون.)) (۲) به دشواری کار و پیکار مشروطه خواهان پی میبریم و در میابیم که آنها با چه موانع و امتناعهای جانفرسا و طاقتفرسای مقابل بودند و در چه شوره زاری بذر قانون، عدالت اجتماعی و برابری ملل و نحل را میکاشتند.

همچنین و قتیکه به بند ۷ آن پلاتفورم به: ((تأسیس مجلس شورای ملی از راه انتخاب آزاد نمایندگان مردم)) و یا در بند نهم آن مرامنامه به اصل: ((تأمین مساوات و عدالت اجتماعی)) (۳) برمیخوریم به صرافت پی میبریم که مشروطه خواهان ما، از چه موضع دشواری، در صدد تأسیس جامعه مدنی بودند.

خلاصه کلام اینکه مشروطه خواهان در افغانستان و حتی در منطقه ما با بن بست‌ها و موانعی از آیندست مقابل بوده اند:

- ۱- بن بست اندیشه ای، شامل امتناع های سیاسی - فلسفی.
- ۲- بن بست اقتصادی، موانعی که مالکیت خصوصی را جلو میگیرد.
- ۳- بن بست سیاسی که از نبود مؤسسات و سنن دموکراتیک در پیشینه زندگی اجتماعی سرچشمه میگرفت.
- ۴- بن بست اعتقادی که از تقابل دیدگاه های عقلگراها و مخالفان شان منشأ میگرفت.

۵- بن بست فرهنگی که از برخورد و تعارض لاینحل مواضع مختلف فرهنگها در داخل يك کشور ریشه میگرفت. (۴)

وچنین وضعیتی را مرحوم غبار در جلد دوم ((افغانستان در مسیر تاریخ)) با این جمله ها برکشیده است: و اما مردم افغانستان که عامل اصلی تکامل تاریخ کشورند، چنانیکه در طی يك و نیم هزارسال با مبارزات و قیامهای ضد فیودالی و همچنین ضد استیلاگران خارجی از مراحل سختی عبور کرده بودند، در قرن نهم نیز با هجومهای استعماری پنجه دادند، و با وجود شکست خوردن و یا تسلیم شدن طبقه حاکمه کشور به دشمن، دشمن را از وطن جاروب نمودند. معهذا تسلط نظام فیودالی و ضربات سنگین استعماری، رکود و انجماد شئون زنده گی جامعه را تمديد مینمود. اینست که افغانستان در قرن بیستم نیز هنوز در صف عقب افتاده ترین کشورهای جهان قرار دارد. ما تاریخ گذشته کشور خود را برای این مطالعه میکنیم که اوضاع امروزی خود را صحیحتر درك نماییم تا مبارزین جوان افغانستان در حرکت به پیش، خط درست آگاهانه اختیار نمایند. زیرا این تاریخ است که سیر تکامل يك جامعه را در روشنایی نشان میدهد. (۵)

با استنتاج از این دریافته‌ها و رهنمودهاست که به شناخت اشکال دیگر استبداد آشنا می‌شویم که بخشی ناشی از علل و اسباب داخلیست و بخش دیگر ناشی از دست اندازی‌های استیلاگران خارجی.

در محدوده استبداد شرقی، ما به اشکال زیرین استبداد سنتی برمیخوریم که یکی دو شکل آن در افغانستان نیز اعمال شده است.

پس سزاوار است که تصریح کنیم، علت‌العلل تمام اشکال نظامهای استبدادی که در ذیل می‌آوریم ناشی از مالکیت عام دولت بر مهمترین عنصر تولید جامعه یعنی زمین است. از همین سبب بخاطر عدم رشد مالکیت خصوصی، مؤسسات دیموکراتیک تولد نمی‌شوند و آزادی‌های مدنی شگوفانمیگردند. از جانب دیگر در سرزمینهایی چون افغانستان که از قلت شدید باران و دیگر موانع طبیعی در مضیقه هستند، استبداد از ذات و سرشت نظام زمینداری و تقسیم آب و نظارت اجتناب ناپذیر مباحثان آبیاری از میرآب ده، تا شاه‌کشور، سر بر میکشد و نهادینه میشود.

همچنین در کشور ما در قسمتهایی که جنگلها و مراتع مهمترین عناصر تولید و پایه اقتصاد محلی به شمار میروند استفاده نوبتی از آن منابع و نظارت بر چگونگی بهره برداری از آنها حاکمیت متمرکز قبیله ای را ایجاب میکند که در مملکتی چون افغانستان از اتحاد همین قبایل، دولتهای غزنوی، سلجوقی، غوری، غلجایی، ابدالی و غیره بوجود آمده اند.

شکل امروزی تر دولت استبدادی، از مالکیت يك قبیله نیرومند افریقایی، در ((سالاکاوه)) بدنیا آمده که بدنبالش تأسیس يك نظام خودکامه را الزامی کرده است.

لیکن سیمای بسیار معاصر حکومتهای استبدادی را، در ترکمنستان، ازبکستان، ایران، عربستان سعودی، عراق، کویت، امارات عربی و شیخ نشینهای

خلیج فارس مشاهده میکنیم که قدرت بلامنازع شانرا از مالکیت برچاه های نفت و گاز بدست می آورند. آنها صور مدرن استبداد شرقی آسیایی را به نمایش میگذارند و در تبانی با کارتل های نفتی، با استبداد جهانی و امپریالیسم همکاسه میشوند. همچنین بعید از احتمال نیست که در صورت استخراج و انکشاف صنعت نفت در افغانستان و تحکیم سلطه یک دولت اقتدارگرا بر آن، صرف قیافه قدرت استبدادی عوض میشود نه ماهیتش و از حاکمیت متمرکز انحصاری بر زمین، به حاکمیت متمرکز دوگانه گذر میکند و نفت و زمین را توأمأحتوا مینماید.

به اینصورت اگر این مؤلفه ها را کنار هم بگذاریم به گفت منوچهر صالحی مؤلف کتاب ((ایران و دموکراسی)) به نتایج زیرین میرسیم: موجودیت دولت مستبد [در وطن ما] از مراوده اجتماعی غالب بر این کشور نشأت میگیرد و تازمانی که در این مراوده، تغییر اساسی بوجود نیاید اجباراً هم دموکراسی نمیتواند بوجود آید.

[در کشور ما] با دولتی مواجه میشویم که بخش تعیین کننده ای از شیرازه اقتصاد ملی را در چنبره خود دارد و چون در این محدوده دارای نقش انحصاری است. لاجرم یک چنین دولتی در زمینه بافت سیاسی به روابط استبدادی نه دموکراتیک نیاز دارد و در نتیجه وجود انحصار در حوزه اقتصادی، استبداد در حوزه سیاسی را باز تولید میکند. در نتیجه دولت استبدادی توانسته است کلیه انقلابات توده ای با مضمون دموکراتیک را پشت سرگذاشته و دگر باره بر جامعه حاکم گردد.

برای آنکه در یک جامعه، دموکراسی بتواند تحقق یابد، لازم است که بتوان به نقش انحصاری دولت در اقتصاد ملی خاتمه داد و این امر زمانی مقدور است که مالکیت خصوصی بتواند آنچنان رشد کند که سهم آن در اقتصاد ملی بیش از سهم دولت مستبد گردد. در یک چنین صورتی دولت مستبد نقش استبدادی خود را در اقتصاد ملی از دست میدهد و در نتیجه نمیتواند استبداد سیاسی را در جامعه

باز تولید کند.

همچنین برخی از ایدیولوگهای جناح چپ به این باور اند: تازمانی که زمینه برای از میان برداشتن مالکیت خصوصی بوجود نیامده است، نفی آن موجب میشود تا جامعه به نظام اشتراکی خام و بربری باز گردد. (۶)

با ذکر این مطالب در تفسیر اجمالی چه و چند استمداد حاکم بر تمام تاریخ افغانستان که مطمح نظر شادروان غبار و دیگر مشروطه خواهان بود به این جمعبندی میرسیم:

۱- در کشورهای نظیر افغانستان، تأمین امنیتی آهنین و بسیار بسته، به شرط استقرار حکومت استبدادی میسر شده است.

۲- ساقط شدن چنان حکومتی، برهم خوردن حد اقل نظم عمومی را به دنبال داشته است که دست کم بهتر از هرج و مرج و بی نظامی مطلق، بوده است.

۳- تأمین مجدد چنان امنیتی، استقرار مجدد يك حکومت استبدادی را الزامی کرده است، و ما، در چنین دور باطلی! زندگی کرده ایم که یافتن مخرج نجات از آن دایره بسته سوال زمانه ماست.

بنیادگذاران قانون اساسی سال ۱۳۴۳ و قتیکه به شادروان غبار، عضویت کمیته تسوید قانون اساسی را پیشنهاد کردند، پاسخ داد: ((دیموکراسی مشروط به تحمل جانب مخالف است و آن مخالف من هستم!)) و نظام مشروطه و قانونمند، نیز چیزی، جز تحمل جانب مقابل و زندگی کردن در بین عقاید متفاوت نیست. غبار برای همین منظور میرزمید، او ادامه دارد، رزم و زندگی و افکار بلندش سرمشقی برای آزادی خواهان است. او را میستایم که به حق سزاوار تجلیل و تبجیل بود.

روانش شاد باد!

فهرست منابع:

- ۱- داکتر محمد علی همایون کاتوزیان، استبداد، دموکراسی و نهضت ملی، چاپ سعدی، ۱۳۷۲، صفحات ۹ و ۱۰.
- ۲- عبدالحی حبیبی، ((جنبش مشروطه در افغانستان))، قم، چاپ چاپخانه اسماعیلیان، سال ۱۳۷۲، ص ۸.
- ۳- همان اثر، همان صفحه.
- ۴- محمد اکرم عثمان، ((مقدمه ای بر چگونگی جنبشهای مشروطه خواهی))، نشر هفته نامه امید، چاپ امریکا.
- ۵- میر غلام محمد غبار، ((افغانستان در مسیر تاریخ))، جلد دوم، ص ۴، چاپ ویرجینیا، جون ۱۹۹۹.
- ۶- نقدی از مهدی خانبابای تهرانی بر کتاب ((ایران و دموکراسی))، مجله آرش، شماره ۳۰، ص ۴۲، چاپ LOGNES فرانسه، سپتامبر ۱۹۹۳.

نقد و معرفی کتاب
افغانستان در مسیر تاریخ

داکتر سرور مولایی

داکتر سرور مولایی

نقد و معرفی کتاب افغانستان در مسیر تاریخ جلد دوم

پیشگفتار ۲+ متن ۲۷۹+ پیوستها ۱۳= ۲۵۸ صفحه

تألیف میر غلام محمد غبار، سال تألیف ۱۳۵۲

به کوشش حشمت خلیل غبار، ویرجینیا - امریکا، جون ۱۹۹۹

برای اکثریت قریب به اتفاق مردم افغانستان، آزادیخواه، مبارز، نویسنده و محقق و مورخ معاصر میر غلام محمد غبار (۱۲۷۶-۱۳۵۶ ش) آشناترین نام هاست و آنجا که پای نوشتن تاریخ کشور به میان می آید، تألیف و تحقیق ارجمند او ((افغانستان در مسیر تاریخ)) را پیش از آثار دیگر به یاد می آورند.

بر اساس اطلاعاتی که در پیوستهای جلد دوم این کتاب آمده است، غبار سالها پیش از آنکه اولین اثر او ((افغانستان و نگاهی به تاریخ آن)) به صورت مقاله در شماره های ۲ تا ۱۲ سال اول مجله کابل منتشر شود؛ مطالعات و تحقیقات در تاریخ افغانستان را آغاز کرده بود. به گفته خود او: ((گرچه این نوشته ها قطع نظر از نداشتن سرمایه تاریخ عصری و وارد نبودن در شق تاریخ، اکثراً ناقص و معیوب بود؛ نقص بزرگ دیگری هم داشت که عبارت بود از تقاضای يك فضای تاریک سیاسی و

اداری موجوده افغانستان. این فضای تاریک مانع آن بود که نویسنده بتواند آنچه را میداند و میخواهد آزادانه روی کاغذ آورد، زیرا سلطنت سد سیدی به عنوان سیاست روز و غیره در برابر هر فکر و عمل نویسندگان کشیده بود. حتی من مجبور بودم که در طی سی و چند سال سایر نوشته های خود را نیز ناقص و معیوب عرضه کنم....)) (۱۳۸/۲ - ۱۳۹).

هرچند خود غبار این نوشته ها را ناقص و معیوب می شمارد، ولی در جای خود هریک از آنها از اعتبار و ارج بایسته یی برخوردار است. سی و چند سال تجربه در این میدان، با وجود موانع بسیار، از او مورخی توانا و بصیر ساخته بود و هنگامی که جلد اول افغانستان در مسیر تاریخ او که در سال ۱۳۴۶ در مطبعه دولتی کابل چاپ شده بود و پیش از انتشار در محاق توقیف افتاد و پس از یازده سال از محاق بدر آمد، پایگاه و مرتبه غبار را در تاریخ نویسی به بلند ترین درجات برکشید و تحسین و تقدیر و اعجاب و شگفتی دوست و دشمن را برانگیخت.

از قرار نوشته حشمت خلیل غبار در پیوسته های جلد دوم، در حدود چهل جلد از این کتاب بر اساس قرارداد موجود بوسیله حشمت خلیل از چاپخانه به خانه مؤلف منتقل شده. (۲۷۷/۲ - ۲۷۸) و از آنجا راه خود را به خانه های علاقمندان گشود و مشتاقان: با شور و شوق آنرا خواندند و بازار رونویسی آن گرم شد و بازخواست و تهدید وزیر اطلاعات و کلتور وقت، محمد انس خان در بازگرداندن آن چهل جلد سودی نبخشید، همچنانکه تقاضای مؤلف در رفع توقیف از این کتاب ناشنیده ماند.

پس از برافتادن داود خان و روی کار آمدن حکومت دست نشانده و سرسپرده شوروی در ثور ۱۳۵۷، از این کتاب، برای جلب توجه مردم، رفع توقیف شد (۹ جوزای ۱۳۵۷) تقریباً تمام سه هزار جلد این کتاب در ظرف

چندروز به فروش رفت.

بازار پر جوش خریداران مشتاق، صادر کنندگان حکم آزادی کتاب را درباره آن به فسخ تصمیم برانگیخت و دوباره حکم گردآوری و توقیف آن را صادر کردند؛ ولی دیگر کار از کار گذشته بود. ظاهراً دولتیان آن روز، یا این کتاب را نخوانده بودند یا به تلقی ضد استبدادی آن بسنده کرده بودند و از روح بیگانه ستیزی آن بیخبر بودند!!

بدون تردید محتوای کتاب از جهات گوناگون دربردارنده روایتی از تاریخ کشور بود که با تلقی مردم همسو بود و با روایت رسمی - حتی با وجود برافتادن نظام پیشین - اختلافات جدی داشت، از این روی دسترسی مردم بدان برای نودولتان نیز خالی از خطر نبود. جلد اول ((افغانستان در مسیر تاریخ)) درست جایی پایان می یابد که حیات نوین کشور آغاز میشود: قتل امیر حبیب الله خان، رویکار آمدن امان الله خان، جنگ استقلال و تحصیل آن، آغاز اصلاحات اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، تغیر ساختار قدرت، مشروطیت اول... دوره یی که نسل معاصر غبار با فراز و نشیب آن آشناست و دوران ارتجاع و بازگشت استبدادش مینامد: موضوع جلد دوم این تألیف است. دوره یی که نطفه و ریشه بخش عظیمی از آنچه را که پس از آن تار و زگار و زمان حاضر در کشور روی میدهد در بردارد. نگارش تحلیلی وقایع این دوره به جهات گوناگون و به شهادت آنچه در این دفتر آمده است، برای نویسنده، چیزی جز به استقبال انواع خطرهای رفتن و اقسام بلاها را به جان خریدن نبود: دل غبار که با خطر خو کرده و در بلاها پرورش یافته بود: کار نوشتن آنرا درانزوای اجباری و خانه نشینی تا پایان دوره حکومت شاه محمود خان (۱۳۳۲ ش) به پایان برد (تاریخ پایان جلد دوم ۱۹۷۳) در این سال ها داود خان بر سریر قدرت تکیه زده بود و البته امکان چاپ این دفتر به هیچ وجه وجود نداشت، زیرا محتوای این کتاب

افشاگر، هم از لحاظ حاکمان و معاصران و هم از لحاظ وارونگی‌هایی بسیار که پس از برافتادن امان‌الله خان در گزارش تحریف‌آمیز تاریخ پدید آمده بود، پذیرفتنی نبود. غبار که گویی به قول خویش و عهدی که با مردم بسته بود وفا کرده بود اندکی پیش از سقوط داود خان در گذشت و نتوانست انتشار مجلد اول و استقبال کم‌نظیر مردم میهنی را که دوست میداشت از این خدمت ارجمند و یادگار ماندگار خویش ببیند.

سرگذشت دفتر دوم نیز بی‌مشابهت با دفتر اول نیست، انتشار این دفتر در داخل کشور متعذر بود. چاره کار بیرون آوردن دستنوشته از داخل افغانستان و انتشارش در خارج از کشور بود، به این ترتیب فاصله زمانی تألیف ۱۹۷۳ تا هنگام انتشار ۱۹۹۹ شانزده سال را دربر گرفت.

به اعتقاد نگارنده، همان گونه که در جای جای جلد دوم نیز یاد شده است، شادروان غبار از همان روز که قلم را برای نوشتن تاریخ کشورش در دست می‌گیرد میداند که چی میکند و بر خطرهای پنهان و پیدای این کار آگاهی تمام دارد. از این رو نه تنها سر آن ندارد که قلم از دست بگذارد بلکه با دیدن باروری درختی که در سالهای دراز تحقیق و مطالعه و گردآوری اسناد و مدارک و بند و زندان و تبعید با خون دل آبش داده بود و اقبال و توجه کم‌نظیر مردم به چیدن میوه‌های آن درخت، مصمم‌تر از پیش در کار آمد و آنچه را که میدانست بنویسد به قید کتابت آورد و اطمینان داشت که با عرضه آن به عنوان فردی که دیدی روشن از تاریخ دارد، میتواند نقش و جایگاه خویش را هم در تاریخ و هم در اذهان و افکار مردم تبیین کند، غباری نماند که گردش اندک بادی پراکنده اش کند، خورشیدی شود تابناک که چهره تاریخ را چونان آینه‌ی از غبار بشوید.

بدون تردید آنچه از قلم او در جلد اول به یادگار مانده است بایسته، مهم و درخور تحسین است؛ اما چنین به نظر میرسد که اوج کار او را باید در دفتر دوم یا تکملاً مجلد پیشین جست. از يك سوی قلم او در این دفتر پخته تر و شیواتر و رساتر است و از سوی دیگر آنچه که در این دفتر ثبت افتاده است، قسمت عمده آن مشاهدات عینی اوست، قرائت زمانی و پیوستگی های عاطفی خوانندگان نیز به این اوج می افزاید.

غبار هدف و مقصود خویش را از نوشتن مقالات و کتابهای تاریخی و ضرورت آن ((داشتن سیر درك تاریخی برای روشنفکران و مبارزان)) میداند (۱۳۹/۲) و به درستی بر دشواری این کار در فضای تاریک سیاسی و اداری افغانستان آگاهی دارد (۱۳۸/۲) او تاریخ عمومی افغانستان را نانوشته می یافت و آنچه را که به این نام نگاشته شده بود و در مدارس تدریس میشد و از دوره میرویس هوتکی آغاز میگشت و به دستور تاریخ سازان پرداخته شده بود به دلیل محدود کردن عمر دراز تاریخ پرافتخار ملتش در همین دو قرن، توطئه یی طراحی شده علیه هستی کشورش می یافت و نادیده انگاشتن پیشینه تاریخی وطنش را خیانتی آشکار میدید (۱۳۸/۲) کیست که نداند آنچه امروز افغانستان نامیده میشود: به عنوان بخشی مهمی از قلمرو تاریخی و فرهنگی بزرگتر، چه سهمی در تمدن بشری و چه نقشی در تاریخ این پاره از جهان داشته است؟! غبار در نوشتن افغانستان در مسیر تاریخ از يك سوی مجموعه جغرافیایی - سیاسی دوران اخیر که افغانستان نام گرفته است، را در نظر دارد و از سوی دیگر پیشینه تاریخی، مدنی، دینی و فرهنگی و سیاسی آنرا که مآلاً از محدوده فعلی بسیار فراتر می رود لحاظ میکند. جمع بین این دو منظر، یکی از گرفتاریهای جدی تاریخ نویسان معاصر است. با نقد و بررسی آنچه که دوران متأخر به نام تاریخ افغانستان نوشته شده است حد اقل به دو نگرش خاص میتوان دست

یافت که در اثر آن دو گونه تاریخ نگارش یافته است: تاریخ های محدود نگر و ناظر بر موقعیت سیاسی و اداری و جغرافیایی دوران متأخر و تاریخ های فرانگر.

نویسندگان محدود نگر در برابر این پرسش که پیشتر این سرزمین چه نامیده می شده است و پیشینه تاریخی، تمدن و فرهنگ مردمانی که امروز در این خطه زندگی میکنند چه بوده است؟ پاسخ قانع کننده ندارند. حضور مردم بسیاری از نواحی و شهرها و نواحی افغانستان در این تاریخها بسیار اندک، کم رنگ و تقریباً مبهم است. درحالیکه نام بسیاری از شهرها و مناطق موجود در سرزمین ما با نام بزرگانی که آوازه جهانی دارند و با نام تمدن و فرهنگ که نمیتوان آنها را در بند حصارهای تنگ نظری زندانی کرد پیوند ناگسستنی دارد. کسی که اندک آشنایی با تاریخ داشته باشد میدانند که نوشتن تاریخ بر پایه موجودیت فعلی، ... چه دشواریهایی برای تبیین تمام دوره های تاریخی و نسلهای آینده ایجاد میکند.

غبار با آگاهی از این مسایل عالمأ و عامداً نام پر رمز و راز معنی دار ((افغانستان در مسیر تاریخ)) را برای نوشتن برگزید تا از یک طرف تکلیف ذهنی خویش را در انطباق دو مفهوم تاریخ و افغانستان بر یکدیگر روشن کند و از طرف دیگر بتواند در ریشه یابی بسیاری از وقایع و رخداد های تاریخی، دینی و سیاسی و ... توفیق یابد. ناگفته پیداست که در این نگرش کلان قلمرو پهناوری را که به پیش از هوتکیها میشود در نظر داشته باشد همانگونه که در این سوی تاریخ، در دوران معاصر اسباب و علل بسیاری از وقایع را در خارج جستجو کند و آنها را در پرتو این کلان نگرى تفسیر و تحلیل نماید.

غبار از بیداد و تهاجم گروهی خاص از تاریخ نویسان، در تصویر و تصور از افغانستان به عنوان کشوری متشکل از عشیره های نامتجانس و دارای ده ها زبان و مذهب متباین که برای آن تاریخ پیش از قرن هژده نمی شناساند، پرده بر میدارد و

نشان می‌دهد که پدید آوردن تاریخ جدید و طراحی آن و سپس تحمیلش به ملتی که نسل از چه نیتی سیراب می‌شود. او آشکارا طراحان این تاریخ جدید را دشمنان دیرین مردم کشورش یعنی انگلیس‌ها می‌داند و غرض نهفته در این کار را پاسخ به تقاضای توازن میان دو دولت استعماری آن روزگار، روسیه تزاری و امپراطوری انگلستان می‌شناسد. به همین لحاظ همه کسانی را که دانسته یا نادانسته در دام این تزویر افتاده‌اند و در تار و پود به ظاهر زیبای آن دست و پا می‌زنند و از این شیوه پیروی کرده‌اند، بیمارانی می‌داند که به مرض ساری گرفتار آمده‌اند و می‌پندارند که سلامت دارند و از صحت کامل و عقل سلیم برخوردارند؟! (۴/۲) گفتنی است که غبار حق آن دسته از محققان و مورخان مغرب‌زمینی را که در مطالعات و تحقیقات خویش به شناساندن ملت‌های دیگر همت گماشته‌اند و دست آوردهای ارزشمندی در زمینه پیشینه علم، ادب، زبان، لغت، تاریخ و فرهنگ و احیای مدنیت فرورفته در زیر خاک، داشته‌اند ضایع نمی‌کند و مراتب حق شناسی خود را به کار و رنج آنان اظهار میدارد، همانگونه که گروه دوم را که به قصد برآورده شدن مطامع خاص، به عنوان محقق و شرق شناس در تحریف تاریخ ملت‌ها کوشیده‌اند، تقبیح میکند (۳/۲) و در این باره مینویسد:

((گروه دوم علاوه بر دنبال کردن مقاصد خاص در اینگونه تحریف تاریخ، هدف بزرگتری را نیز دنبال کرده‌اند، انحصار تمام فضایل به کشور مورخ و انتساب کلیه معایب به کشور مقابل، تا آنجا که اروپا را ناشر تمدن و فرهنگ از ازل قلمداد کرده‌اند و نقش ملل مشرق‌زمین را که مهد تمدن‌های قدیم جهان بوده‌اند، انکار کرده‌اند.)) (۳/۲)

از این موضوع که از مسایل مهم و تاریخ نویسی دوران معاصر بویژه در افغانستان است، بگذریم به نگاه خاص غبار در مورد نقد شیوه‌های تاریخ نویسی

میرسیم. در نقد غبار، تاریخ‌ها به دو دسته تقسیم میشوند: ۱- تاریخ‌هایی که فقط به ضبط وقایع شگفت‌انگیز و نادرست و کارنامه‌های اشخاص محدود مقید است. ۲- تاریخ‌هایی که مبتنی بر تعلیل و تحلیل همه‌جانبه است و قصد مورخان، نشان دادن چهره مردم در آئینه واقعیت و ریشه‌یابی و تحلیل کردار و افکار آنان و بررسی عوامل تأثیرگذار و... است.

افغانستان در مسیر تاریخ به شیوه دوم نگاشته شده است (۲/۳) ناگفته پیداست که روش دوم متضمن بیان حقایق و نقد و ریشه‌یابی و تبیین‌کننده نقش و سهم افراد و گروه‌هاست که بدور از اعمال سلیقه‌های شخصی و جانبدارانه نوشته میشود و آئینه‌یی را مانند است که نقش همه افراد را چنانکه بوده‌اند و عمل کرده‌اند، مثبت یا منفی، باز می‌نماید. در چنین آئینه‌بی غبار، البته مشاهده تصاویری که خوشایند فرد یا افراد خاصی نباشد امری بدیهی است. زیرا سرشت تاریخ واقعی آئینه‌گی است و آئینه به هیچ‌جانب میل نمیکند.

غبار بلایی را که بر سر او و کتابش آمد نتیجه همین واقع‌نگری و مصلحت‌نپندیشی میدانند که مصلحت‌اندیشان غافل از کارکرد تاریخ را خوش نیامد و کتاب او را توقیف کردند و صدراعظم وقت مدتها پس از توقیف کتاب در یک جلسه استماع شورای وقت توقیف آنرا اعلام داشت. (۲۷۷/۲) ولی کار به همینجا متوقف نشد. وزیر اطلاعات وقت محمد انس خان، حدود چهل کتاب افغانستان در مسیر تاریخ را که طبق قرارداد، غبار دریافت کرده بود از وی مطالبه و با یادآوری سالیهای دراز عمر غبار که در زندان و تبعید سپری شده بود او را تهدید کرد. غبار با تذکر این نکته که میان منزل او و محبس ولایت کابل، صرف یک دیوار گلی حایل است، پاسخ تهدید را داد و خواستار رفع توقیف از کتاب شد و گفت شما نویسندگان مستخدم بسیاری دارید که کارشان تحریف تاریخ افغانستان است، دستور بدهید برای کتاب من جواب

بنویسند و آنرا رد کنند. (۲۷۸/۲)

باری بررسی آنچه که وی در جهت غبار رومی از آیینۀ تاریخ افغانستان انجام داده است و رنجی که برای تصحیح تحریف های آشکار و پنهان بر خویش تحمیل نموده است، مجالی دیگر میخواد، زیرا چنین کاری مستلزم مرور دقیق تمام فصلهای کتاب او و مقایسه آن با کتابهای دیگر است؛ اما بی تردید جلد دوم افغانستان در مسیر تاریخ، بحث های بسیاری را برخواد انگیخت، کما اینکه هم اکنون جمعی به تخطئه کار او کمر بسته اند و گروهی کثیر آنرا چون ورق زر میبرند و با قلم توانای او همراه میشوند و زوایای نهفته و مسایل نگفته بسیاری را می کاوند و نه همان مراتب تحقیق علمی و تحلیل های عمیق او را بلکه شفقت پایان ناپذیر او را در مورد تمام مردم افغانستان و مردان و زنان آزاده آن در می یابند و از گرمای خورشید آسای آن در مهر ورزی به مردم میهن خویش لبریز میشوند و به آگاهی ای که باید میرسند و با او در صحت و درستی این سخن که مردم مستحق همان حکومتهایی هستند که بر آنان حکومت میکنند، تردید میکنند زیرا این سخن آنگاه درست است که ملت ها در انتخاب رژیم و حکومت خود آزاد باشند نه آنکه حکومتی با زور بر آنان تحمیل شود. (۲۰۹/۲)

در جلد دوم افغانستان در مسیر تاریخ، غبار تصویر هایی از تاریخ بدست میدهد که تمام آنها را میتوان آثار ارزشمند ادبی، تاریخی، اجتماعی و فرهنگی و نمونه هایی از نثر سخته و سبك دار دری معاصر افغانستان به شمار آورد. در این نمونه ها گاه کار او یادآور تصویرهاییست که مورخ نامبردار عصر غزنوی ابوالفضل بیهقی، به دست داده است. این تشابه بویژه، در توصیف محاکمه و بردار رفتن قهرمانان ملی وطن، بیشتر از هر زمان دیگری رخ مینماید، چنانکه در موارد زیر میتوان دید:

توصیف فروگرفتن و شهادت غلام نبی خان چرخي در ارگ سلطنتی و

آنچه پس از وی برخاندان، فرزندان و منسوبانش در زندانهای کابل رفت (۱۱۶، ۶۸/۲-۱۱۷)، گزارش تفصیلی مراحل پیش از مُثله کردن و بردار کشیدن عبدالخالق (۱۶۲/۲-۱۷۳)، توصیف همراه با توضیح دقیق صنف رنگریزان کابل (پیشه وران جزء ۲/۱۱۱)، روایت او از وضع و شکل و در نهایت کشته شدن فجیع میر عبدالعزیز خان، تحصیل کرده ترکیه در صحن زندان (۱۲۲/۲)، توصیف زندانهای دوره نادری و هاشم خان (۱۳۸/۲-۱۵۳)، از جمله زندان سرای موتی (۱۳۹/۲)، گزارش دیدار محمد هاشم خان صدراعظم از زندان و برخورد او با زندانیان (۱۴۵/۲)، توصیف استادانه و محققانه او از تبعیدگاه سیاسی اش در ((بالابلوک)) از توابع فراه (۱۸۲/۲-۱۸۳)، تصویر تنها مکتب ابتدایی منحصر به فرد مرکز ولایت فراه در سال ۱۳۵۱ (۱۹۸/۲)، توصیف از اوضاع اقتصادی کابل و کابلیان پس از بازگشت از تبعید (۱۹۸/۲)، توصیف و تحلیل او از فقر اقتصادی مردم علی الخصوص قهرمانان معرکه آزادی و استقلال و تصویر ذهنی سرنوشت تمام کسانی که باید به عزت و افتخار می زیستند ولی... (۱۹۸/۲) و...

شاید وجود همین توصیفات زنده و عبرت انگیز و ماندگار در کتاب و آثار اوست که عبدالحی حبیبی را نیز وامیدارد تا ضمن وارد کردن ایراد های گونه گونه به کار تاریخ نویسی غبار، به شیوایی قلم و قوت بیان و ظرافت ادبی او اقرار نماید (جنبش مشروطیت در افغانستان، ص ۱۳۸)، غبار در جلد دوم افغانستان در مسیر تاریخ، از سر میزی، سانسور و نظارت چند تن بر مطبوعات افغانستان از جمله اظهار نظر درباره آثار خودش و گشاده دستی ها در تحریف نوشته هایش نام میبرد: صلاح الدین سلجوقی، محمدانس خان و عبدالحی حبیبی که سهم و نقش حبیبی را بیش از دیگران میدانند و بویژه از او در مورد تحریف، انتحال و سرقت اثر معروف ((احمد شاه بابا)) شکوه میکنند. (۱۳۹/۲ و ۱۹۱)

یکی از ویژگی‌های مهم این کتاب، طرح پرسش‌های اساسی درباره وقایع و اتفاقات و رخدادهای تاریخی این دوره است که خود بدانها با نقد و تحلیل و تعلیل پاسخ می‌دهد و این روش امتیاز دیگر به کتاب او می‌بخشد. (۷/۲، ۱۴۶، ۱۷۲، ۱۷۳، ۲۰۹ و...)

برای تکمیل فایده و پایبندی به روشهای متداول نقد و معرفی کتاب، عنوانهای عمده و فصول کتاب را در اینجا می‌آورم.

— فصل اول کتاب که ((بقیه عکس العمل ارتجاع ۱۳۰۸ ش)) نام دارد، ادامه بحث ناتمامی است که از آخر جلد اول آغاز گشته و دو بخش: حکومت اغتشاشی و سقوط آنرا در بر دارد، غبار در این دو بخش پرده از روی کار طرح پنهانی ده ساله سقوط حکومت امان الله خان برمیدارد. (۵۰ - ۲۰)

— فصل دوم: استقرار ارتجاع و اختناق و مبارزات ضد آن (۱۳۰۸ - ۱۳۱۲) نام دارد که صفحات ۲۱ تا ۱۵۸ کتاب را دربر میگیرد و دارای هشت بخش است:

۱- فضای سیاسی ۲- محمد نادر خان کی بود و چگونه سلطنت را بدست آورد؟ ۳- نظر مردم افغانستان نسبت به دولت نادرشاه ۴- خصلت و ماهیت رژیم نادرشاه ۵- تشکیل و مرام حکومت ۶- دهشت و ترور در افغانستان ۷- اوضاع اجتماعی، اقتصادی و سیاسی کشور در دوره اختناق و ارتجاع ۸- مبارزه مردم و روشنفکران ضد ارتجاع و اختناق.

— فصل سوم ((دوام مطلقیت و استبداد)) (۱۳۱۲ - ۱۳۲۵ ش) دوره حکومت محمد هاشم خان (۱۵۹ - ۲۰۹) که از این شش بخش تشکیل شده است: ۱- تبدیل حکومت سه برادر به حکومت دو عمو ۲- گشتار دسته جمعی ۳- چهره دیگر خاندان حکمران ۴- روش دولت ۵- اوضاع اقتصادی و اجتماعی ۶- دوران

جنگ جهانی دوم.

- فصل چهارم ((تغییر اوضاع اجتماعی و مبارزات سیاسی و دموکراتیک و ملی (۱۳۲۵ - ۱۳۳۲ ش) یا دوره حکومت شاه محمود خان (۲۱۰ - ۲۷۱) که چهار بخش زیر را دربر دارد:

- ۱- حکومت برزخ (زوال حکومت هاشم خان و تبارز ظاهر شاه)
- ۲- اوضاع اقتصادی ۳- سیاست خارجی ۴- تشدید مبارزات سیاسی (تشکیل احزاب سیاسی و مبارزات پارلمانی)، پیوستها (۲۷۲ - ۲۸۵) شامل:

الف: سوانح مختصر و آثار غبار

ب: آثار

- تبصره منابع خارجی در مورد غبار.

شادروان میر غلام محمد غبار، عاشق آزادی، دموکراسی، آزادیخواهان و مردم و سرزمین خویش بود، این عشق و شیفتگی حتی مورد اقرار، احترام و تأکید مخالفان سیاسی، مورخان دگراندیش او نیز بود.

در راه احقاق حق مردم و ترویج اندیشه های آزادیخواهانه تا آخر عمر از پای ننشست و ثابت قدم ماند، مهمترین ویژگی جلد دوم افغانستان در مسیر تاریخ، ضد استبدادی بودن آنست تا آنجا که میتوان کتاب او را ادعا نامه ملت رشید و آزاده افغانستان علیه استبداد و مستبدان دانست، از همین روی نه تنها رفتار حاکمان را موشگافانه نقد و بررسی و تحلیل کرده است بلکه افراد، کسان و خاندانهای بسیاری نیز که در تحکیم، توجیه و خدمت استبداد بوده اند از تازیانه قلم و نقد بی محابای او در امان نمانده اند.

روانش شاد و یادش گرامی باد!

پیام
شورای دموکراسی
برای افغانستان

پیام شورای دموکراسی برای افغانستان

Ratder Demokratie Für Afghanistan E.V

دانش پژوهان محترم، خانمها و آقایان!

میر غلام محمد غبار یکی از نام آورترین فرزندان تاریخ معاصر میهن ماست. پژوهش، روشنگری و حضور در کارزار مبارزه برای آزادی و عدالت اجتماعی ویژه گی های گوهرین این نام آور بزرگ را تشکیل میدهد.

غبار پیشگام تاریخ نگاری نو در افغانستان است. او تلاش نمود تا تاریخ نگاری را از افسانه نگاری و مداحی برای زورمندان و دلبستگی به کشتار، غارت و ویرانی برون آورده و به آن به مثابه قلمرو کنش و واکنش انسانها، نیروهای سیاسی و اجتماعی که در آن نه تنها شخصیت ها، بلکه گروههای مردم به عنوان کلیت های دارای جایگاه های ناهمگون عمل میکنند، برخورد نماید.

در دورانی که تشکیل دولت های ملی در دستور کار نخبگان کشورهای مستعمره و وابسته قرار داشت، غبار این اندیشمند ضد استعمار تلاش داشت تا تداوم جامعه افغانستان را در فرایند تاریخی آن مورد ارزیابی قرار داده و بدینگونه سنگ بنای ((افغانستانی بودن)) را، فرای گرایش های قومی و مذهبی پی افکند. در این راستا او به تاریخ رجوع میکند و تلاش دارد تا دولت ملی را به شیوه یی فرزندگان عصر روشنگری بنا نماید. سوگمنده گاهی این دلبستگی سیاسی و هدفمند بر فروغ پژوهش های او سایه می افکند.

غبار به عنوان روشنفکر جهان زیرستم، با گرایش ((اروپا مرکزی)) به ستیز بر میخیزد و با نهضت های اجتماعی و جنبش های ضد استعماری پس از جنگ جهانی دوم سخت دلبستگی دارد.

از دید او، رهایی و آزادی انسانها و جوامع میتوانند با پذیرش و تضمین تحقق آنها در ساحت گیتی ممکن و میسر گردند؛ از این چشم انداز، غبار روشنفکری است دارای دورنمای جهانی.

میر غلام محمد غبار یکی از پرکارترین و پربارترین پژوهشگران جامعه ما بود. با وجود خفقان، سانسور، تبعید، زندان و حاکمیت شفاهی گری در جامعه ما، او به نشر مقالات و آثار متعدد سیاسی، ادبی و تاریخی پرداخت.

کتاب ((افغانستان در مسیر تاریخ)) او حتی در دوران زندگی نویسنده به مثابه اثری کلاسیک در زمینه تاریخ افغانستان تلقی میگردد. این تحقیق پرمایه یکی از منابع معتبر مورد توجه پژوهشگران مسایل افغانستان است. بایسته است تا این اثر سوای تعصبات و تعلقات کماکان مورد نقد و بررسی قرار بگیرد.

جلد دوم این اثر حاوی اطلاعات و داده های بسیار پرارزشی است درباره مبارزات ضد استبدادی، تلاشهای آزادی خواهان و چگونگی شکست تجد طلبان

کشور ما، محقق یا خود از نزدیک شاهد این تحولات بوده است و یا اینکه به منابع دست اول دسترسی داشته است. داده های این کتاب برای پژوهشگران تاریخ معاصر افغانستان و کشف حقایق پنهان در کشور ما از اهمیت ویژه یی برخوردار است. شورای دموکراسی برای افغانستان خودش را به سنت روشنگری و مردم سالاری وفادار میدانند و غبار یکی از سرآمدان این سنت است. ما برای این همایش که برای ارزیابی آثار و تجلیل از زندگی یی این ابر مرد ساحت تفکر و عمل برپا گردیده است، آرزوی موفقیت مینماییم، امیدواریم تا محققان امور افغانستان و نهاد هایی که این گردهمایی را تدارك دیده اند، بتوانند با بررسی آثار زنده یاد غبار به کشف و شناخت گوشه هایی از تلاش ها و مبارزات روشنفکران افغانستان در راه روشنگری، خردگرایی و حاکمیت مردم نایل آیند.

برای شما در این راستا آرزوی موفقیت و پیروزی می نمایم.

هیأت اجرایی شورای دموکراسی برای افغانستان

۲۲ فبروری ۲۰۰۱، بن، آلمان

پیام
شورای فرهنگی
افغانستان

پیام شورای فرهنگی افغانستان
به مناسبت سالروز یاد بود
مرحوم میر غلام محمد غبار

ای کابل ای دیار نیکویان چگونه ای
ای مظهر تجلی جانان چگونه ای
گاهی گر شک جای توشد، گاه قندهار
هان ای ((غبار)) گوشه دامن چگونه ای

دوستان عزیز،

سرزمین آریانیان کهن در طول تاریخ پرماجرای خود فراز و نشیبهای زیاد دیده و بسی فاتحان و جنگ سالاران تاریخ را یا به زانو درآورده و یا بگورستان تاریخ فرستاده است. این سرزمین هرگز لشکرکشیهای کورش کبیر، اسکندر مقدونی، ریخت و ساخت مدنیتهای یونانی و بودیزم را که قرنهای سرزمین مردان کوهپایه های هندوکش را در زد و بندهای خودخواهانه درگیر نگهداشته بودند فراموش نمیکند. این هم درست است که اعراب دین مبین اسلام را در سرزمین ما آوردند، ولی افغانان هرگز راضی نبودند که مهاجمان بادیه نشین، زبان، فرهنگ، هیت ملی و دارایی های ما را غارت نمایند.

دوستان عزیز،

این واقعیت های درد آور تاریخ چند هزارساله سرزمین ما تا چند دهه قبل معلوم نبود و تاریخ نویسان افغانستان سرچشمه تاریخ افغانستان را از قرن هژدهم به بعد می نوشتند. که گویا داشت گذشته پرافتخار و تاریخ چندین هزارساله ما معدوم گردد.

در همچو شرایط حساس مرد آزاده یی در سرزمین دانشپور افغانستان بدنیا آمد. پدر او را میر غلام محمد نام کرد و زندگی پر طلاطم غبار را بر آن فزود. میر غلام محمد غبار در جامعه افغانی ادیب شد، دانش آموخت و سیاستمدار شد و داشت در سطح رهبریت جامعه قرار گیرد که دستهای ناسپاس و حق ناشناس او را محکم گرفت و به سلول زندان برد.

هرچند مرحوم غبار در طول فعالیتهای ادبی، تحقیقی و تاریخی خود دست و پا بسته بود، بسختی میتوانست اندیشه های خود را رقم زند، ولی آنچه رقم زد تاریخ واقعی و خواست جامعه ما بود که از عمق آرزوهای مردم ما جوانه میزد.

مرحوم غبار در حیات سیاسی اجتماعی خود دریافت که در حلقه های تعلیمی و فرهنگی افغانستان تاریخ نویسان افغانی، تاریخ پنجهزارساله آریانا و خراسان بزرگ را نادیده گرفته و تاریخ افغانستان را از قرن هژدهم باینطرف سرآغاز زده اند. مجریان این اندیشه آگاهانه و یا ناآگاهانه داشتند از غنای فرهنگی و افتخارات چند هزارساله تاریخ گذشته ما اغماض نمایند.

احساس ملی و جاذبه آزادی میر غلام محمد غبار او را واداشت تا تحقیقات دامنه داری در زمینه انجام داده برای بار اول سرآغاز تاریخ افغانستان را به آریانای کبیر و خراسان اسلامی بگره زند. این کار برای مرحوم غبار کار ساده نبود، او بارها مورد توبیخ و اذیت ساده اندیشان قرار میگرفت و به مداخله همسایگان کوتاه اندیش،

اوراق کتابها و نوشته های او بی آنکه خودش آگاهی داشته باشد برداشته میشد و بجای آن نوشته دیگری از نام او چاپ میشد.

پس جای مباحثات و افتخار است که امروز مدرسه مطالعات آسیایی - افریقایی دانشگاه لندن و سهمگیری جمعی از فرهنگیان و دانشمندان فرهیخته طی این کنفرانس با شکوه بین المللی، یاد بود این شخصیت برازنده و پیشرو تاریخ نویسی و جنبشهای نهضت طلبی افغانستان را تجلیل کرده، گروه مورخان و شخصیتهای ممتاز عرصه تاریخ و تحقیق جهان را که به تاریخ افغانستان و فرهنگ افغانستان می اندیشند جمع کرده سالروز او را گرامی میدارند.

شورای فرهنگی افغانستان سویدن که در راستای اهداف کلتوری خود، نقش پای مردان بزرگ تاریخ، ادب و فرهنگ ملی افغانان را دنبال می کند و خواهان آنست تا مقام برجسته و حیثیت شامخ و جهانی آنان را در نردبان آسمان فرهنگ برون مرزی افغانستان نمایان سازد. این شورا افتخار دارد که عضو این کنفرانس بزرگ و بزرگداشت سالروز مرحوم غبار، مورخ نستوه افغانستان معاصر است و در بررسی آثار و اندیشه این شخصیت عالی تاریخ افغانستان سهم میگیرد.

پوهاند رسول رهین

رییس شورای فرهنگی افغانستان

سویدن

پیام
داکتر علی رضوی

پیام داکتر علی رضوی

به یاد شادروان غبار مؤرخ مبارز و سیاستمدار نامور

هموطن فاضل آقای عبدالحی آریانپور که تاریخ افغانستان نوین را به نظم در آورده در امریکا انتشار داد و من مقدمه یی بر آن نوشته بودم، در پیشگفتار کتاب خود مطلبی به این مضمون نوشته بود:

ما تحصیل کرده ها که لیسه ها و حتی فاکولته ها را در وطن خود تمام کرده و سالهایی با مطبوعات هم کم و بیش سروکار داشتیم، تاریخ مملکت خود را نیز خوانده بودیم اما آنچه در کتاب افغانستان در مسیر تاریخ به قلم میرغلام محمد غبار و سپس در افغانستان در پنج قرن اخیر تألیف میر محمد صدیق فرهنگ خواندیم چیز دیگر بود، یعنی آموزنده، سودمند، آگاهی بخش و دلچسپ بود. بر سخن آریانپور مناسب و بجاست اگر افزوده شود که گفته او (قولیست که جملگی بر آن اند).

من در مقدمه ((نشر در افغانستان - سی قصه)) که در سال ۱۳۵۷ از بنیاد فرهنگ ایران انتشار یافت از کتاب تازه چاپ افغانستان در مسیر تاریخ استفاده بسیار کرده بودم و آن مقدمه کوچک به برکت آن تاریخ بزرگ در حلقه های کتابخوان هموطن مورد عنایت و پذیرش قرار گرفته بود. کانون مهاجر تا آن دم چاپ دوم را در ایران انجام نداده بود.

در این گفته همگان همداستانیم که هیچ کتابی در افغانستان به اندازه تاریخ غبار مورد التفات قرار نگرفته است. گروهی آن را تاریخ علمی و اثر معتبر و بسیار ارزنده شناخته اند، اما حکومت وقت به توقیف و مصادره آن حکم داده و پیداست که زیانبار و پراشتباه به شمار می آورده است. چنانکه آقای عبدالحق واله رئیس نشرات بیهقی آن روزگار اخیراً در مقاله یی از تهدیدهای صدراعظم سخن گفته و افزوده است که اعلیحضرت شاه سابق در جشن استقلال از مقابل غرفه مطبوعات با سرعت عبور کرده تا بفهماند که از آن ناخشنود است.

همین اکنون آن کتاب، خاصه مجلد دوم آن در معرض گفتگوی خاد مخالفان و موافقان قرار دارد و همین خود بهترین نشانه اهمیت و ارزش و تأثیر گذاری یک کتاب است.

بنده چند سال قبل در مقاله ((نگاهی به دو تاریخ بزرگ میهن ما افغانستان در مسیر تاریخ و افغانستان در پنج قرن اخیر)) از چاپهای تاریخ غبار یاد کرده بودم و اینک با مسرت به اطلاع میرسانم که جلد اول افغانستان در مسیر تاریخ در ۱۳۷۳ صفحه با فهرست اعلام و اماکن و افزون به چهل صفحه نقشه ها و تابلوهای رنگارنگ و با مقدمه مفصل به امضای مرکز فرهنگی نویسندگان افغانستان در تابستان ۱۳۷۵ با حروفچینی جدید و پستی زرکوب در ایران به زیور طبع آراسته شده است. این بارزترین علامت علاقمندی خوانندگان به این کتاب مستطاب است.

ناشر کتاب آقای اخانی بغلانی و همان شخص است که افغانستان در پنج قرن اخیر را در سه جلد به چاپ رسانده بود.

مبارز راستین شادروان غبار به گفتهٔ مرحوم پوهاند عبدالحی حبیبی به استعدادهای مختلف مردم افغانستان که در طول تاریخ نشان داده اند ایمان کامل داشت و این ملت را میپرسید. غبار چهره نقاد و شخصیت رادیکال دیموکراسی طلب دانا و گریزی بود که در مراحل ترقی خواهی و تجدد و حرکات ادبی و سیاسی سهم کافی داشته و در این راه به حیث مرد ترقی خواه و پیشرو، رنجهای فراوان و محرومیت‌های بیش از حد دیده و دوبار زیاده از ۱۴ سال حبسهای طاقت فرسا را تحمل کرده است.

در پایان این پیام کوتاه ارادتمندانه کنفرانس تجلیل غبار در لندن با کمال فروتنی به عرض می‌رسانم که به اعتقاد بنده بزرگداشت خدمتگزاران صدیق وطن خامه فرهنگیان و اهل قلم آزادیخواه و وطن پرست و مردم دوست، وظیفهٔ میهنی و وجدانی روشنفکران است.

خداوند متعال رهروان راه آزادی و داد و مردم سالاری را یار و مددگار باد!

پیام
داکتر عبدالواسع لطیفی

پیام پوهاند داکتر عبدالواسع لطیفی

مبارز و مورخ شهیر وطن میر غلام محمد غبار در جمع نخبگان جهان

مرحوم میر غلام محمد غبار با شهرت و محبوبیتی که در بین دانشمندان و اهل مطبوعات و روشنفکران و مبارزان وطن و پژوهشگران و محققین خارج مملکت، خاصاً همسایگان افغانستان داشت، در همه جا و در همه حال با شیوهٔ راستین نوشته ها و گزارش واقعات تاریخی و حق گویی و مبارزات جسورانه خود در پشتیبانی از آزادی فکر و دیموکراسی و مشروطیت، انتباهات و خاطرات فراموش ناشدنی را در جمع نخبگان و پژوهشگران حق بین و اهل خبرهٔ افغانستان و منطقه بجا گذاشته است.

او همیشه زندگی پرافتخار و سرفرازی جاویدانی را در مشقتبارترین شرایط زیست اجتماعی و حتی زیر ثقلت زنجیر و زولانه و سلولهای زندان، نسبت به حیات حقارت آمیز و پر از انفعال ترجیح داده و در راستای علویت معنویات انسان، درس بزرگ و ماندگار دفاع از آزادی و حق و عدالت و گرایش به وظایف وجدانی را برای تمام نسل ها بیادگار گذاشته است.

مورخ فقید میر غلام محمد غبار با مطالعه و بررسی عمیق و تحقیقی وقایع

جاریه آنوقت و مقایسه آن با رویدادهای مربوط در گذشته و نتایج مابعد آن، با دقت کامل آینده چنین پدیده ها را نیز مورد بررسی علمی تاریخی (تجزیه و ترکیب، یا انالایز و سنتیز) (Analyse, Synthesis) قرار میداد و ظاهریک پدیده را بدون مطالعه کنه آن آسان باور نمیکرد و روی معبریکه به عقیده خودش فرش زیرین آن نا استوار و متزلزل و دستخوش شاکهای نهفته و قابل نفوذ بود، فوراً قدم نمیگذاشت. یک جامعه شناس معاصر (دیوید ویبرمن) استاد یونیورسیتی ویسکانسن، در تازه ترین اثر خود که در نشریه مطالعات فلسفی (رویو آف میتافزیک) بچاپ رسیده است راجع به تحلیل واقعینانه و کریتیک و آینده نگری شخصیت های مدبر و فهیم و باریک بین جوامع، در قضاوت و انتقاد یک پدیده براننده که در ابتدا و در ظاهر خیلی شگوفان و پرتأثیر و پرسروصدا جلوه میکند، ولی در نظر جامعه شناس صاحب نظر و در نتیجه بررسی و تحلیلش، در دراز مدت واقعاً مضر و بارور و قابل اعتماد بحساب نیاید، مطالب جاندار را برشته تحریر آورده است.

(دیوید ویبرمن) در این راستا مثالهای مستندی ارائه داده و از جمله ظواهر و جلوه های فریبنده آغشته در ابهام و شک و تردید رژیم کمونیستی روسیه را از آغاز انقلاب و گسترش سلطه آن تا سقوط و فروپاشی حکومت و دستگاه مطلق العنان و توتالتیر ابر قدرت اتحاد شوروی تذکر داده است و این پدیده قرن را که پایه های واقعی مردمی و دیموکراسی و آزادی فکر و بیان نداشت و در فرجام به اضمحلال کامل انجامید، با تمام جوانب آن تشریح کرده است.

مرحوم میر غلام محمد غبار در مبارزات سیاسی و بیانات و آثار خود در راه تحکیم دیموکراسی واقعی و حفظ و احیای آزادی و استقلال سیاسی افغانستان و افشای نیات سوء و دسایس مداخله گران منطقه، همانطوریکه سوابق سیاست آنوقت انگلیس را بررسی و تحلیل نمود، راجع به سیاست معترضانه و توسعه طلب و

تجاوزکارانه روسها نیز از ابتدا نظرات انتقادی و هشدار دهنده داشت، چنانچه در امور سیاست روسیه زاری و بعد مداخلات آن در افغانستان گزارشی را برشته تحریر آورده که قسمتی از آن در کتاب ((افغانستان در مسیر تاریخ)) چنین است:

((طبعیت دولت استعماری روس زاری مرکبی از شمشیر و خشونت و خدعه و فریب بود. استعمار این دولت بر مبنای اعدام و زنجیر و تبعید، عسکر و ژاندارم و پولیس و زندان قرار داشت. دولت روس بجای تأسیس یونیورسیتی و نشر معارف عمومی در مستعمرات خود بیشتر در ترویج شراب و فحشا میپرداخت و توسط مسیونرهای عیسوی در عیسوی ساختن ملل غیر مسیحی سعی میورزید. همچنین از روسی ساختن ملل تحت سیطره خود هیچ چشم نمیپوشید. تعصب مذهبی دولت زاری روس تا جایی بود که مثلاً بعد از تسلط بر قزاق و قرغز مسلمان، دین آنها را رسماً شناخته و ایشانرا (شامانی مذهب) اعلان کرد. دولت روس در بین ادیان مختلف تخم نفاق و دشمنی میکاشت ...

مردم افغانستان در مقایسه دولت زاری روس با دولت انگلیس، میگفتند:

((سگ زرد برادر شغال است!))

دولت روس بعد از آنکه دولت ایران را بواسطه سرنیزه و معاهدات گلستان تحت نفوذ خود درآورد (و دولت انگلیس با معاهدات سابقه و مواعید امداد نظامی و پولی، دولت ایران را در مقابل تجاوز روس تنها و ناتوان گذاشت)، در صدد آن شد که توسط ایران و بنام ایران در افغانستان نفوذ سیاسی نماید. پس دولت روسی دولت ایران را بغرض استیلای هرات سوق داد و حکام قندهار را تطمیع کرد که هرات به قندهار الحاق خواهد شد...

در هر حال مردم هرات از خود مدافعه نمودند و دشمن را بشکستند و مجبور به مراجعه کردند. اما از دیگر طرف دولت انگلیس با آنکه بهانه‌ی بی در دست نداشت،

خود در عوض ایران به افغانستان عسکر کشید و مشغول پیشرفت شد. و اما دولت روس با آن وعده هائیکه داده بود چه کرد؟ او بحیث يك تماشاچی از فاصله های دوری درهم ریختن حکومت قندهار و انهدام دولت کابل را بدست قشون رقیب خود تماشا میکرد...

البته مردم افغانستان چنانکه دولت ایران را شکست داد و انگلیس تماشا میکرد، اینک انگلیس را شکست داد و ایران و روس را به شکل تماشاچی باقی گذاشت. دولت روس در (۶۹-۱۸۷۳) با دولت انگلیس موافقه نمود که افغانستان را خارج حلقه نفوذ خود می شمارد. بدینصورت مرحله اول روابط (دوستانه) افغانستان و دولت زاری روس پایان رسید و درس عبرتی در تاریخ بیادگار گذاشت.))

مورخ فقید غبار در طول زندگی پر از مبارزات خود همیشه حیات پرافتخار و سرفرازی شجاعانه را بر زندگی حقارت آمیز و بی عرضگی های پر انفعال ترجیح داد و با شهامت و آزاد منشی گفتار و قلم، وقایع تکان دهنده و رویدادهای فاجعه ناک پشت پرده را برشته تحریر آورد و در مقدمه ((افغانستان در مسیر تاریخ)) چنین نوشت:

((ما تاریخ گذشته کشور خود را برای این مطالعه مینماییم که اوضاع امروزی خود را صحیحتر درک نمائیم تا مبارزین جوان افغانستان در حرکت به پیش، خط درست آگاهانه اختیار نمایند، زیرا تاریخ است که سیر تکامل جامعه را در روشنایی نشان میدهد.))

فقید غبار، با نوشتن همچو يك تاریخ پر محتوا و ارزشمند پر از رویدادهای واقعی و چشم دیدهای تراژیک و دراماتیک و افشاکننده عوامل دردهای مژمن يك ملت، نه تنها در داخل افغانستان بلکه در تمام ممالك منطقه و هم در بسا نقاط قاره های دور دست شهرت جهانی و احترام همگانی کسب نمود.

در همین راستا مبصر رادیو بی بی سی و بعداً روزنامه اطلاعات همان وقت تهران، پس از وفات مرحوم غبار مطلب ذیل را که در صفحات اخیر جلد دوم افغانستان در مسیر تاریخ درج است چنین گزارش دادند:

((آثار مرحوم غبار مجموعه‌ی از مقالات اجتماعی و تاریخی است که همه آنها هنوز بچاپ نرسیده است. در میان کتابهای وی که بچاپ رسیده است، میتوان از کتاب افغانستان در مسیر تاریخ، نام برد که از معتبرترین تحقیقات تاریخی است و تا کنون مورد استفاده و مراجعه بسیار نویسندگان و پژوهندگان قرار گرفته است. غبار همواره سعی میکرد که در نوشته های اجتماعی خود روح انتقاد را بدمد و بادیده تیزبین در آثار تاریخی اش تتبعات خود را با تحلیل حوادث تاریخی بیامیزد...))

فقدان جبران ناپذیر مرحوم میر غلام محمد غبار در بسا رسانه های دیگر خبری جهان نیز همچو انعکاسات و تبصره های پرمحتوا داشته است، که نمونه های آن چنین است:

((... کتاب افغانستان در مسیر تاریخ نوشته میر غلام محمد غبار یکی از معتبرترین تحقیقات تاریخی است... میر غلام محمد غبار در افغانستان نه تنها بعنوان يك مورخ بلکه به عنوان يك مبارز آزادیخواه شهرت و محبوبیت دارد. او در زمان تسلط انگلیس بر افغانستان، از مشروطه خواهان صاحب نام بود و بعد ها اقدام به تأسیس حزب وطن کرد که این حزب يك روزنامه بنام وطن را نیز بعنوان ارگان رسمی حزب منتشر میکرد...))

((... غبار در نهضت های بعدی پیش از انقلاب جمهوری در افغانستان، مدتها در محبس گذرانید و مدتی هم در ایالت فراه افغانستان در تبعید بود...))

راستی جا دارد این مبحث پر درد و پر احساس را با چند شعر پر افادۀ حبسیه ((بهار)) که در ایام زندان نوشته است پایان رسانم:

نزد دولت اگر چه مغذوبیم
 بر ملت عزیز و محبوبیم
 سخت گیرند تا که رام شوم
 یا چاپلوسی کنم غلام شوم
 لیک غافل که گردن احرار
 در نیاید به چنبر اشرار
 اول رنج و زحمت است اینجا
 فتح باب مشقت است اینجا
 تازه این جایگاه احرار است
 وای از آنجا که جای اشرار است!

و این را هم ناگفته نباید گذاشت که غبار و تاریخ پر محتوای غبار، با همه موانع و نشیب و فرازی که چه در قید زندان و سانسور و چه در گیر و دار چرخش خطیر و خشونت‌بار زمانه ناسازگار، بارها روبرو شده با آسیب گوناگون و پی در پی تبدیلی و تعویض حکومتها و وقوع کودتاها و کارشکنی‌های اختناق آور مطبوعاتی و مخالفت سرسختانه دست اندر کاران وقت، مواجه گردید، باز هم جلد اول و دوم افغانستان در مسیر تاریخ به مطالعه جمع کثیری از هموطنان و علاقمندان در داخل و خارج افغانستان و ممالک همجوار رسید و غبار و هم‌زمان او بقول شاعر ((مهدی امید))، در خاطر نسل‌ها و پژوهشگران تاریخ وطن ما چنین ماندگار خواهند بود:

هر چند همچو گل دی بر باد رفته اند هر گز گمان مبر که از یاد رفته اند
 بر باد رفته نیز نبایست گفتشان در قلب ما نهاده بسی یاد رفته اند
 در راه پی گذاری کاخ جهان نو بر جا نهاده پایه و بنیاد رفته اند
 سرباز آهنین نبرد نهایی اند پولاد زیست کرده و پولاد رفته اند!

با عرض حرمت

گزارش
کار کمیته کنفرانس

عبدالله حارث

گزارش کار کمیته کنفرانس

حضار محترم، دوستان و دانشمندان گرانقدر،

نخست اجازه دهید که به نمایندگی از کمیته کنفرانس از تشریف آوری و اشتراك تان در نخستین کنفرانس بین المللی، که به خاطر گرامیداشت یکصد و سومین سالگرد تولد شخصیت برازنده و مورخ آگاه افغانستان میر غلام محمد غبار برگزار شده است، اظهار سپاس و امتنان نمایم. همچنان اجازه دهید یادآور شویم که علاقه مندی، سهمگیری و اشتراك گسترده شما دوستان و دانشمندان در این کنفرانس جهانی، بر باور ما بیش از پیش افزود، و این اطمینان را به وجود آورد که ما میتوانیم برای غنامندی مواردی فکری و فرهنگی مان از يك سو، ارج گذاری به سیمای درخشان و به نمایندگان برگزیده اندیشه، فرهنگ و تاریخ کشور مان از جانب دیگر، گامهای بلندتری برداریم. کمیته کنفرانس با اقدام کنونی خود امیدوار شد که بتواند با برگزاری کنفرانسهایی از این گونه و بهتر و بشکوه تر از اینگونه، برای بازسازی بنای تاریخ و فرهنگ کشورمان، که در بیست سال اخیر به سختی صدمه دیده و رو به ویرانی و تباهی نهاده است، راه های باز هم بهتری را جستجو کند. البته همه میدانیم و آگاهیم که وطن مان در بیشتر از دو دهه، بر اثر تجاوز و مداخله قدرتهای خارجی از يك سو، و جنگ های خونین و تباهی آور میان گروهی از سوی دیگر، آسیبهای فراوان و جبران ناپذیر دید. بدبختانه، هنوز هم دامنه مصایب و تباهی در حال گسترش است و بر اثر مداخلات و توطئه های روزافزون قدرت های خارجی، هر روز فاجعه تازه یی پدید می آید که هم مردم مظلوم و بی پناه ما را به کام خود فرو میبرد و

هم به ذخایر و مواریت فکری و فرهنگی ما صدمات سخت و سنگین وارد میکند. بنابراین، در چنین اوضاع و احوالی، هر اقدام مفید و مثبت، به مثابه گامی در راستای بازسازی و حراست از مواریت و ذخایر اندیشه و فرهنگ کشورمان به شمار میرود. ما کنفرانس کنونی را نیز در همین راستا ارزیابی میکنیم و آن را گامی به سوی حفظ مواریت فکری و فرهنگی کشور خود به شمار می آوریم. از سوی دیگر، در پرتو چنین دیدگاهی، ما باور داریم که میر غلام محمد غبار از آن دسته مورخان و مبارزان وطن ما به شمار میرود که نستوهانه و بی هراس از مصایب و موانع زمانه، عمر خود را وقف آزادی، عدالت اجتماعی و رشد اندیشه و فرهنگ کرده اند. همچنان به گونه ای که دانشمندان محترم در این کنفرانس به صورت مستقیم و غیر مستقیم یاد آور شدند، زنده یاد میر غلام محمد غبار به مثابه یک مورخ آگاه و روشنفکر مبارز نه تنها از آزادی، عدالت، مشروطیت و مشروعیت دفاع میکرد که به عنوان منتقد و تحلیلگر قضایای سیاسی و اجتماعی، بنیاد تاریخ نگاری رسمی و فرمایشی در افغانستان را دگرگون ساخت. پیش از غبار، تمام تاریخ های نوشته شده در افغانستان به شرح و توصیف شاهان، امیران و دودمانهای بخصوص خلاصه میشد. اما این زنده یاد غبار بود که با نوشتن ((افغانستان در مسیر تاریخ)) مسیر تفکر و نگارش تاریخ در کشور ما را تغییر داد و نقش مردم را در جریان حوادث و رویدادهای سیاسی و اجتماعی برجسته ساخت. چون چنین کار و کوششی در تاریخ نویسی افغانستان قبلاً صورت نگرفته بود؛ بنابراین، کار و پرداخت غبار در این عرصه از ارزش و اعتبار استثنایی برخوردار بوده و هست. خوشبختانه یک بار دیگر در این کنفرانس جهانی از سوی دانشمندان و پژوهشگران گرامی نیز روشن ساخته شد که شادروان میر غلام محمد غبار به مثابه یک مورخ آگاه، مبارز مشروط خواه و پژوهنده فرهیخته در تاریخ تفکر و فرهنگ ما، به ویژه، در صف تاریخ نگاران کشور ما مقام بلند

و ارجمند دارد.

در فرجام یکبار دیگر، از همه مهمانان محترم، به ویژه از استادان و دانشمندان گرامی، که از فاصله های دور و نزدیک رنج سفر را به خود پذیرفته بر عظمت کنفرانس افزودند، اظهار سپاس و قدردانی می کنیم و برای هریک از اساتید ارجمند سلامت و سرافرازی آرزو می نماییم. همچنان از دوستان و مؤسساتی که ما را در برگزاری این کنفرانس یاری رساندند، صمیمانه اظهار امتنان و شکران مینماییم. دوستان و مؤسساتی که مصارف برگزاری کنفرانس را سخاوتمندانه متقبل شدند عبارتند از:

☆ مؤسسه پشتیبانی از آموزش مهاجران افغانستان در لندن،

☆ سفارت دولت اسلامی افغانستان در لندن،

☆ کانون فرهنگی افغانستان در بریتانیا،

☆ جناب عبدالرحمان رحیم غیاثا از لندن،

☆ جناب سلطانی، مالک سلطانی انتیک در لندن،

☆ جناب داکتر عرفان فطرت از امریکا و همه کسانی که لطف کردند پول

راجستریشن خود را پرداختند.

علاوه بر این، از همکاری مدرسه مطالعات آسیایی - آفریقایی دانشگاه لندن و نیز از همکاری های داکتر اجمل لطیف و آقای شینواری در کار تخنیکی و فلمبرداری کنفرانس عمیقاً تشکر و قدردانی میکنیم.

سرافراز باشید!

لندن، ۲۵ فبروری سال ۲۰۰۱ میلادی برابر با ۵ دلو ۱۳۷۹ خورشیدی

از سوی کمیته نخستین کنفرانس بین المللی به مناسبت تجلیل از ۱۰۳ مین سالگرد تولد میرغلام محمد غبار مورخ، مبارز و مشروطه خواه افغانستان.

Merjanat ul-Sorrai, and such other Arabic names. The clothes and hats they wore came from Europe; the games they played included jugglery and shooting arrows.

Gloomy Face of Kabul in 1944: Ghobar presents a picture of Kabul in 1944, which is in some ways very similar to what we have now: One year before the end of World War II, when I returned to Kabul from my exile, I could hardly recognize Kabul and its residents. During the Eid Holiday, only one out of a hundred persons could afford to buy new clothes. Private guest houses and seasonal parties had dropped out of the common language. The government had banned all entertainment, such as wrestling, stick dancing, storytelling, and all other seasonal festivities. One could not hear any song and sound of music coming from any village. Most of the Kabul singers and musicians had opened food and firewood stores in the old Kharabat section of the city. I witnessed honorable men stretching out their hands, with embarrassment, begging in dark evenings; I saw workers and low-paid officials carrying buckets to the public bath furnaces to buy cheap ember to keep warm their wives and children in the cold winter nights.

Habibollah's Court

Mirza M Hosayn, the court accountant, first had to appropriate funds for the harem and the court expenses before dealing with the country's needs. Nik M Gardizi, the court chamberlain, had to serve the women of the harem rather than organize the court affairs. The director of Kabul education, Maulawi Abdol Rab Kandahari, had to find an Arabic title for every harem woman and to issue fatwas for the Amir's endless marriages.

Mercenary clerics concocted a cunningly twisted interpretation of the Islamic law. They ruled that owning women from the dar-ul-herb (a domain converted by war to Islam) was free and indefinite. They argued that Nuristan-converted to Islam by Amir Abdur Rahman, father of the current king (Habibollah)-was a dar ul-herb (domain of war); therefore, the king could have as many women as he could from that region. Habibollah, however, exceeded the rulings by bringing women from places unlike any phony dar-ul-herb. He just kept on increasing the number of women by claiming others as his servants.

The women, being classified as servants, concubines, and harem ladies, were divided into groups of ten, each one headed by a male called a dahbashi, with each member having a rank, an allowance, and a special title-such as Sahahat al-Harem,

This is a summary of another ruling by Maulawi M Serwer, which he published in *Islah*: "The people of Daudzai in Kalakan and Kuhdaman, oh God, they have gone far away from Islam. How much longer can the government ignore them? It is incumbent upon Muslims to make utmost efforts to arrest them, for they are the enemies of God, the Prophet, and Muslims; and the government should earnestly enforce on them God's order."

The mullahs also issued fatwas against political parties.

Ghobar says before active members of the political parties were arrested, for two weeks Kabul Radio broadcast religious rulings, with Arabic quotations, from a number of hired mullahs, stating that they (the party demonstrators during the parliamentary election day) were a source of corruption and evil in Afghan society; therefore the shariah law requires that each one must lose by amputation the right hand and the left foot or vice versa. The notorious preacher of these rulings was Mulla Abdol Qadir Shahab, who received a promotion for his service.

The Established Clergy represented the face to of hypocrisy. Ghobar in this passage about the lavish court of Amir Habib writes:

sedition against the Islamic state. They issued fatwas against the people in Kapisa and Kohdaman, accusing them of sedition against the government. They issued fatwas against female education, entertainment, such as music and dancing.

- B. The government also put the official Kabul newspapers in the hands of Mulla M Amin Khugyani and Mulla Borhanadin Koshkaki, who had been educated at Indian religious schools. A number of mulla journalists held the record for flattery, distortion, and they inculcated the poison of the cult of government worship into the minds of the youth.
- C. The government sent to provinces a number of mohtasebs (religious police) to enforce performance of religious obligations and to flog the transgressors.

Examples of Fatwas: With regard to popular uprising or resistance against the ruling regime (at this time, the people of Kalakan and Kuhdaman had risen against the government) the Jamiat-ul-Ulama (Islamic Society) issued a detailed religious ruling, Article 5 of which stated: "In the Shariah, the punishment of agitators and rebels against the monarchy is equal to the punishment of infidels who are killed by the sword. (*Islah*, Issue #3, Asad 1309, p.2).

- B. The Nadir Shah government recalled Afghan students studying in Turkey and some European countries. Except for the Mohammadzai members of the group who received high positions in the military, the rest received menial jobs. The government did the same thing with students returning from Europe and Russia.

IV- The Nadir Shah Regime Depended on Mullah to Perpetuate Its Power and Justify its Brutalities.

Establishment of Jamiat-ul-ulama

On December 1929, Jamiat-ul-Ulama was established in Kabul. Among the most famous members of the institution were Maulawi Bahram Kandahari, Maulawi Ebrahim Kamawi, Maulawi Abdol Rab Andri, Maulawi Hafizollah, Qazi Abdol Karim, and others. They preached, sermonized, published articles, and issued religious rulings against the opposition. They said that absolute obedience to the ruling family was a command from God. The association held a religious discussion session every Wednesday at the presence of the king and took part in every state ceremony and meeting.

- A. The Taliban-style mullahs issued fatwas against the opposition, accusing them of apostasy, drinking, and

- A. Instead of secular schools, the government, which had put on the mask of Shariah, established a number of religious schools in the capital and provinces, such as Herat Darol Ulum, Najam ul- Madares Huda, Mohammadia Madrasa in Kandahar, etc.
- B. The government also exempted all mullas from the military service.
- C. It built pilgrimage houses in Hejaz and religious schools in Afghanistan. (The Taleban have converted many high schools to madrasahs in Afghanistan).
- D. (Later in 1941, Shah Mahmud Khan established the first female school in Kabul. from 1938 to the end of World War II, within a period of seven years, the number of school students increased from 19,000 to 94,000. The Pashtu language, which was the mandatory medium of education for all provinces, was now restricted to Pashtu-speaking provinces.)

III- The Nadir Shah Government, like the Taleban, Was against Intellectuals.

- A. Most members of the Nadir Shah Regime, particularly its military generals, were illiterate, such as Sarbaland Khan, Shahji (who was an Indian coach driver), Allah Nawaz, etc.

people and opens a faculty of medicine for a few students.

(This is the same rationale that The Taleban use today.)

Abolition of Female Education

- A. The first thing the new monarchy did was to close down female schools, institutions, Kabul Women's Association, and banned *Jarideh Zanan* - the only newspaper published by the Afghan women. It also banned the *Irshad-e-Naswan* newspaper - the only newspaper published for enlightening women.
- B. The government recalled the female Afghan students from Turkey and put them under the veil. Nine of the students recalled from Turkey went to prison as soon as they arrived in Kabul (*Islah*, No.55. Hut 1310).
- C. It even banned the printing of any bareheaded Afghan in the press. When necessary, a government artist (Mr Brishna) had to cover the naked head of a picture by drawing a cap around it. The government revived and promoted all other regressive and superstitious rituals.

Booming of Religious Schools and pilgrimage Houses

II- Closure of Schools and Cultural Institution

- A. The number of male and female students declined from 83,000 during the last year of Amanullah Khan to 4591 during the four- year government of Nadir Shah. Pashto became the mandatory medium of instruction throughout the country. The Taleban have also made Pashto the mandatory medium of instruction in the non- Pashtun areas in Afghanistan:
- B. The number of teachers throughout the country declined to 165.
- C. The regime in 1932 established 7 primary schools in seven provinces
- D. During Nadir Shah's four-year reign, there were no more than 27 schools in the whole country.
- E. When Nadir Shah in 1932 decreed the establishment of seven primary schools in seven provinces in the country; the Islah newspaper exaltedly called it a miracle. However, the children in these schools sat on the ground and their teachers had little literacy
- F. The monarchy tried to tell the world that the Afghan people were inherently against education, acquisition of knowledge, progress, civilization, and that it is the government that establishes 27 schools for the 15 million

against the government tyranny and dire poverty, the regime military officers massacred the insurgents and received medals for their actions. The Safi women, with their children, fleeing from the terror of the war, jumped into the Konar River. In Kabul, Abdol Rahim (Nayeb Salar or deputy defense minister), who had served the monarchy well, was arrested with his nephew, the poet Khalili, simply because they belonged to the Safi tribe.

- G. These divisive conflicts in the Afghanistan of the twentieth century had not originated from the character of the Afghan people. In the course of history, Afghans of various ethnic origins had jointly participated in their national destinies, as well as in their common grief and happiness, the most prominent example of which is evident in the defense of the country against foreign aggressions. Furthermore, all of the Afghan people, including the Pashtuns, have equally suffered from the burden of tyranny, poverty, disease, and ignorance.

one manzel, Shah Mahmud said: Traveling 20 miles a day was mandatory; therefore anyone who could not do so should be killed. Finally, with great hardship, they reached Kabul and settled in Botkhak district. Major landowners, including Shah Mahmud, used them on their farmlands as slave laborers, where they gradually lost their identity. Out of all these tragic events, the *Islah* newspaper (#72, Sawr 1310) only wrote that some of them faced execution, some imprisonment in Khanabad and a number of them were taken to Kabul

- E. However, the fate of the north did not stop here. Early in 1932, the government appointed M Gol Khan as the supreme governor of the northern provinces. Having fueled ethnic and linguistic discriminations among the Afghan people in Nangarhar, Kapisa, Perwan, and Kandahar, now he had the mission to carry out his inauspicious schemes in all of the provinces in the north.
- F. The Nadir Shah regime reacted brutally against any other group that attempted to rebel against the regime. When a group of Safi tribesmen in 1947 rose

Qatghan province were being punished for the sins of the outlaw Ebrahim Beg. According to his secretary, he had 700 prisoners shot in Khanabad.

- C. The mutiny of Ebrahim Beg led to the suppression of the northern people, and it bred resentment and hostility between the northern and southern provinces divided by the Hindu Kosh range. Shah Mahmud carried out all of his destructive activities in the region by the Pashtun mercenary forces from Paktia under the name of Afghans and non-Afghans. He planted the most destructive seed of ethnic division and national disunity in the north, which was later nurtured by Mohammad Gol Khan.
- D. Shah Mahmud ordered a thousand Turkmen families, with their children, women, and old prisoners, to walk two manzels (one manzel is a one-day walk) a day without rest from Khanabad to Kabul. A Jedrani tribal unit rode behind them to prevent them from stopping on the way. Due to the heat and the long trip, the old prisoners could not walk more than one manzel the first day. In reply to a message from a courier that the prisoners could not travel more than

severity or softness of officials and rulers result from actions and behaviors of subordinates and subjects."

Brutality against the Northern People

- A. In December 1930, Shah Mahmud Khan, the defense minister, with an army of 40,000 tribal militia from Paktia and regular government troops, arrived in Khanabad, where he established an autocratic military establishment. He considered the whole population of the province as his enemy. He created an atmosphere of terror in the province, while the only rebels against the government were Ebrahim Beg and his small band of 700 fighters.

- B. This establishment, without any trial, filled the newly built prisons in Khanabad with hundreds of innocent and guilty people, including women. Shah Mahmud built a torture house, filled with flogs, sticks, and other tormenting tools, and carried out summary executions. The local people had to pay for the expenses of mercenary and regular forces. The guards assaulted the imprisoned women in Saraye Jemshid Khan prison. All of the people of the

- G. The cult of cutting off heads of the dead insurgents and sending them to Kabul (as it was practiced during the Umayyad Caliphate) started from this time. M. Gol Khan pledged a prize of one thousand afghanis for anyone killing or capturing a fugitive from the province. The government considered the burial of an insurgent to be a crime.
- H. The Kapisa-Perwan people blamed the mercenary forces from Paktia for all the aggression against them and bore against them a deep resentment, as particularly M. Gol Khan was presenting himself wrongly as representative of the Pashtuns in Afghanistan.
- I. Mercenary mullas rose to the defense of the government by publishing religious sermons in an attempt to prove that the Shamali people, like infidels, deserved such punishment. They tried to convince them that they should see all of this oppression as a consequence of their actions and thus from God, as the *Islah* newspaper (# 165, Hut 1, 1312) wrote: "In our religious texts, it is written that

- D. Until the winter of 1930, M Gol Khan collected and sent to Kabul from the Kapisa-Perwan people 2378 barrels of guns and 170 pistols, with 39384 pieces of gold. (*Islah*, #58, Dalw) Of course, the above figures did not include the items that the invading forces had kept for themselves.
- E. He took as hostage 600 men from the local people and sent them to Kabul and forcefully settled a number of families from Paktia in the province and gave them the best pieces of the lands that belonged to the local people, thus perpetuating animosity between the two provinces.
- F. During the wartime, as reported by *Islah*, he did not only burn the houses of the insurgents but also thriving villages. He burned four villages in Kalakan and pounded by cannonballs the local forts. The state-sponsored Indian newspapers - such as *Hemat-expressed* satisfaction over the burning of the four villages.

- B. In August 1930, M Gol Mohmand, the interior minister, became governor of the Kapisa, with full military power. Mercenary forces from Paktia were pouring into the area. Shahji was engaged in deploying forces in Shamali. The *Islah* newspaper (Asad Issues of 1309) wrote that the number of these tribal forces had reached 25,000, not counting the government troops.
- C. In this province, M Gol Khan took on the character of a conquering marshal. He treated the local people with utmost arrogance and animosity. He commissioned his mercenary and military forces to plunder houses, destroy orchard walls, and burn forts, while he himself was engaged in tormenting, beating, and abusing both the rebels and those obeying the government. He demanded the blood of the rebels and the properties of those obeying the government. He insulted and beat the defiant. He even threatened to summon their wives in a public gathering. When house search did not result in finding arms and money, his men threatened household women with piercing their breasts with needles.

particularly Mohammad Gol Khan Mohmand, did in Shamali about 70 years ago. Relying on his direct observations, experiences, and even government's publications, Ghobar presents graphic pictures of mass executions, prison torture, phony court trials, and genocidal massacres of people during the oppressive rule of the Nadir Shah family. While the official history of Afghanistan portrays Mohammad Gol Mohmand as a war hero, in this book he appears more than a war criminal.

The following are a few obvious points of resemblance between the two regressive regimes:

1. Ethnic wars and genocidal acts
2. Deobandi Fundamentalism
3. Anti-Intellectualism
4. Anti-Feminism
5. Pakistani Influence in the government

I- Ethnic Wars and Genocidal Acts

Taleban-Style Attacks against the People of Kapisa

- A. When Nadir attacked Kabul; he allowed a number of tribal chiefs from Paktia to plunder the Arg and the houses that belonged to Saqqao's supporters in Kabul.

of Afghanistan, where women still took part in communal and traditional activities.

Like the Taleban movement, it was the Nadir Shah regime that spread Deobandi fundamentalism throughout the country, even in remote parts where Islam had a traditionally innocent and tolerant face. During his long exile in Balabluk of Farah, a remote part of Afghanistan, Ghobar tells how the Nadir Shah government banned women from taking part in a traditional Eid festivity:

"During the Eid holidays, the village men and women gathered on the nearby field, playing games and breaking eggs. The women gathered separately near the male gathering. It was on a similar occasion that an official decree from the government banned the female gathering. The decree said, 'Since the Islamic state of His Majesty the King is abiding by the Islamic shariah, henceforth the women are not allowed to come out for picnic during the Eid holidays. For any woman coming out of her house, her man will be punished. I Thus during the next Eid holiday, no woman was found on the plain."

Many of the episodes described in the book are not very different from what we have been witnessing in Afghanistan. The atrocities that the Taleban militia have been committing against the people in northern, western, and central Afghanistan remind many older Afghans of what Nadir Shah,

**Kinship between the Regimes of Taleban
&
Nadir Shah**

Many readers have found in this book the roots of the current regression of the Taleban regime in Afghanistan. There is indeed a striking kinship between Ghobar's account of the Nadir Shah dictatorship and the current situation in Afghanistan. For example, he demonstrates in the first chapter how Nadir Shah perpetuated his tyrannical rule by exploiting tribal, ethnic, linguistic, sectarian, and class differences among the Afghan people and how he hired mullas to issue fatwas to justify executions of dissidents, massacres of thousands of people in northern Afghanistan, closure of schools and cultural institutions, suppression of the independent press and freedom of expression, abolition of music and arts, enforcement of the veil and other repressive restraints.

The Nadir Shah regime, like that of the Taleban, imposed its own brand of fanaticism and regression even in remote parts

contributions to the Afghan culture cannot be ignored. Some of them in their memoirs, or others who have defended them since the publication of the book, argue that they joined or infiltrated the regime to change it from within the power pyramid. But Ghobar elaborates that it was the intensity of the campaign from outside by the opposition, particularly the assassinations of Nadir Shah and his brother, Sardar Aziz, in Berlin, that forced the regime to relax some of its repression. The author presents ample evidence to prove that the regime was indeed too intransigent to accept reform.

His criticism of Saljuqi or Reshtiya may be somewhat unfair, but it is a criticism of their political stands, not a deprecation of their cultural contributions. However, the contention reflected in the Afghan exile press has stretched the argument from intellectual analysis to personal and emotional expressions. However, recently a number of Afghan scholars by their objective analyses have placed the book in a proper context.

ministerial positions during the Nadir Shah regime. He was directly involved in torturing Afghan political prisoners. Shahji, who came to Afghanistan as a coach driver, held the post of the deputy commander-in-chief, the second highest military position in the government.

Since its publication, the book, like the first volume, has also aroused an emotionally intense controversy, with the vast majority of the Afghan intellectuals embracing it as a true history of Afghanistan in one of its darkest eras. However, a number of Afghans associated with the Nadir Shah family or with supporters of the monarchy have condemned the book as a biased personal account and a retaliatory reaction by the author, who spent most of his life in prison, exile, surveillance, or harassment by the ruling Nadir Shah family. In addition, the author has also accused a number of Afghan intellectuals, clerics, civil officials, military officers, merchants, and some Indian nationals of conspiring with the British and the Nadir Shah family against the opposition and the Afghan people.

Among those accused of either collaborating with the repressive regime or betraying the cause of the opposition are several distinguished Afghan scholars--such as Salahadin Saljuqi (a great philosopher), Seyyid Qassem Reshtiya (a writer and statesman), Mir M Sadiq Ferhang (a close associate of Ghobar and a great historian), etc --whose remarkable scholarly

dead insurgents and sending them to Kabul... started from this time."

The Nadir Shah government, like the present Taleban regime, was heavily influenced and infiltrated by elements from what is today Pakistan after Britain left India, as the author says:

"The British spying network remained active in Afghanistan after the closure of the German Embassy in Kabul in May 1945 and even after Britain left India in 1947. Since the Indian treasury was no longer in the hand of the British, the state of Pakistan inherited the network, complete and intact."

A strong proof of this statement by Ghobar three decades ago is today's massive infiltration of Afghanistan by Pakistani Inter-Service Intelligence. A careful reading of the book will reveal that the current situation created by the Taleban and Pakistan in Afghanistan is a climax of the drama that the Nadir Shah government played in the country about seventy years ago. This is what makes the book so relevant to the present and so appealing to a large number of Afghans.

Throughout his book, Ghobar presents an ominous picture of the infiltration of the Afghan political, military, and economic establishments by elements from British India. Two of them, Allah Nawaz Multani and Shahji, stand out as the most diabolically influential figures in the Nadir Shah government. The first one held several ambassadorial and

rebels and those obeying the government. He demanded the blood of the rebels and the properties of those obeying the government. He insulted and beat the defiant. He even threatened to summon their wives in a public gathering. When house search did not result in finding arms and money, his men threatened household women with the punishment of piercing their breasts with needles."

He bombarded part of the Charikar city, which was the administrative and commercial center of the province. He also completely burned and destroyed Serayekhaja, the center of Kuhdaman, and took as hostage 600 men from the local people and sent them to Kabul. In every part of the province, he forcefully settled a number of families from Paktia and gave them the best pieces of the lands that belonged to the local people, thus perpetuating animosity between the two provinces.

This was his approach during the peacetime. During the wartime, as reported by Islah he did not only burn the houses of the insurgents, he also burned thriving villages. He burned four villages in Kalakan and pounded by cannonballs the local forts.

...The government, which considered the burial of an insurgent to be a crime, pursued Sultan Mohammad and burned his house. The dead body was removed from the grave and brought before M. Gol. The cult of cutting off heads of the

during the next Eid holiday, no woman was found on the plain."

Many of the episodes described in the book are not very different from what we have been witnessing in Afghanistan. The atrocities that the Taleban militia have been committing against the people in northern, western, and central Afghanistan remind many older Afghans of what Nadir Shah, particularly Mohammad Gol Khan Mohmand, did in Shamali about 70 years ago. Relying on his direct observations, experiences, and even government's publications, Ghobar presents graphic pictures of mass executions, prison torture, phony court trials, and genocidal massacres of people during the oppressive rule of the Nadir Shah family. While the official history of Afghanistan portrays Mohammad Gol Mohmand as a war hero, in this book he appears more than a war criminal, as in this episode:

"On August 26, M. Gol Khan became governor of the province (Kapisa). Commanding a mercenary force of 25,000 men and a regular army division, supported by heavy guns, he launched such an attack in that province that would not be legitimate even in a conquered foreign land... He commissioned his mercenary and military forces to plunder houses, destroy orchard walls, and burn forts, while he himself was engaged in tormenting, beating, and abusing both the

how Nadir Shah perpetuated his tyrannical rule by exploiting tribal, ethnic, linguistic, sectarian, and class differences among the Afghanistan people and how he hired reactionary mullas to issue fatwas to justify executions of dissidents, massacres of thousands of people in northern Afghanistan, closure of schools and cultural institutions, suppression of the independent press and freedom of expression, abolition of music and arts, enforcement of the veil and other repressive restraints.

The Nadir Shah regime, like that of the Taleban, imposed its own brand of fanaticism and regression even in remote parts of Afghanistan, where women still took part in communal and traditional activities. During his long exile in a remote part of Afghanistan, Ghobar tells how the Nadir Shah government banned women from taking part in a traditional Eid festivity:

"During the Eid holidays, the village men and women gathered on the nearby field, playing games and breaking eggs. The women gathered separately near the male gathering. It was on a similar occasion that an official decree from the government banned the female gathering. The decree said, 'Since the Islamic state of His Majesty the King is abiding by the Islamic shariah, henceforth the women are not allowed to come out for picnic during the Eid holidays. For any woman coming out of her house, her man will be punished. I Thus

Ghobar has been called the historian of the people. For he has written their history --the history of their struggles, heroic wars, uprisings, victories and defeats, exploitation and victimization by tyrannical rulers. His version of our history is deferent from the official version --from the history that the ruling establishments have wanted us to believe. It is also different from the history of our country by a number of foreign historians who have often relied on diplomatic sources and official documents -- sometimes romanticizing our demons and demonizing our heroes --without interacting with the people and without knowing how they perceive their past heritage.

While the people of Afghanistan, particularly the educated class, has known the true history of their country since Ghobar published the first volume of Afghanistan in the Course of History, foreign students and experts interested in Afghanistan have not yet had a chance to view our past from the perspective of a people's historian. This translation will provide a true picture of Afghanistan in the second quarter of the last century.

Many readers have found in the book the roots of the current regression of the Taleban regime in Afghanistan. There is indeed a striking kinship between Ghobar's account of the Nadir Shah dictatorship and the current situation in Afghanistan. For example, he demonstrates in the first chapter

He was neither a Marxist nor a radical revolutionary. There is no indication in his life or works that he ever advocated a communist regime for Afghanistan or cooperated in any way with the communist party. He died a few months before the communist takeover in 1978. If he had been among us for two more decades, he would have put before us another mirror reflecting the carnage of the Soviet aggression as well as the barbarity of the continuing invasion of extremists from the south.

He was very much part of the history he wrote. As a political prisoner, he witnessed prison torture, intolerable prison conditions, and summary executions of dissidents, with some of their family members. Sometimes, he speaks from within the torture houses, from near the gallows, from the chambers of power, from facing the demons of despotism, from inside the faked trial courts, and even from remote villages where he was banished for years. His statistics on massacres of people in the north, executions of dissidents, mutilation of assassins, with elimination of their family members, come from the state-owned newspapers, *Islah* and *Anis*. The book contains long list of names of political prisoners, critics of the court, intellectuals, and rebels executed, mutilated, and blasted from cannons, with many others perishing from hunger, diseases, and torture in dismal prison cells.

the strong patriotic spirit of the book and its ardent anti-colonial tone, immediately stepped in to ban the publication and collect the published copies, but it was too late.

Twenty-one years after Ghobar's death (February 5, 1978), Hashmat Ghobar published the second volume in June 1999 in Northern Virginia. A few weeks after its publication, Afghan publishers in Pakistan and Iran reproduced in offset more than 15,000 copies. Within a few weeks, the book became the most controversial and talked about subject among the Afghans in exile. Like the first volume of Afghanistan in the Course of History, the second volume has been the most widely read and the most controversial work since its publication in 1999.

Ghobar was an important member of the Amanollah reformist regime. Following its collapse, he was a leading member of the opposition, a founder of the democratic Watan Party, editors of several publications, and an unorthodox history writer. After the publication of the first volume of Afghanistan in the Course of History, he was welcomed as the paragon of Afghan national and intellectual campaign against tyranny and colonialism. Like Mahmud Tarzi, King Amanollah, and other Afghan reformists, he struggled for the establishment of a democratically elected government for Afghanistan - a modern, progressive, independent, and neutral Afghanistan.

campaigns of the Afghan opposition intelligentsia against despotism and regression.

The story of how the first volume was published and suddenly banned while in the process of being printed or after the first two or three days of the publication by both the Nadir ruling family and the communist regime is a fascinating story. According to Hashmat Ghobar(see the Annex), the government in 1967 had initially agreed with the author to publish 3,000 copies of the manuscript, of which he would receive 300 copies. However, without giving any explanation, the government suddenly stopped printing the book. Fortunately, Hashmat Ghobar had already taken out of the printing house the first 40 printed copies. The government's desperate attempts to retrieve the copies failed. Later, what terrified the government most was the publication of the book outside the country, where more than 15,000 copies were published.

After the fall of the Daud government, the new unpopular communist regime felt that it could improve its public image by allowing the publication of the first volume. (Ghobar died a few months before the communist takeover in 1978.) Within the first few days of its publication, several thousand copies were sold. What frightened this regime most was that its opponents, more than its supporter, showed a greater interest in reading the book. The regime, which was at first unaware of

Dr Sharif Fayez

An Introduction to Afghanistan in the Course of History II

This book is the second volume of Afghanistan in the Course of History by Mir Gholam Mohammad Ghobar, a leading Afghan historian and icon of political activism against oppression. The first volume covers the history of Afghanistan from 600 BC to 1929 AD --a period of more than 2500 years. The second volume covers the rule of the Nadir Shah family from 1929 to 1953 --a short but eventful period in the second quarter of the 20th century. Although the author in one of his notes says that the second volume is the last few chapters of the first volume, he could not publish it separately or as part of the first volume under the repressive Daud regime. It appears that the second volume is meant to be about the Nadir Shah family, as his elder son, Hashmat Khalil Ghobar, says. While the second volume is restricted to the history of the Nadir Shah family, the dominant theme in the book centers on the

An Introduction To
Afghanistan
In The Course Of History II

Dr Sharif Fayeze

from Tajikistan Mullashah Dawlatov defended a doctoral dissertation on Ghobar's book "Aghanistan dar masir-i tarikh" ("Afghanistan on the Path of History"). He translated the last and the largest chapter into Russian, published it in Moscow along with two articles on different subjects of the book.

Russian scholars consider Ghobar to be one of the most outstanding Afghan historians. Since he himself witnessed a lot of important political events and even took part in them, Russian orientalists make use of his writings as a significant source to study the modern history of Afghanistan.

merely tired of politics. But rumors say, later he was once close to the leadership of the extremist party "Shoale-i jawid". If so, he rather showed recurrence of bygone radicalism of "Wish Zalmian" times.

Anyway, finally he was disappointed in revolutionary struggle and preferred scholarly work, where he reached the highest point having published his fundamental monograph "Afghanistan on the Path of History" in 1967. The book indicated his liberal and democratic beliefs to the extent that the authorities banned the monograph and arrested its edition. Not only scholars but common people as well, dealing with scarce copies of the book highly appraised both its contents and the author. Thus Ghobar's contribution to history proved to be as substantial as to politics.

To conclude, I would like to say that Ghobar is not only well known to Russian scholars, but besides, his works became an object of serious studies in Russia. Back in 1957 Dr Reisner, the founder of the Russian afghanistics translated and published one of the most important Ghobar's books - "Ahmad-Shah -Baba-i Afghan". In his preface, which is in itself an original study and contains 60 pages, Dr I Reisner highly appraised Ghobar and his book. Later on none of the studies on Afghan history has been carried out without referring to his writings. And in 1986 one of my pupils, a postgraduate student

his prison cell with active member of "Khalq" group doctor Nasrullah Yusefi.

After the liberal democratic movement was crushed, the legal opposition disappeared. Political life of the country turned out to be monopolized by the regime of new Prime Minister. Muhammad Daoud. Former oppositioners met new circumstances differently. A Mahmudi died after he had left the prison, Sarwar Juya died in prison. Some other people quit their political activities. Some of them like Abdul Hai Aziz, M M S Farhang, A R Benawa made a compromise with the regime and later reached ministerial posts.

Though Ghobar was forced to undergo many severe trials, it did not break his will. Moreover, during imprisonment his political positions became radicalized so that at the beginning of 60-s he joined with other liberal democrats like M M S Farhang, Ali Muhammad Zahma, Muhammad Siddiq Roohi. But for different reasons they did not participate in the first (founding) Congress of the People's Democratic Party of Afghanistan (PDPA) on January 1, 1965 and later suspended their political activities. So far it is not quite clear why Ghobar gave no support to the Afghan Marxists. I believe he was not a revolutionary, but an advocate of reformatory way of development. While other leaders of the PDPA propagated revolution. It cannot be ruled out, however, that Ghobar was

Generally, the activities of the opposition including "Watan" group did not change drastically the social, economic and political situation in the country. Its members were not numerous and not many people outside Kabul were even aware of its existence. But ideas and demands put forward by democratic leaders including Ghobar laid the foundation for the new Constitution of 1964 and programmes of some political parties that emerged later, in the 60-s.

But the regime viewed the opposition as a real threat to its power. In March 24, 1952 parliamentary elections were held. The authorities openly interfered in the electoral campaign. As a result none of the democratically minded candidates entered the new legislature. Next day the city of Kabul witnessed a great demonstration organized by the opposition leaders protesting against the forgery of the elections. The authorities used that action as a pretext for severe repression. The leaders and active members of the liberal democratic opposition were arrested and strongly punished. The head of the radical group "Khalq" A Mahmudi was sentenced to 9.5 years of prison. The same happened to Ghobar who was also sent to prison for 4 years. Some other leaders shared their fate: among them were the first editors of the «Watan» Ali Mohammad Khorush, Barat Ali Taj, Sarwar Juya. The last one spent over 10 years in prison after Nadir Shah had been assassinated in 1933. Ghobar shared

name. This group did not comprise many members. They mainly represented progressive circles of intelligentsia. Among them were editor of the paper Mir Muhammad Siddiq Farhang, President of the Historical Society A A Kohzad, writer Ali Ahmad Nayemi, Kabul university professors, Faruq Ettemadi and Abu Bakr, director of the Encyclopedia society, Ali Asghar Shoa, poet Sarwar Juya, Prime Minister's adviser Abdul Hai Aziz.

The goals of the "Watan" were formulated by Ghobar himself: propagation of democratic principles in all the spheres of social life under conditions of constitutional monarchy, struggle for civil rights, partition of three branches of state power, protection of public interests.

Their basic slogans of the democrats were as follows: constitutional monarchy, democratic laws and freedom of political parties. On the whole they did not intend the change the existing form of power, but advocated peaceful evolution of the absolutist regime on the basis of constitution. However, they did not believe that radical reforms could be realized unless the existing political system changes. "Only strong and competent Parliament and responsible executive body, enjoying the confidence of the people, -wrote "The Watan", - are capable of implementing such reforms".

Ghobar actively participated in discussions covering the social and economic policy of the government particularly on the problems of forced labour (begar), compulsory purchase of corn from the population, the activities of American company "Morrison-Knudsen" in the valley of Helmand. The parliamentary opposition not only criticized the government but also proposed a number of practical measures in the area of the legislative body's composition and electoral law. Discussions of these issues in the Parliament provoked intense struggle. The democratic deputies backed by nearly 20 of their sympathizers faced conservative majority guarding the interests of the Royal court. However, according to the report of the opposition deputies on their work in the Parliament, published by Ghobar in his "Watan" paper, they succeeded in the Parliament to take some important decisions. In particular, forced labour and compulsory purchase of corn were banned. No doubt these and other measures proposed by the opposition, met the demands of the people. In this connection Ghobar in his report expressed the hope that the people must widely participate in the social life of the country.

In this very period Ghobar was active in social and political affairs beyond the Parliament. In 1951 he founded and headed a liberal democratic opposition group "Watan" and in March that year he started editing a paper under the same

In 1949 the most significant period in his social and political life began. Ghobar was elected Member of Parliament by the people of Kabul. His popularity at that time proved to be so high that he obtained 15 thousand votes. In the Parliament Ghobar joined the opposition deputies - Abdul Hai Habibi, Gul Pacha Ulfat and Abdul Rahman Mahmudi. They made up a united faction under the name of National Front and turned the high legislative body into a tool of propagation of their ideas. Ghobar and his colleagues tried to make the Parliament a really effective power structure that could be able to exercise control over government activities. Besides, opposition deputies published some of parliamentary discussions in private papers in order to inform public at large of what was going on there.

At the parliamentary sittings they mostly raised questions related to violence of constitution, made by authorities, particularly by the government. The following are some samples of their critical speeches. A Mahmudi said: "The constitution has not been realized since the day of its promulgation. All our calamities emanate from lawlessness". GPUlfat: "The government does not respect law and resolutions of the Parliament". Ghobar: "Ministers do not trust law and democracy and do not wish lawfulness to triumph in the country".

Ghobar's destiny also appeared to be hard. First he escaped Nadir's repression. Moreover, in 1930 he was appointed third secretary of the Afghan Embassy to Berlin. But two years later the King summoned him back to Kabul. Ghobar joined newly founded Literary Society of Afghanistan. Just at that time he published a series of articles under the general title - "Outlook of Afghanistan and its History" in "Kabul" magazine and an essay "Afghans in India". Then in 1932 he was arrested and sentenced to death that was later commuted to prison confinement. He served his sentence till 1936, and then was sent in exile to Farah district. And only in 1939 did they allow him to settle in Kandahar.

In 1941 Ghobar at last returned to Kabul and again got engaged in scholarly and social activities joining the Historical Society of Afghanistan that was headed by another prominent historian Ahmad Ali Kohzad. While living in Kandahar he wrote one of the most significant works- "Ahmad-Shah -Baba-i Afghan" published in 1942-1947 were very fruitful years in Ghobar's life, for he wrote a number of historical works - "History of Afghanistan from Islam to Tahirid Dynasty" (volume III), "Khorasan", "Eastern countries", "The Amirs of Afghanistan", "Influence of Arab conquests and Islam on Afghanistan", "Chinghiz-khan".

not to the National Council, its work is meaningless". Their leader A Lodin supported both. He suggested that the King, who called himself a revolutionary, should leave the post of prime minister and pass it to another man who could be responsible to the high legislative body. Though proposals and demands of the radical deputies were not accepted, their efforts greatly influenced subsequent political life of the country.

The fall of Amanullah's regime made a tragic impact on the destiny of Ghobar and the other young Afghans. The new Amir Bacha-i Saqqao did not prosecute them because they quit political activities. His successor King Nadir Shah on the contrary brutally crushed them, since he felt they menaced his autocratic regime. Thus Lodin, Taj Muhammad and Faiz Muhammad were executed in 1930. Mohi ud-Din was assassinated in Peshawar. As to the liberals, they did not escape repression either. Mir Sayed Qasem was sentenced to death later changed to 13 years of imprisonment. After being freed he repented and afterwards made a career of a big bureaucrat heading the ministry of justice in 1950. Abdul Hussein Aziz's fate turned out to be different. He gave up his struggle and was not punished. In 1940 the King appointed Hussein Minister of Education. Abdui Hadi Dawi having spent 13 years behind bars became Speaker of Parliament.

close ties with the regime. Radical called themselves "The Young Afghans" and offered ideas of more decisive democratization of the country, held strong anticolonial positions and supported expansion of relations with the Soviet Union. Not bearing in mind drastic changes of existing political system they proposed the idea of the parliament to be elected. Some of them even nurtured republican ideas and viewed Amanullah as president.

Ghobar took an active part in the activities of the radical group that included Abdul Rahman Lodin, Taj Muhammad Baluch, and Muhammad Anwar Besmel, Gholam Mohi ud-Din Arti, Abdul Hussein Aziz and others. In his newspaper, Ghobar published a lot of critical issues concerning the Amir's accomplishments. That made him popular. In 1928 he was elected deputy of Loya jirga as a representative of Kabul population. At its sessions he strongly criticized the policy of Amanullah's government. His supporter Gholam Mohi ud-Din Arti while making speech in the sitting of Loya jirga exclaimed addressing Amir: "Your Majesty! Until your corrupt ministers are not prosecuted and hanged no reforms are possible in the country". Following him and exposing corruption in the high spheres of the state power Ghobar spoke about the necessity of creating a government responsible to the national Council. He said, "Until ministers are legally responsible to the King but

occupied the seat of Foreign Affairs Minister, Muhammad Wali-khan led the diplomatic mission to Moscow and Europe and then was appointed Defence Minister, Abdul Hadi Dawi became a publisher and editor-in-chief of official paper "Aman-i Afghan" and afterwards Minister of Commerce.

Other Young Afghans got engaged in social activities -in the fields of education public health and culture. Among them was Ghobar who started editing the paper "Setare-i Afghan" in Jabulu-e-Siraj in 1919. However, critical tone of its publications was the reason for the authorities to close the paper in 1920. So Ghobar joined the state service, first in Kabul police and then he was appointed officer in Herat recruitment commission. In 1922-1924 he occupied the post of the chief of the state-owned trade company " Amania " and at the same time an Afghanistan trade representative in Moscow.

Meanwhile many Young Afghans did not seize their political activities. Though Amir Amanullah prohibited political parties, two groups -radicals and moderate liberals, appeared on the basis of the former "Young Afghans" movement. Mir Sayed Qasem-khan, the oldest member of the movement, headed the last one. Radicals united around Abdul Rahman Lodin. Both groups gave support to reformatory policy of Amanullah, but liberals proclaimed cautious and gradual modernization of the Afghan society and maintained

movement. A Habibi, a prominent historian who made profound studies of that movement, called Ghobar "a representative of the second wave of constitutionalists" along with A H Dawi, A Lodin, Muhammad Wali- khan Darwazi, Shuja od-Daula, Muhammad Ibrahim Jamshidi, Adam-khan, Mir Yar- beg Darwazi, Gholam Ahmad Ettemadi, Gholam Mohi ud-Din Arti, Ahmad Rahmani, sayed Qasem-khan, Abdul Hussein Aziz. The spiritual leader of the movement was "The Father" of Afghan enlightenment, Mahmud Tarzi, who laid the foundation of the Young Afghans' ideology. We do not know much of the Young Afghans' political activities and it is not clear if Ghobar was a member of the secret "Court party", close to Prince Amanullah-khan. Ghobar writes, that they shared ideas and the goals of the first wave of constitutionalists - restoration of national independence. introduction of constitution, realization of reforms, expansion of education and so on. It is on the basis of these very ideas that there shaped Ghobar's political outlook, that of a patriot and a democrat. He devoted the whole life to them.

After Amir Amanullah came to power the "Young Afghans" movement practically fell apart, partly because its leaders believed that general goals had been achieved. Many dignified members of the movement were promoted to high positions in the state power structure. Thus, Mahmud Tarzi

Dr Victor Korgun

M G M Ghobar's Social and Political Activities

The Afghan culture has sustained in national history quite a number of names of well-known personalities whose contribution to the state development cannot be evaluated only as that of an artist, a journalist, a scholar or a politician. As a rule they were universally educated men who affected both national and to a certain extent, world culture, sciences and politics as well. They are Mahmud-beg Tarzi, Abdul Hadi Dawi, Abdul Rahman Lodin, Faiz Muhammad Kateb, Ahmad Ali Kohzad, Gul Pacha Ulfat, Abdul Raouf Benawa, Mir Muhammad Siddiq Farhang, Abdul Hai Habibi and Sayed Qasem Reshtiya. Among them one most undoubtedly mention Mir Gholam Muhammad Ghobar -a brilliant historian, writer, journalist, public and political figure.

Ghobar's political activities began in distant years of Amir Habibullah's rule, when he joined the "Young Afghans"

M G M GHOBAR'S
Social And Political Activities

Dr Victor Korgun

"Mir Ghulam Mohammed Ghobar, not only as a historian but also as a fighter for freedom, is famous and loved. At the time of occupation of Afghanistan by England, he was a renowned liberal who fought for freedom, and later he founded the Watan (Country) Party and the party's official organ, Watan newspaper."

"Watan newspaper, which many of today's well known writers of Afghanistan cooperated with, was published under supervision and editorship of Ghobar, and many of the newspaper's political articles were written by Ghobar himself."

"Etila-at Newspaper", Tehran

Monday, February 20th, 1978

(Translation from Dari language)

"Afghanistan's Greatest Historian Left This World"

"Mir Ghulam Mohammed Ghobar, Afghanistan's famous historian and fighter for freedom, at the age of eighty, due to sickness and physical weakness due to many years of struggle for freedom, last Saturday left this world."

"Many of Mir Ghulam Mohammed Ghobar's works are not published yet. History books, Khorasan, Ancient Afghanistan, and Afghanistan Dar Maseer-e- Tareekh (Afghanistan in the Course of History) are among his published writings."

"Mir Ghulam Mohammed Ghobar's book, Afghanistan Dar Maseer-e- Tareekh, is one of the most credible historical researches, and until now has been the source of documentation and information for many writers and researchers."

historical research and, until now, has been the source of documentation and information for many researchers and writers. Ghobar always included elements of criticism in his social writings, and with his sharp insight, tried to analyse historical events in his writings."

"Ghobar, not only as a historian, but also as a fighter for freedom gained fame and love among people, and he participated in Afghanistan's political and social reforms. In his youth, at the end of Afghanistan and England's third war, in which Afghanistan achieved its political liberty, Ghobar was an active representative in the first parliament of the Afghan Government and tried hard to support and promote the 'renewal and reform' mentality."

"During the upcoming reforms, before the republican revolution in Afghanistan, he spent time in prison, and was also exiled in regions of Farah-Afghanistan for a time. Following his return to Kabul, Ghobar worked as journalist for a while and published Watan (Country) newspaper, the political organ of Watan Party. At the end of his political activities, he wrote his last book about Afghanistan's political history, which was published in the government's printing house, but prior to distribution was banned. A few weeks ago, Ghobar went to West Germany for medical treatment and died in the hospital. **May his soul be blessed.**"

Comments By Foreign Media At the Time of Ghobar's Death

Radio BBC News

February 25th, 1978

At 9: 10 PM Afghanistan Time

(Translation from broadcast in Dari language)

"Last Saturday, Mir Ghulam Mohammed Ghobar, Afghanistan's greatest historian, journalist, and famous political fighter for freedom of this century left this world at the age of 80. Based on one of the scholars, Ghobar, even at old age, possessed new ideas and the spirit of the youth."

"Ghobar, when he was young, started to study social and political subjects. When he became a member of Kabul Literary Society, he began to write articles about history and became an important member of this society. The works of the late Ghobar also included a series of social and historical articles that have not all been published.

Among his books that have been published, one can name Afghanistan Dar Maseer-e- Tareekh, which is the most credible

Reminder:

One must realize that most of Ghobar's works were written within limitations imposed by the despotic regimes. During the publication of Ghobar's works, government censors felt free to alter his original works by adding, subtracting, and changing words and sentences, even deleting or changing pages.

Afghanistan Dar Maseer-e- Tareekh, (Afghanistan in the Course of History), was Ghobar's first work that was written without consideration of despotic environment and the government censors did not alter it, because as soon as the first volume of this book was printed, it was immediately banned and remained banned during the ruling dynasty's governing period and Ghobar's life time. The second volume of this book was kept hidden, intact, until it was printed later in the US.

Note.

The second volume of Afghanistan Dar Maseer-e- Tareekh (Afghanistan in the Course of History) will be published in English in the near future. The first volume will be published in English later.

Weekly two-page newspaper, printed in Jabul Saraaj Print House (stone print) and later in Chareekar Print House. Ghobar was chief editor and the goal of the newspaper was to keep the spirit of fighting for independence from Britain. The time of the newspaper's publication and distribution coincided with the beginning of Afghanistan's war for liberty. Ghobar's articles in the last issues of this newspaper were critical of the government too.

15. Watan (Country). Political organ of Watan party, **1950-1951:**

This weekly newspaper was published in Kabul. Ghobar was the founder and chief editor of Watan, and many of his political articles at that time were published there. Watan was banned by the government of the time and its publication was stopped.

16. Tareekh-e Adabyate-e Afghanistan (History of Afghanistan Literature):

From the beginning of historical era till 20th century.

(This manuscript has not been printed yet.)

17. Gohar's Notes about his life:

(This manuscript has not been printed yet.)

13. A series of articles historical social and political 1943-1949:

These articles were published in Kabul periodicals and newspapers, (among them in "Ariana" journal, 1943-1949). Ghobar, through these articles, projected Afghan scholars, and introduced some of Afghanistan's historical handwritten books, as well as others.

"Iqtesaad-e-Ma" (Our Economy), Ghobar's famous article, was published in the daily newspaper "Islah" (correction), 51st vol., October 9th, 1946. This analytical article expounded the nature of the economy of the country and a small group of major merchants and money holders who in cooperation with the government conducted trade. In this article, Ghobar revealed facts about a system, which greatly increased the financial by this group and resulted in increased general poverty among the people of the country, and destruction of urban and rural middle class economy and the middle and small businessmen and merchants. This article provoked much discussion and awareness. The government, during a session of the cabinet, interrogated and threatened Ghobar and punished the chief editor of Islah newspaper.

14. Setaara-e Afghan (Afghan Star), 1920-1921:

9. Tareekh-e-Islaam and Nofooz-e Arab in Afghanistan

(History of Islam and Arab Influence in Afghanistan). **1947:**

In 112 pages, Kabul Printing House is included in 3rd volume of Afghanistan History.

10. Quroon-e-Ula (Early Centuries), 1947:

In 226 pages, Kabul Printing House. Ghobar wrote this book in cooperation with Dost Mohammed Khan, a history teacher, as part of history curriculum for 10th grade of public schools.

11. Afghanistan Ba Yak Nazar (Afghanistan At One Glance), **1947:** in 284 pages, Kabul Printing House. The government of the time (who belonged to Mohamadzeyee dynasty), did not like the page with information about Mohamadzeyee Ruling Period, and censored and replaced that part.

12. Adabyat-e Dowra-e Mohammed Zayee (Literature in Mohammed Zayee Period), **1952:**

In 81 pages, Kabul Printing house, published in the fifth chapter of History of Literature in Afghanistan.

until 20th century, and includes a list of Afghanistan's initial names, regions and borders in the form of an appendix.

6. Tareekh-e Ahmad Shah Baba (History of Ahmad Shah Baba), **1943:**

In 352 pages. Ghobar wrote this book while he was in exile in Kandahaar (a region in south of Afghanistan). The book was published (with some difficulty) after he returned to Kabul. It includes historical events in Afghanistan during the 18th century.

7. Khorasan. 1947:

In 100 pages, Kabul Printing House. This book is a study and research re "Khorasan", which was the name of the country (now Afghanistan) for more than 1500 years. The study is based on valid sources of historical and geographical documents.

8. Resaala-e Omara-e Mahalee Afghanistan (Pamphlet on Local Governments in Afghanistan), **1933-1934:**

In 58 pages, Kabul Printing House, published in "Ariana" journal, 2nd year, volumes 3-7

country, printing, and publishing it. In June of 1999 Hashmat K. Ghobar course of History at American Speed Print House VA, USA (in 285 pages), 5000 copies were printed. This book covers the eventful years of the second quarter of the 20th century. So far (July 2000) this book has been reprinted three times in other countries in 50,000 copies.

3. Afghanistan Wa Negahe Ba Tareekh-e Aan (Afghanistan and A Look at its History), 1931:

In 190 pages, Kabul Printing House, published in Kabul Journal (2nd -12th issues). This book covers the subject of Afghanistan's geographical history.

4. Afghanistan Dar Hindoostan {Afghanistan in India}. 1932:

In 95 pages, this book projects the history of Afghanistan's political influence in India.

5. Tareekhcha-e Mokhtasar-e Afghanistan (A Brief history of Afghanistan), 1932:

In 68 pages, printed in the first volume of Kabul Saalnaama (yearly) Kabul Printing House. This book reviews the history of Afghanistan from the beginning of Avesta period

While this ruling dynasty was in power, and throughout Ghobar's lifetime, the first volume of Afghanistan Dar Maseer-e-Tareekh remained banned. One month after the fall of the ruling dynasty by the communist coup in 1978 (several months after Ghobar's death), the new Soviet puppet regime, released Afghanistan Dar Maseer-e- Tareekh (Vol.1) in summer of 1978, for the purpose of gaining people's trust. However, three days later, the puppet government sought to ban it, realizing the strong "anti foreign invaders" spirit of the book. At the time, most of the three thousands copies had already been purchased by people, and there was nothing left to be banned. Since that time, this book has been republished several times (about 55,000. copies) in locations outside of Afghanistan.

2. Afghanistan Dar Maseer-e-Tareekh (Afghanistan in the Course of History) Volume Two:

At the time that Ghobar wrote this book in Kabul in 1973, there was no possibility of its Publication because Afghanistan was run by the dictator president, Mohammed Dawood. Ghobar, in his written will, assigned the job of safekeeping and publishing this book (at an appropriate time) to his son, Hashmat Khalil Ghobar.

Dangerous times of continued dictatorship and foreign invasions slowed the process of getting the book out of the

soon as the last page of the book was printed, the book was immediately banned by the ruling dynasty without any official announcement. Later, the new prime minister (Noor Ahmad Etemaady), officially announced in a parliamentary meeting, without any legal or court process, the banning of the first volume of Afghanistan Dar Maseer-e-Tareekh. At this time, Mohammed Anas, the new Minister of Information, officially summoned Ghobar to the Ministry of Information, and requested the return of 40 copies of the book that Ghobar had obtained during the printing process, based on the signed contract. The minister questioned Ghobar with a threatening tone, "You have spent much of your life in prison and in exile and the locks and chains of prisons are weary of you, but still you write this kind of book?" Ghobar answered, "You have not seen my house. Only a wall separates my home from the Kabul City Prison. The room I have is smaller than the one given to me when I was in prison, so the threat of prison has no effect on me. I consider it my duty to write the true history of the people of Afghanistan. Legally, the history book I have written must be released. The government can then use its power to hire and assign writers who serve the government, writers who have already distorted the facts and history of the past, to respond to my book in writing."

through writing Afghanistan Dar Maseer-e-Tareekh. The developed form of writing analytical and scholarly history of Afghanistan.

Ghobar's written works:

I. Afghanistan Dar Maseer-e-Tareekh (Afghanistan In the Course of History) **Volume One 1967:**

(840 pages, Kabul General Printing House, first print 3000 copies) This book was banned by the government of the time before the book's distribution. Later, this book was published, repeatedly, outside of Afghanistan (more than 55,000 copies). This book is the first analytical history of Afghanistan that covers the period from the beginning of history to early 20th century.

The Story of printing and Publishing of the First Volume of Afghanistan Dar Maseer-e-Tareekh:

In 1967, the Book Publishing House in Kabul signed an official written contract with Mir Ghulam Mohammed Ghobar to print his book in 3000 copies. Three hundred copies were promised to the author. At this time, this particular Book Publishing House belonged to the Ministry of Information under Minister Abdul Rawoof Benawa. The current prime minister was Mohammed Hashem Maywandwal. However, as

When Ghobar died, he left behind his wife, Saleha Ghobar, and seven children (Maria Ghobar, Rona Ghobar, Donia Ghobar, Asad Hasan Ghobar, Ashraf Shuhab Ghobar, Ibrahim Adham Ghobar, and Hashmat Khalil Ghobar). Ghobar has written in his notes about his wife. "Saleha Begum " intelligent and hard working, my life long friend, has participated with patience and dignity in all of the sad and dangerous events of my life, has raised good children, and has tolerated many difficulties."

Ghobar's Work:

It must be noted that until 70 years ago, the history of Afghanistan, inspite of its richness, had been left unclear and unknown in the history books written by foreigners and other writers. Even in schools throughout Afghanistan, the history of the country was taught from 18th century onward. Of course, this sad and regrettable situation was undermining the country's history, its national unity, and integrity. Ghobar is the first individual who, seventy years ago, felt this great loss and started to document the true facts and to remedy this loss. These written works were the first on Afghanistan history as a country. New generation of Afghan historians all come after Ghobar. Forty years later, Ghobar once more presented,

Ghobar, truthful and loyal to his people and humanity, was fearless and courageous with a straight back and his head held high. Two of the most dangerous and despotic rulers of Afghanistan, Nadir Shah and some years later, Prime Minister Mohammed Dawood, invited Ghobar to cooperate with their dictator governments (see 2nd volume of Afghanistan Dar Maseer-e- Tareekh.) Ghobar, accepting the risk of death and years of prison, exile, and house arrest, refused this invitation, which he considered to be not in the interest of Afghanistan and its people. He always expressed and wrote the truth. This is evidenced by his very act of writing Afghanistan Dar Maseer-e- Tareekh (Afghanistan In the Course of History) during the time that the ruling dynasty was still in power.

His son, Hashmat Khalil Ghobar, recalls a day when a government agent came into their house. He insinuated that if Ghobar is imprisoned again because of this political activities, what would happen to his three young daughters? Ghobar asked this person, "How many do you estimate the population of Afghanistan?" The man answered that it was between 12 and 15 million people. Ghobar said, "Half of this number, about 8 million, are girls and women. How can I give up fighting for the rights of 8 million daughters of this nation because of my three daughters?"

election of Ghobar as the people's representative to the parliament for the second time. It was at this time that Ghobar was giving a speech to the citizens of Kabul in Zaynab Nendarea (while government agents were present too)..One government agent verbalized this negative propaganda, suggesting that Ghobar's release from the prison was an indication of Ghobar's surrendering to the government. Ghobar answered, "The despotic government does not stop its cowardly and shrewd manipulations and propaganda against its opponents. The keys to the prisons are in the hands of the government. The government keeps anyone in, or lets anyone out of prison at any time that may suit the government's schemes. But I, here in front of everyone and in presence of the government's agents, challenge the Government of Afghanistan that if they have so much as a single proof of my giving up during my political life, they must present it so that everyone can see it and know about it. The government does not have such proof. However, I will write the real history of the people of Afghanistan. In this history I will also document crime government and their operatives."

Ghobar kept this promise and wrote Afghanistan Dar Maseer-e- Tareekh (Afghanistan in the Course of History).

corner of the street, next to a wall, an old man was trembling from the cold and sadness poured from his dignified gaze. The man had only an old shirt and pants on. My father took off his coat and gave it to the old man, and spent the winter without a coat, since the one he gave away was the only one he had. He was not able to buy another one. What Ghobar did then, remained hidden under the rushing thick snowflakes, but I witnessed his deep feelings and his love for humanity."

Ghobar, who in his last will had wanted his children to serve the poor and needy, made this service his occupation in his own life. He spent his life on this path, and never once gave up or caved in under the threats, the danger of death, and the dictatorship of the ruling power. Through all the Years of pressure, prison, and exile, Ghobar never wavered from his path and never gave in to the rulers.

When the ruling dynasty realized that they had failed to break Ghobar through the use of prison and chains, they became furious and started to use their intelligence apparatus to conduct an extensive subversive propaganda against Ghobar.

When the second era of "democracy from above" was announced following the government of Prime Minister Mohammed Dawood, the government prevented, by fraud,

Ghobar's Death--February 5th 1978:

Only a few months before the fall of the ruling dynasty by the coup that was run by the Soviet's puppet regime, Mir Ghulam Mohammed Ghobar, who had gone to West Berlin for the treatment of a gastric ulcer, passed on from this world while in hospital. He was put to rest in the burial place of his ancestors in Shohada-e-Saleheen in Kabul, Afghanistan.

God bless his soul.

Ghobar had written in his will that several hundreds rare books, his private library, be donated to one of Afghanistan's public libraries. Following his death, his wish was carried out and the books were donated to Kabul Public Library.

Ghobar had also written in his last will, "I wish for my children the blessing of faith and belief in one God; kindness, success in serving the poor and needy and humanity, which will lead to serenity of soul, a clear conscience, and positive outlook to life and death."

Ghobar was deeply affected by human sufferings, especially the suffering of the poor and the needy. Hashmat Khalil Ghobar remembers a time when he was a young child, stating, "On one of the cold days of winter, when the snow was coming down heavily, I was walking with my father (Ghobar) on Jadae Walayat in Kabul. He had my hand in his hand. At the

Afghanistan Dar Maseer-e-Tareekh.) Watan newspaper was printed in four pages, in Kabul. Its style was analytical. On 1951 the government banned the Watan newspaper and in 1952 also banned the Watan party. In 1956, the government officially announced that Watan party must be dissolved as of that date.

Political prisoner, 1952-1956: (Because of Ghobar's leadership in a demonstration of Kabul citizens for free parliamentary elections.)

1956 -1978:

For the next twenty years, Ghobar, the fighter for freedom, patriot, writer and historian was put under continuous surveillance by the ruling dynasty, and thus was forced to continue his political activities from his house. During this period, Ghobar wrote Afghanistan Dar Maseer-e- Tareekh (Afghanistan in the Course of History). However, the government of the time used any and all means to prevent the publication of Ghobar's written works including newspaper, articles, or books, and banned Afghanistan Dar Maseer-e-Tareekh. Through fraud in voting the government prevented election of Ghobar in the parliament for a second time.

- First Secretary in the Afghan Embassy in Berlin, 1930. Ghobar resigned from this position and returned to Afghanistan to participate in the struggle against dictatorship and tyranny of Nadir Shah.
- Member of Kabul Literary Society- 1931-1932.
- Political prisoner, 1933-1935.
- Political exile in regions of Faraah. & Kandahaar, 1935-1942.
- Member of Historical Society in Kabul, 1943-1948.
- Elected Representative of Kabul Citizens in the Seventh National Parliament.

1949-1951:

- Founder and leader of Watan (Country) Party, Founder and Chief Editor of Watan newspaper (Party's political organ) 1951-1952: Main goals and objectives of the Watan Party were: Safeguarding of sovereignty and integrity of Afghanistan; introduction of democracy and justice in all aspects of political and social life; national unity; achieving civil and human rights; public education and public health; elimination of corruption; respect and devotion for peace and wholesomeness in the world (see page 244, vol. two

a positive environment for the social activities and movements among the country's young generations. However, this period did not last more than ten years. Ghobar's activities during this eventful period:

During the Amania (King Amanullah) Period:

- Founder and chief editor of "Setaara-e Afghan" (Afghan Star)- winter 1919 to summer 1920. This weekly newspaper contained two pages, subjects were analytical and reformative originally printed and published in Jabulsaraaj Stone Printing House and later in Chareekaar (Parwan province).
- Official in the Ministry of Public Safety, 1920-1921.
- Member of Herat (region in the west) Regulation Committee, 1921.
- Member of Amania Cooperative and Trade Mission in Moscow Convention, 1924 Secretary in Afghan Embassy in Paris, 1926.
- Official of customs office in regions of Kataghan and Badakhshaan (north) 1927.
- Elected Representative (by citizens of Kabul) at Loy-e Jerga (National Assembly) in Paghman, 1928.

During the Government of Nadir Shah and His Family:

remaining few chapters of the first volume. Due to severe dictatorship at the time in the country, it could not be published then. It is for the reason author has no written a preface for the second volume. Later on, he did not have the opportunity to prepare the required appendages for the second volume. This second volume has now been printed and published unaltered, as Ghobar had left. Hashmat Khalil Ghobar, his son, was assigned by Ghobar's last written will and testament to manage and publish his books and other written works. The preface and the dedication sections written by MGM Ghobar in the first volume of Afghanistan Dar Maseer-e- Tareekh, have also been included in the second volume. An appendix summarizes political life of Ghobar and his written works and also comments by foreign media on Ghobar's death are attached.

Ghobar's Political Life:

Ghobar was born in Kabul City in 1898. Ghobar's youth coincided with a period in which the roots of social change were slowly developing. In Kabul, the capital of Afghanistan, newspapers and magazines were being published. Private libraries and both open and covert intellectual circle were being formed. These occurrences resulted in a political revolution and social evolution in the country, leading to Afghanistan's victory in the Third Afghan British War. This victory helped to provide

Who Is MGM GHOBAR?

The following information has been translated from the Dari (Farsi) appendix attached to the 2nd volume for Mir Ghulam Mohammed Ghobar last book, *Afghanistan Dar Maseer-e-Tareekh* (Afghanistan in the course of history.) This appendix includes a short summary of Ghobar's political life, his written works, and two components by foreign media on his death.

A short preface by Hashmat Khalil Ghobar contains important concerning the 1st and 2nd volumes of *Afghanistan Dar Maseer-e-Tareekh* (Afghanistan in the course of history). The translation is as follow:

“The **first volume** of *Afghanistan Dar Maseer-e-Tareekh* covers of Afghanistan from ancient times until the second quarter of 20th century (the end of Shah Amanullah's government). This book, printed in 1967 in Kabul was immediately banned by the government, prior to leaving the publishing house.

The **second volume** of *Afghanistan Dar Maseer-e-Thareekh* (the last volume) covers the critical and eventful period during of government of Nadir Shah and his family until the fall of Prime Minister Shah Mahmood (Nadir Shah's brother) from power. This second volume is, in fact, the

M G M Ghobar/Ghobur/Ghubar

A Man Who Lived

For Freedom And Justice For People

He is the Author of

Afghanistan Dar Maseer-e-Tareekh

(Afghanistan in the course of history)

Volumes one and two

M G M GHOBAR,
A Man Who Lived For Freedom
And Justice For People

16.00 – 18.30

Chair: Prof. Said Saaduddin Hashimi
(ex-Kabul University Lecturer, London)

Prof. Abdul Rasul Raheen
(ex-Kabul University Lecturer, Sweden)

Reflection of Ghobar's works in the Media

Mr Rahanaward Zaryab (Novelist and writher, France)

Ghobar and Portraits of Oriental Calamities

Mr Nasir Mehrin (writer, Hamburg)

Ghobar in the last Decades

&

Discussion

Messages and Conclusion:

Mr Abdullah Haris (Student, Middlesex University, London)

* * *

Conference Committee:

Prof. Said Saaduddin Hashimi, Dr Askar Mousavi, Mr Poya Faryabi and
Mr Abdullah Haris.

13.00 – 15.30

Chair: Mr Poya Faryabi

(ex-president of Afghanistan's Writers' Association, London)

Mr Akbar Kargar (Writer, London)

A Glance of Ghobar's Life

Mr Latif Nazime (poet and writer, Germany)

Ghobar and Persian Literature

Dr Assadullah Shau'or, (Researcher and writer, Canada)

Ghobar and the Homeland party

Dr Rasul Rahim (writer, Germany)

**Re-thinking Ghobar's Methodology
of Historical Writings**

&

Discussion

15.30 – 16.00

TEA BREAK

CONFERENCE TIME TABLE

09.00 –09.45

REGISTRATION

09.45 –10.00

OPENING

Prof. Richard Tapper (SOAS. London)

Chair: Dr SA Mousavi (St. Antony's College, Oxford)

10.00 –12.00

Dr Michael Barry (UNESCO, Paris)

Ghobar and the Creation of National History

DrVictor Korgun (Institute of Oriental Studies. Moscow)

Ghobar's Social and Political Activities

Dr Sharif Fayeze (Writer, USA)

Ghobar and Afghanistan Intellectuals

&

Discussion

12.00 –13.30

LUNCH

**THE CONFERENCE
TIME TABLE**